

ISS/EC 2010-03

Vergi, Temsilîyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine
Türkiye'de Vatandaşların Algıları

E. Ünal Zenginobuz
Fikret Adaman
Fatoş Gökşen
Çağrı Savcı
M. Emre Tokgöz

Şubat 2010
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Boğaziçi Üniversitesi
34342 Bebek
İstanbul TURKEY

February 2010
Institute of Social Sciences
Boğaziçi Üniversitesi
34342 Bebek
İstanbul TURKEY

Boğaziçi Araştırma Raporları deneme niteliğinde olup, bilimsel tartışmaya katkı amacıyla yayımlandıklarından, yazar(lar)ın yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

Boğaziçi Research Papers are of preliminary nature, circulated to promote scientific discussion. They are not to be quoted without written permission of the author(s).

Vergi, Temsiliyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Türkiye'de Vatandaşların Algıları

*Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği (20022516 OSIAF) ve
Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Fonu (08M106)
Ortak Araştırması*

Sonuç Raporu

16 Şubat 2009

Proje Ekibi:

Ünal Zenginobuz
(Proje Yürütücüsü, Boğaziçi Üniversitesi)

Fikret Adaman
(Boğaziçi Üniversitesi)

Fatoş Gökşen (Koç Üniversitesi)

Çağrı Savcı (Boğaziçi Üniversitesi)

Emre Tokgöz (Boğaziçi Üniversitesi)

İçindekiler

Önsöz	iii
1. Giriş	1
2. Türkiye'deki Vergi Sistemi: Özet Bilgiler ve OECD Ülkeleriyle Bazı Karşılaştırmalar	5
3. Vergi Yükünün Dağılımı	17
3.1 Gelir gruplarına göre tüketim vergilerinin yükü	17
3.1.1 Gelir gruplarına göre KDV'nin yükü	17
3.1.2 Gelir gruplarına göre ÖTV vb. diğer vergilerin yükü	22
3.1.3 Gelir gruplarına göre toplam tüketim vergilerinin yükü	27
3.2 Gelir gruplarına göre gelir vergisi yükü	31
3.3 Gelir gruplarına göre toplam vergi yükü	34
3.4 Hanehalkları Üzerindeki Vergi Yükünün Gelir Dağılımına Etkisi	38
4. Vergi Anketi Sonuçları	42
4.1 Örneklem ve Temel Özellikleri	42
4.2 Vergi, Temsiliyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Vatandaş Algıları	46
5. Sonuçların Özeti ve Değerlendirmeler	66
5.1. Özet bulgular	67
Kaynaklar	73
EK: Bölgelere göre Dağılım Hesapları	74

Önsöz

Demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayıran önemli özelliklerden bir tanesi, ödedikleri vergilerle kamu harcamalarını finanse eden vatandaşlara kamu fonlarını kullananlardan hesap sorma hakkını tanınmasıdır. Vergi vermek ile yönetime katılma hakkı arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Vatandaşların, günlük hayatlarına olumlu ya da olumsuz ama mutlaka etki eden kamu tasarrufları ile ilgili söz söyleme hakları olmasının arkasında yatan dayanakların belki de en önemlisi, ödedikleri dolaylı ve dolaysız vergilerdir. Demokrasilerde, kimin ne kadar vergi ödeyeceğinin nasıl belirlendiğinden, belirlenen vergi payları ile gerçekleşen vergi ödemelerinin örtüşüp örtüşmediğinden, vatandaşların bu konuda ne kadar söz hakkı ve etkisi olduğundan daha önemli pek az unsur olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, özellikle Katma Değer Vergisi gibi tüketim üzerinden dolaylı olarak toplandığı için farkedilmesi daha güç olan vergilerin bütün ülkelerde giderek yaygınlaşması nedeniyle, vatandaşların kimin, ne kadar ve ne şekilde vergi ödediğini izlemeleri görece olarak daha güç hale gelmeye başlamıştır. Böylece, vatandaşların ödedikleri vergilerle aldıkları kamu hizmetlerini karşılaştırmaları zorlaşmakta, kamu yönetiminden hesap sorulmasına temel oluşturacak bu önemli veri sade vatandaşın kendi başına oluşturup değerlendirebileceği türde bir bilgi olmaktan giderek uzaklaşmaktadır.

Türkiye, toplanan vergiler içerisinde dolaylı vergilerin payının en yüksek olduğu ülkelerin başında gelmektedir. 2001 yılında % 53 düzeyinde olan tüketim üzerinden alınan vergilerin toplam vergilere oranı, düzenli olarak artmış ve 2010'lara gelindiğinde % 65 düzeylerine oturmuştur. Özellikle 2001 mali krizi sonrasında aşırı bütçe açıklarını kapatmada harcamaları kısmaktan çok vergilere artırmaya ağırlık verilmiş, bunun en kolay yolu olarak da tüketim vergilerine başvurulmuştur.

Türkiye'de vergi bilinci ve de vergi vermek ile yurttaşlık hakları arasındaki bağla ilgili farkındalığın kuvvetli olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kamu yönetiminin demokratik hesap verebilirliği ile ilgili uzun bir geçmişi olan daha genel yapısal sorunların aşılmasının, son on yıl içerisinde vergilerin giderek artan bir bölümünün şeffaf olmayan tüketim vergileri yoluyla toplanmaya başlanması nedeniyle daha da zorlaşmış olması muhtemeldir.

Ayrıca, Türkiye ekonomisinin bir diğer yapısal sorunu olan kayıtdışı ekonomi sorunu da dolaylı vergilerden çok olumsuz etkilenmektedir. Artan tüketim vergisi oranları nedeniyle alışverişleri kayıtdışı yürütmenin çekiciliği artmakta, kayıtdışı arttıkça vergi gelirleri azalma eğilimi göstermekte, azalma eğilimi gösteren vergi gelirleri vergi oranlarının tekrar arttırılmasını gündeme getirmekte, bu da kayıtdışı eğilimini daha da arttırmaktadır. Bu sürecin verdiği belki de en önemli zarar, kayıtdışı faaliyet nedeniyle az ya da çok vergi kaçırarak vergi konusunda kendisi hesap veremeyecek duruma düşen vatandaşın, kamu yönetimi ile ilgili hiç hesap soramaz hale gelmesidir.

Türkiye'de vergi vermek ile kamu yönetiminin demokratik kontrolü arasındaki zayıf bağların vergi yapısında görülen bozulmayla birlikte daha da azalacağı kaygısından yola çıkarak, Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği ve Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Fonu'nun ortak destekleriyle Türkiye'de vergileri kimlerin ödediğini gün ışığına çıkarmayı ve vatandaşların dolaylı vergiler yoluyla kamuyu nasıl fonladıklarını anlamalarına yardımcı olmayı hedefleyen iki araştırma projesi yürütülmüştür.

2005-2006 yılları arasında yürütülen, “Yurttaşların Cebinden Devletin Kasasına: Türkiye’de Kim Ne Kadar Vergi Ödüyor?” başlıklı ilk çalışmada tüketim üzerindeki vergilerin nasıl dağıldığı değişik boyutlarda (gelir gruplarına göre, bölgelere göre vb.) nicel olarak incelenmiş ve ayrıca vatandaşların Türkiye’deki vergi sistemi ve uygulamaları hakkındaki bilgi, algı, tutum ve davranışları hakkında odak grubu görüşmeleriyle yoluyla derinlemesine bilgi edinilmeye çalışılmıştır.^a Sonuç raporu^b medyada geniş bir ilgi bulan bu araştırma projesinin ardından, devamı niteliğinde bir çalışma daha yapılmasına karar verilmiştir.

Elinizde gördüğünüz bu rapor, sözü edilen ve 2008-2009 yılları arasında yürütülen ikinci araştırma projesinin bulgularına dayanılarak kaleme alınmıştır. Yine Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği ve Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenen bu ikinci çalışmada, ilk projede TÜİK’in 2003 yılı hanehalkı tüketim anketi verileri kullanılarak hesaplanan tüketim vergisi dağılımı yeni verilerle (2004, 2005, 2006, 2007 ve 2008 yılları) tekrarlanmıştır. Vergilerin dağılımıyla ilgili tam bir resim çıkarabilmek için bu çalışmada ayrıca 2003-2008 yılları için gelir vergisi dağılımı ile ilgili hesaplamalar da yapılmıştır.

İkinci araştırmanın ana eksenini ise, bir önceki çalışmanın odak görüşmeleri bölümünde elde edilen veriler ışığında geliştirilen bir anket enstrümanının Türkiye genelinde 2,400 kişiye uygulanması oluşturmaktadır. Bilebildiğimiz kadarıyla, anket çalışmamız vergi konusundaki bilgi, algı, tutum ve davranışları yalnızca vergi mükellefi olanlara değil, tüm vatandaşlara Türkiye genelinden rassal olarak çekilmiş geniş bir örneklem kullanarak soran ilk çalışmadır.

Araştırmamızın yürütülmesine katkıda bulunanlara teşekkür etmeden önce, “Yurttaşların Cebinden Devletin Kasasına: Türkiye’de Kim Ne Kadar Vergi Ödüyor?” başlıklı bir önceki araştırmamızın sonuçları ile ilgili bir hususu paylaşmak istiyoruz. Bu araştırmamızda vergi dağılımları ile ilgili yaptığımız hesaplamaları yeni veri setiyle genişletirken 2003 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanan bir önceki araştırmamızın sonuçlarını da kontrol etme imkanı bulduk. Bu sırada, 2003 yılına ait çok geniş veri setini işlerken verilerdeki bazı düzensizlikleri farketmediğimizi ve gerekli düzeltmeleri yapmadığımızı farkettilik. Özellikle tüketim vergilerinin bölgesel dağılımı ile ilgili sonuçlarımızı önemli denebilecek ölçüde değiştiren bu düzensizlikleri bu çalışmada düzeltilmiş bulunuyoruz.

Araştırmamızın yürütülmesi sırasında yardımlarını esirgemeyenlere teşekkür borçluyuz. Öncelikle, araştırmanın çerçevesinin oluşturulması ve temel yönelişinin belirlenmesinde çok değerli katkıları olan Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği eski Direktörü Sayın Hakan ALTINAY’a çok teşekkür ediyoruz. Ayrıca, projenin başlangıcında birlikte çalıştığımız Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği program sorumlusu Sayın Nafiz GÜDER’e de çok teşekkür ederiz. Hakan Altınay’ın ayrılmasının ardından göreve gelen Açık Toplum Vakfı Genel Sekreteri Sayın Gökçe TÜYLÜOĞLU projemizin bitirilmesinde destek gösterdi, kendisine ve Nafiz Güder’den sonra birlikte çalıştığımız Açık Toplum Vakfı Program Asistanı Sayın Gülgün KÜÇÜKÖREN’e de müteşekkirimiz. Hanehalkı bütçe anketi verilerinin kullanımında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Boğaziçi Üniversitesi ile arasında

---

^aAçık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği (20015424 OSIAF) ve Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Fonu (05M101) tarafından desteklenen ilk projenin ekibi, Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü öğretim üyeleri Ünal Zenginobuz (Proje Yürütücüsü), Gökhan Özertan ve İsmail Sağlam ile Koç Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Fatoş Gökşen’den oluşmuştur.

^bZenginobuz vd. (2006), “Yurttaşların Cebinden Devletin Kasasına: Türkiye’de Kim Ne Kadar Vergi Ödüyor?”, Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Raporu, ISS/EC 2006-18, İstanbul, Kasım 2006.

imzalanan bir protokol çerçevesinde bize destek oldu. Genel destekleri için TÜİK Başkanlığına, verilere ulaşımımıza yardımcı olan İşgücü ve Yaşam Koşulları Grup Sorumlusu Sayın Murat KARAKAŞ'a, Yayın ve Bilgi Dağıtım Grubu'ndan Sayın Nilgün DORSAN'a ve Hanehalkı Bütçe İstatistikleri Takım Sorumlusu Sayın Özlem SARICA'ya çok teşekkür ediyoruz. Anketin saha uygulamasını yapan Frekans Araştırma Saha ve Bilgi İşlem Hizmetleri Limited Şirketi yöneticisi Sayın Çağlayan IŞIK ile proje ve saha sorumlusu Sayın Ebru TETİK'e özenli çalışmaları ve yardımları için teşekkür ederiz. İstanbul'da araştırmamızın sonuçlarını tartışmak üzere 21 Kasım 2009 günü gerçekleştirdiğimiz bir günlük çalışmaya katılarak yaptıkları değerli katkılar için Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi Sayın Asaf Savaş AKAT'a, Ziraat Mühendisleri Odası İstanbul Şube Başkanı Sayın Ahmet ATALIK'a, Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü öğretim üyelerinden Sayın Doç. Dr. Murat ÇOKGEZEN'e, HAK-İŞ Konfederasyonu temsilcisi Sayın Emre DOKUR'a, Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi ve TEPAV Danışma Kurulu üyesi Sayın Hasan ERSEL'e, Bahçeşehir Üniversitesi öğretim üyesi Sayın Seyfettin GÜRSEL'e, TÜSİAD Başekonomisti Sayın Ümit İZMEN'e ve TÜSİAD Vergi Çalışma Grubu Üyesi Sayın Burçin OZAN'a da teşekkür ediyoruz. Kuşkusuz, sağlanan bu değerli katkılara rağmen, çalışmada olabilecek hata ve noksanların sorumluluğu tümüyle yazarlara aittir.

1. Giriş

Yapısal bir dizi sorun barındıran Türk vergi sisteminde köklü bir reforma ihtiyaç olduğu uzun süreden beri bilinmektedir.¹ Ciddi boyutlardaki kayıt dışı ekonomi gelirden doğrudan vergi alınmasını çok zor hale sokmuş, bu da tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilere aşırı yüklenilmesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle, 2001 yılındaki krizin ardından ortaya çıkan çok yüksek kamu borçlarını çevirme gereği, hükümetlerin tüketim üzerindeki vergilere aşırı yüklenmesi sonucunu getirmiştir. Öyle ki, en başta Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) olmak üzere, tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı bugün itibarıyla %65'ler düzeyindedir.² Özellikle akaryakıt, motorlu taşıtlar ve iletişim gibi, tüketicinin yanı sıra ara malı olarak üretimi de etkileyen mallar üzerinden alınan çok yüksek vergiler, hem tüketicilerin hem üreticilerin faaliyetlerini kayıt dışına kaçırma eğilimlerini artırmakta, hatta belirli mallarda kaçakçılığın hortladığı görülmektedir.

Tüketim vergilerinin özellikle düşük gelirli vatandaşları çok fazla etkileyen en olumsuz yönü, gelir düzeyi ne olursa olsun tüketicilerin aynı miktar veya oranda vergi ödemesidir. Vergi toplamada “adalet” denildiğinde ilk akla gelen, az kazananlara göre çok kazananlardan daha fazla vergi alınması, hiç olmadıkça daha az vergi alınmamasıdır. Kimin tükettiğine bakmaksızın aynı oranda alınan dolaylı vergiler bu temel vergi adaleti ilkesini ihlal etmektedir.

Tüketim ve üretim kararlarında ekonomik etkinliği ciddi ölçüde bozucu etkileri ve vergi toplama ile ilgili temel adalet ilkelerinin ihlal edilmesi bir tarafa, tüketim yoluyla alınan dolaylı vergilerle ilgili belki de en önemli sorun bu yolla kimin ne kadar vergi ödediğinin kolay bir şekilde izlenememesidir. Bir vatandaş bölük pörçük yaptığı harcamaları üzerinden kendisinin toplam ne kadar vergi verdiğini tam bilememekte, diğer vatandaşların ne kadar tüketim vergisi verdiğini kestirmesi ise neredeyse imkansız olmaktadır. Diğer bir deyişle, vatandaş kendisinden kamunun faaliyetlerini fonlamak üzere toplam ne kadar kaynak toplandığını, başkalarıyla karşılaştırdığında az mı, yoksa çok mu vergi ödediğini görememektedir. Bu çerçevede, tüketim vergilerinin kamu adına kaynak toplamanın en az şeffaf yöntemlerinden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

---

¹Türkiye'deki vergi sisteminin OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği bir çalışma için, bakınız: Zenginobuz (2005), Zenginobuz ve Tokgöz (2010).

²Türkiye'deki vergi sisteminin genel yapısı ve temel özellikleri aşağıda, 2. Bölüm'de özet bir şekilde değerlendirilecektir.

Oysa demokrasi, vergi veren, vergi verdiği için de kamu erkini kullananlardan hesap sorma hakkı olan vatandaşların yönetimidir. Vergi vermek ile yönetime katılma hakkı arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Dolaylı ve dolaysız yollardan ödedikleri vergiler aracılığıyla bireyler (vatandaşlar) kamu yönetimini ayakta tutmakta, bilincinde olsunlar veya olmasınlar kamu sisteminin bir parçası haline gelmektedirler. Demokrasilerde bütçe ve bütçenin en önemli unsuru olan vergilerin nasıl belirlendiğinden, kamu harcamalarına kimlerin vergi yoluyla ne kadar katkıda bulunduğundan daha önemli pek az konu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Vergilerin yurttaşların refahı üzerindeki etkilerinin nicel olarak belirlenmesi, devletin ekonomide oynadığı rolün anlamlı bir şekilde tartışılması için olmazsa olmaz bilgiler arasında yer almaktadır. Kamu harcamalarının nasıl dağıldığı ile ilgili belirleme ile birleştirildiğinde, hangi vergileri kimin ne oranda ödediği bilgisi toplumun değişik kesimlerinin devletin ekonomik faaliyetlerinden ne şekilde etkilendiğini ortaya çıkaracaktır. Bu bilgi, ilgili kesimlere etkin bir şekilde aktarılabilirliği takdirde, yurttaşların kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığını denetleme ve gözetlemelerine, kamu otoritesini kullananların hesap verebilirliğine, özetle kamu erkinin demokratik kontrolüne çok önemli bir katkıda bulunacaktır. Bu açıdan bakıldığında, şeffaf olmayan tüketim vergileri, bir vatandaşın kamunun fonlanmasına ne kadar katkı yaptığını perdelemekte, vergi verdiği için hesap soran vatandaş olmasını güçleştirmektedir.

Bu çalışmanın amaçlarından bir tanesi, tüketim üzerinden alınan ve çok yüksek boyutlara varmış olan dolaylı vergileri kimlerin ödediğini sayısal olarak gün ışığına çıkarmak ve bu yolla Türkiye’de vatandaşların dolaylı vergiler yoluyla kamuyu nasıl fonladıklarını anlamalarına yardımcı olmaktır.³

Bu amaca yönelik olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından uygulanan 2003, 2004, 2005, 2006, 2007 ve 2008 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verileri ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiş ve örneklem içinde yer alan her bir hanehalkı için kendi tüketim sepeti üzerinden toplam ne kadar dolaylı vergi (KDV, ÖTV vb.) yükü doğduğu hesaplanmıştır. Bu anketin coğrafi kapsamı İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan toplam 26 ili içerisine almaktadır. Bu illerdeki yerleşim yerleri Kentsel Yerler (Nüfusu 20,000 ve daha fazla olan yerleşim yerleri)

---

³Türk vergi sistemindeki diğer vergilerin dağılımını inceleyen bir çalışma için, bakınız Pınar (2004). Vergi yükü ve nasıl dağıldığı ile ilgili teorik ve uygulamalı çalışmalara örnek olarak, bakınız Harberger (1962); Pechman ve Okner (1974); Gale, Houser ve Scholz (1996); Altig, Auerbach, Kotlikoff, Smetters ve Walliser (2001). Türkiye’de emekten alınan vergilerin yükü ile ilgili olarak, bakınız Zenginobuz (1998).

ve Kırsal Yerler (Nüfusu 20,000'den daha az olan yerleşim yerleri olarak) iki tabakaya ayrılmıştır.

Anketlerin içeriğine ilişkin bir örnek vermek gerekirse, 2003 yılı anket verilerinin, Kentsel kesimden 1,512 ve Kırsal kesimden de 648 olmak üzere Türkiye genelinde 2,160 hanehalkının 12 aylık bir süre boyunca elde ettikleri gelir ve yaptıkları tüketim harcamalarını aylık bazda kapsamakta olduğu görülecektir (yıllık bazda toplam 25,920 hanehalkı bilgisi). Tüketim harcamaları ile ilgili veriler 1,398 kalemde gıda mallarını (1,706,461 veri noktası) ve 128 kalemde gıda-dışı mallarını (380,967 veri noktası) kapsamaktadır.⁴ Ankette, gelir ve tüketim harcamalarının yanı sıra, hanehalkı ve hanehalkı fertleri hakkında sosyo-ekonomik bilgiler de yer almaktadır. Hanehalkı Bütçe Anketi Hane Verileri içerisinde hanehalkı tipi, oturlan ve sahip olunan konutlar, kullanılan ev eşyaları, sahip olunan taşınmaz varlıklar (arazi, dükkan), günlük temel tüketim alışkanlıkları, hanehalkı fertlerinin öğrenim ve çalışma durumları, hanehalkı fertlerinin sosyal yaşam alışkanlıkları, hanehalkı fertlerinin maddi varlıklarını değerlendirme şekilleri, hanehalkı geliri ve harcaması, hanehalkı büyüklüğü, hanehalkının yaşadığı bölge kodu gibi bilgiler 196 ayrı başlık altında sunulmaktadır.

Bu çok kapsamlı veri seti ile her bir hanehalkının tüketim sepeti üzerinde ne kadar dolaylı vergi (KDV, ÖTV vb.) olduğu ilgili vergi oranları kullanılarak hesaplanmıştır. Hanehalkları arasında karşılaştırma yapabilmek açısından, ödenen dolaylı vergiler 12 standart mal grubu *Gıda ve alkolsüz içecekler, Alkollü içecekler, sigara ve tütün, Giyim ve ayakkabı, Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, Sağlık, Ulaştırma, Haberleşme, Eğlence ve kültür, Eğitim hizmetleri, Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller, Çeşitli mal ve hizmetler* başlıkları altında toplanmış, böylece bir ana mal grubu üzerinden alınan dolaylı vergilerin değişik gelir gruplarına ve değişik bölgelerde yaşayan vatandaşlara nasıl dağıldığı da ortaya çıkarılmıştır. Hanehalkı gelir verileri kullanılarak, ödenen dolaylı vergilerin gelire oranı da hesaplanmış, böylece değişik gelir grupları ve değişik bölgelerde yaşayan vatandaşlar için Türkiye'deki tüketim vergilerinin vergi adaleti bakımından nasıl bir resim ortaya çıkardığı da belirlenmiştir.

Ayrıca, Hanehalkı Bütçe Anketi'ndeki bireylerin elde ettiği gelir vergisine tabi tüm gelirleri üzerinden gelir vergisi ödedikleri varsayılarak, hanehalklarının potansiyel gelir vergisi yükleri de çıkarılmıştır. Böylece Türkiye'deki vergilerin hemen tamamını oluşturan

---

⁴TÜİK 2003 hanehalkı bütçe anketinin kapsamı, yöntemi, tanım ve kavramları ile ilgili olarak, bakınız <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/140904/metodolo.doc> .

tüketim ve gelir vergilerinin toplam olarak nasıl yansıdığı hesaplanmıştır. Bu algoritma 2003-2008 veri setinin tümüne uygulanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Önsöz’de sözü edilen daha önceki ilgili çalışmanın (Zenginobuz vd., 2006) odak görüşmeleri bölümünde elde edilen veriler ışığında geliştirilmiş olan anket enstrümanı Türkiye genelinde 2,400 kişiye uygulanmıştır. Bilebildiğimiz kadarıyla, anket çalışmamız vergi konusundaki bilgi, algı, tutum ve davranışları yalnızca vergi mükellefi olanlara değil, tüm vatandaşlara Türkiye genelinden rassal olarak çekilmiş geniş bir örneklem kullanarak soran ilk çalışmadır.

Raporun planı şöyledir. Giriş bölümünün ardından gelen 2. Bölümde Türkiye’deki vergi sistemi ile ilgili genel çerçeve bilgileri verilmiştir. Raporun 3. Bölümünde hanehalkının tüketim sepeti üzerindeki dolaylı vergilerin gelir dilimlerine göre dağılımı irdelenmiştir. 4. Bölümde Türkiye genelinde 2,400 kişiye uygulanmış olan anket çalışmasının sonuçları sunulmuştur. Raporun son bölümü olan 5. Bölümde araştırmada elde edilen bulgular bir bütün halinde özetlenmiş ve yorumlanarak değerlendirilmiştir.

2. Türkiye'deki Vergi Sistemi: Özet Bilgiler ve OECD Ülkeleriyle Bazı Karşılaştırmalar⁵

Türk vergi sisteminin yapısı incelendiğinde temel sorunlar olarak öne çıkan hususların şunlar olduğu görülmektedir: (i) çok karmaşık ve sık sık değişen vergi mevzuatı; (ii) çok yüksek oranda uygulanan tüketim vergileri ve tüketim üzerinden alınan vergilerin genel vergi gelirleri içindeki payının çok yüksek olması; (iii) yüksek vergi oranlarının körüklediği kayıt dışı ekonomi; (iv) devletin hizmet üreteceğine güvenin ciddi erozyona uğramış olması (toplanan vergilerin “yol, su, elektrik” olarak geri dönmediği yönündeki yaygın algı); ve (v) sık sık çıkan vergi afları karşısında vergisini ödeyen vatandaşın duyduğu büyük rahatsızlık (kendisini “enayi” durumuna düşmüş hissetmesi).⁶

Devletin topladığı vergilerin Türkiye ekonomisi içindeki yeri Tablo 2.1’de, Türkiye’nin de içinde yer aldığı OECD ülkeleri ile karşılaştırma yapmaya imkan verecek şekilde, verilmiştir. Toplam vergi hasılatının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya (GSYİH) oranı olarak bakıldığında Türkiye’de vergi toplam vergi yükünün OECD ülkeleri içinde Meksika’dan sonraki en düşük oran olduğu görülmektedir. 2007 yılında %24.5 olan bu oran aynı yıl OECD ortalaması olan %35.8’den önemli ölçüde daha azdır. Türkiye, Meksika’nın yanı sıra, toplam vergi yükü bakımından %30 düzeyinin altında yer alan Kore (%26.8), Japonya (%27.9) ve A.B.D.’ne (%28.0) daha benzer bir görünüm arz etmektedir. 2007 yılında vergi yükünün AB-15 ülkeleri için %38.8 ve AB-19 ülkeleri için %39.7 olduğu gözönüne alındığında, makro bir bakışla Türkiye’de toplam vergi yükünün yüksek olmadığı sonucuna varmak mümkündür.⁷ Diğer taraftan, Şekil 2.1’de görüldüğü gibi Türkiye’deki toplam vergi yükü son 10 yılda (GSYİH’ya oranı olarak) %7’lik bir artış göstermiştir. Sözü edilen dönemde OECD ülkelerinde ortalama vergi yükü çok daha düşük oranda artmıştır. Türkiye’nin doğrudan dış yatırımları çekmek açısından rakibi olan bazı Doğu Avrupa ülkelerinde ise aynı dönemde toplam vergi yükünün azaldığı görülmektedir (Şekil 2.1).

⁵Bu bölümdeki veriler ve analiz için Zenginobuz ve Tokgöz (2010)’dan faydalanılmıştır.

⁶Türkiye’deki vergi sistemi ile ilgili tespitlerle ilgili ayrıntılar için, bakınız: Zenginobuz (2005) ve Zenginobuz vd. (2006).

⁷AB-19 ülkeleri, 1 Mayıs 2004 tarihinde katılan on yeni üye öncesi Avrupa Birliği’ni oluşturan AB-15 ülkeleri (Almanya, Avusturya, Belçika, Büyük Britanya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, İsveç, Lüksemburg, Portekiz, Yunanistan) ve OECD’ye üye dört Doğu Avrupa ülkesinden (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya) oluşmaktadır.

Makro düzeydeki karşılaştırmalardan ayrıntılara geçildiğinde, Türkiye'deki vergi sisteminin sorunlu yapısı belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Tablo 2.2 Türkiye'de devletin topladığı vergilerin türlerine göre dağılımını 2001-2008 dönemi için vermektedir.

Tablo 2.2, 2000'li yılların başında %50'ler düzeyinde olan dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payının, 2000'li yılların ortalarından itibaren %65 ve üzerindeki bir düzeye oturduğunu göstermektedir. 2007 yılı için OECD ülkelerinde belli başlı vergilerin GSYİH'ya oranını gösteren Tablo 2.3 kullanılarak yapılan hesaplamalar, dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı itibariyle Türkiye'nin Meksika ile birlikte en yüksek orana sahip olduğuna işaret etmektedir. OECD ortalamasının %42 civarında olduğu gözönüne alındığında, Türkiye'de vergi toplarken çok büyük ölçüde tüketim vergilerine ağırlık verildiği ortaya çıkmaktadır. Bu gözlem, vergi yükünün değişik gelir düzeyindeki hanehalkına dağılımını irdeleyen aşağıdaki 3. Bölümde ayrıntı bir şekilde görüleceği gibi, Türkiye'de vergi yükünün önemli ölçüde adaletsiz (az kazananın gelirinden daha yüksek oranda olacak şekilde) dağılmasının başta gelen açıklayıcısıdır.

Diğer taraftan, Tablo 2.3'teki sayılar Türkiye'de tüketim üzerinden toplanan vergilerin GSYİH'ya oranının diğer OECD ülkelerinden farklı olmadığına işaret etmektedir. 2007 yılı için bu oran Türkiye'de %11.3 iken OECD ortalaması %10.9'dur. Diğer bir deyişle, Türkiye GSYİH'nın oranı olarak bakıldığında tüketim üzerinden aşırı miktarda vergi toplar görünmemektedir (Şekil 2.2'de 2007 yılı için bu karşılaştırma daha açık bir şekilde verilmektedir).

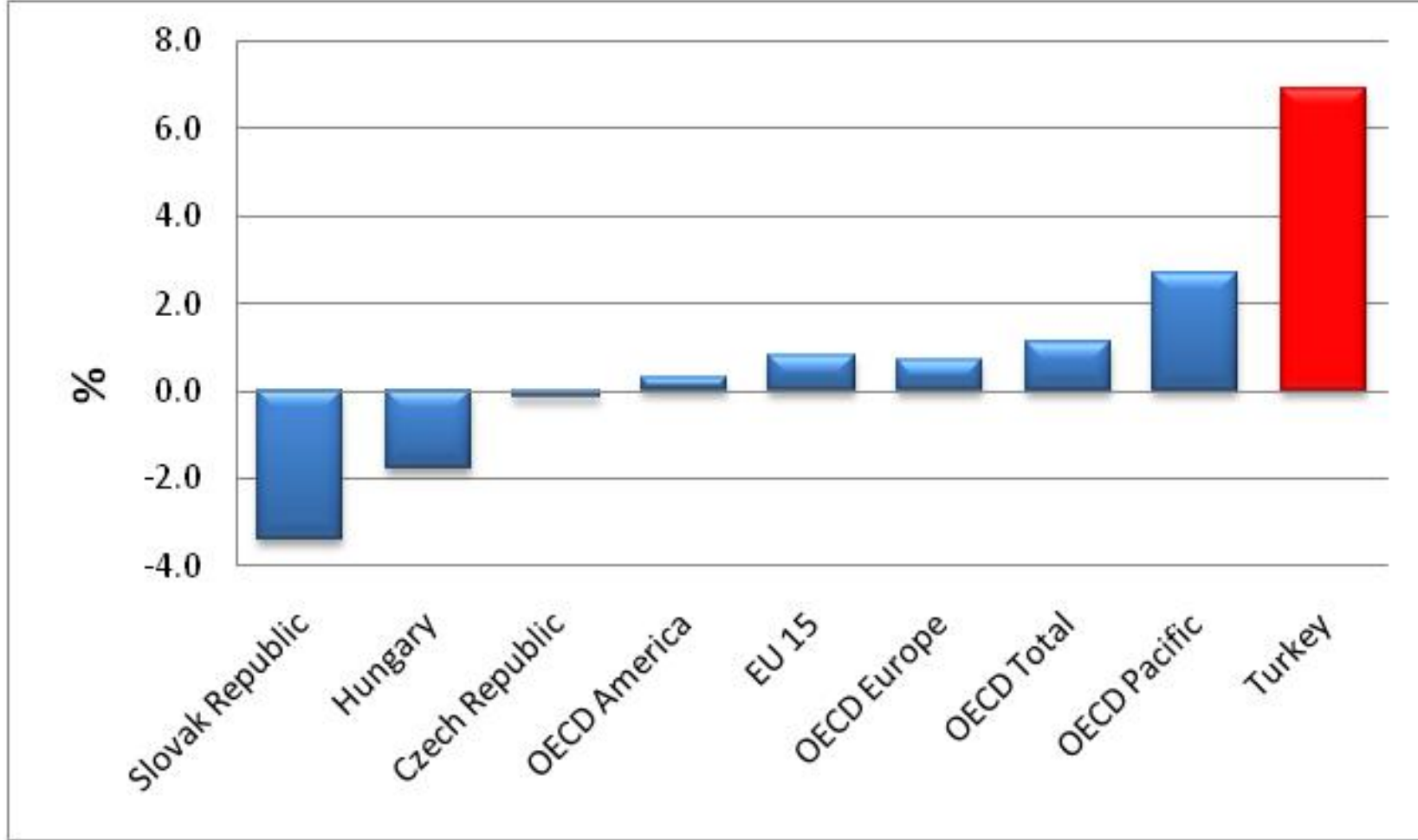
Türkiye için sorunun tüketim üzerinden çok vergi toplamaktan ziyade, gelir üzerinden çok az vergi toplamak olduğu yine Tablo 2.3'deki rakamlardan görülmektedir. Gelir ve karlardan toplanan vergilerin GSYİH'ya oranı OECD ülkelerinde 2007 yılında ortalama %13.2 iken Türkiye'de yalnızca %5.6'dır. Şekil 2.3'de 2007 yılı için verilen karşılaştırmada görüldüğü gibi, bu oran Meksika ile birlikte OECD ülkelerindeki en düşük orandır. Aşağıda 3. Bölümde sunulan, vergilerin gelir dağılımına etkisi analizinde açıkça görüleceği gibi, tüketim vergilerinin aksine, gelire göre artan oranda uygulanan gelir vergileri Türkiye'de gelir dağılımını düzeltici bir etkiye sahiptir. Gelirden düşük oranda vergi alınması bu düzeltici etkinin sınırlı bir düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

**Tablo 2.1: OECD Ülkelerinde Vergi-GSYİH Oranları
(GSYİH'nın oranı olarak: 1980-2007 arası seçilmiş yıllar)**

	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
A.B.D	26.4	25.6	27.3	27.9	29.9	28.8	26.5	25.9	26.1	27.3	28	28.3
Kanada	31	32.5	35.9	35.6	35.6	34.8	33.7	33.7	33.7	33.4	33.3	33.3
Meksika	16.2	17	17.3	16.7	18.5	18.8	18.1	19.0	19.0	19.9	20.6	18.0
Avustralya	26.7	28.3	28.5	28.8	31.1	29.6	30.5	30.6	31.1	30.8	30.6	30.8
Japonya	25.4	27.4	29.1	26.8	27	27.3	26.2	25.7	26.3	27.4	27.9	28.3
Kore	17.2	16.4	18.9	19.4	23.6	24.1	24.4	25.3	24.6	25.5	26.8	26.5
Yeni Zelanda	30.6	31.1	37.4	36.6	33.6	33.0	34.4	34.2	35.3	37.5	36.7	35.7
Almanya	36.4	36.1	34.8	37.2	37.2	36.1	35.4	35.5	34.8	34.8	35.6	36.2
Avusturya	39	40.9	39.6	41.2	42.6	44.6	43.6	43.3	42.8	42.1	41.7	42.3
Belçika	41.3	44.4	42	43.6	44.9	44.9	45.0	44.6	44.8	44.8	44.5	43.9
Büyük Britanya	35.1	37.6	36.1	34.5	37.1	36.8	35.2	35.0	35.4	36.3	37.1	36.1
Çek Cumhuriyeti				37.5	35.3	35.6	36.3	37.3	37.8	37.5	36.9	37.4
Danimarka	43	46.1	46.5	48.8	49.4	48.4	47.8	48.0	49.0	50.7	49.1	48.7
Finlandiya	35.7	39.7	43.5	45.7	47.2	44.6	44.6	44.0	43.4	43.9	43.5	43.0
Fransa	40.1	42.8	42	42.9	44.4	44.0	43.4	43.2	43.5	43.9	44.2	43.5
Hollanda	42.9	42.4	42.9	41.5	39.7	38.2	37.5	36.9	37.3	38.8	39.3	37.5
İrlanda	31	34.6	33.1	32.5	31.7	29.5	28.2	28.7	30.1	30.6	31.9	30.8
İspanya	22.6	27.6	32.5	32.1	34.2	33.8	34.2	34.2	34.6	35.8	36.6	37.2
İsveç	46.4	47.3	52.2	47.5	51.8	49.8	47.9	48.3	48.7	49.5	49.1	48.3
İsviçre	24.7	25.5	25.8	27.7	30	29.5	29.9	29.2	28.8	29.2	29.6	28.9
İtalya	29.7	33.6	37.8	40.1	42.3	42.0	41.4	41.8	41.0	40.9	42.1	43.5
İzlanda	29.6	28.2	30.9	31.2	37.2	35.4	35.3	36.7	38.0	40.7	41.5	40.9
Lüksemburg	35.7	39.5	35.7	37.1	39.1	39.7	39.3	38.3	37.3	37.8	35.9	36.5
Macaristan				41.3	38	38.0	37.8	37.5	37.6	37.2	37.1	39.5
Norveç	42.4	42.6	41	40.9	42.6	42.9	43.1	42.3	43.3	43.5	43.9	43.6
Polonya				36.2	31.6	33.5	36.3	32.9	32.3	32.9	33.5	34.9
Portekiz	22.9	25.2	27.7	31.7	34.1	33.8	34.5	34.7	33.9	34.7	35.7	36.4
Slovakya					33.8	33.0	33.0	33.4	31.8	31.8	29.8	29.4
Türkiye	<u>13.3</u>	<u>11.5</u>	<u>14.9</u>	<u>16.8</u>	<u>24.2</u>	<u>26.1</u>	<u>24.6</u>	<u>25.9</u>	<u>24.1</u>	<u>24.3</u>	<u>24.5</u>	<u>23.7</u>
Yunanistan	21.6	25.5	26.2	28.9	34.1	33.0	33.3	32.2	31.2	31.3	31.3	32.0
OECD Toplam	31	32.7	33.8	34.8	36.1	35.7	35.4	35.3	35.2	35.8	35.9	35.8
OECD Amerika	24.5	25	26.8	26.7	28	27.5	26.1	26.2	26.2	26.9	27.3	26.5
OECD Pasifik	25	25.8	28.5	27.9	28.8	28.5	28.9	29.0	29.3	30.3	30.5	30.4
OECD Avrupa	33.3	35.3	36.1	37.1	38.4	38.0	37.7	37.6	37.5	38	38	38.0
AB 15	34.9	37.6	38.2	38.9	39.4	38.9	38.7	38.4	38.3	38.7	38.7	38.8
AB 19	34.9	37.6	38.2	39	40.6	39.9	39.4	39.2	39.2	39.7	39.8	39.7

Kaynak: Revenue Statistics 1965-2008, OECD

**Şekil 2.1: Vergi-GSYİH Oranlarındaki Değişim – Seçilmiş Ülkeler
(% değişim, 1995-2007)**

Kaynak: Revenue Statistics 1965-2008, OECD

**Tablo 2.2: Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Türlerine Göre Dağılımı
(Vergi gelirlerinin yüzdesi olarak, 2001-2008)**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Gelirler Üzerindeki Vergiler	39.7	33.6	31.9	31.7	30.5	29.2	31.5	32.7
Gelir Vergisi	29.7	23.3	20.4	21.2	20.5	21.1	22.5	22.6
Kurumlar Vergisi	10.0	10.3	11.5	10.5	10.1	8.1	9.0	10.1
Mal ve Hizmetler Üzerindeki Vergiler	53.2	59.5	62.9	65.2	65.6	66.6	64.2	63.0
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi (KDV)	14.7	14.4	13.0	13.1	11.8	11.6	11.0	10.0
Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)	1.4	10.2	27.0	26.6	27.9	26.9	25.6	24.9
Akaryakıt Tüketim Vergisi	13.1	10.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Harçlar	2.3	2.4	2.3	2.2	2.1	2.3	2.4	2.3
Damga Vergisi	2.3	2.4	2.3	2.5	2.7	2.9	3.1	3.0
Özel İletişim Vergisi (ÖTV)	1.4	1.4	1.3	1.9	2.5	2.6	2.8	2.7
İthalde Alınan KDV	13.9	16.3	15.4	17.4	16.9	18.5	17.3	17.8
Diğer Vergiler	7.1	6.9	5.2	3.1	3.8	4.2	4.3	4.4

Kaynak: Maliye Bakanlığı

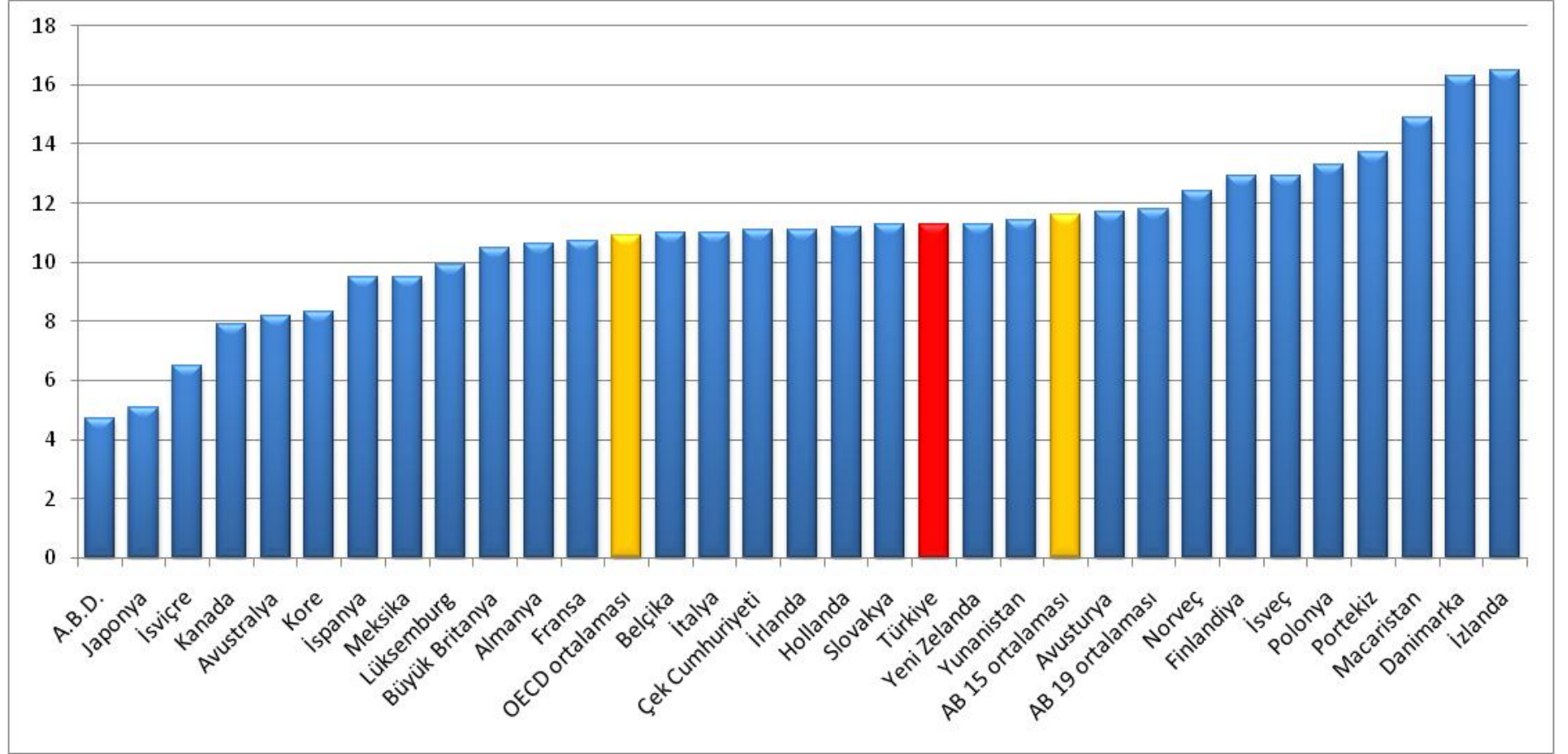
**Tablo 2.3: Belli Başlı Vergilerin GSYİH'ya oranı
(OECD ülkeleri, 2007)**

	Gelir ve kardan alınan vergiler	Sosyal güvenlik vd. istihdam vergileri	Gayrimenkul vergileri	Mal ve hizmetlerden alınan vergiler
A.B.D	13.9	6.6	3.1	4.7
Almanya	11.3	13.2	0.9	10.6
Avustralya	18.4	1.4	2.7	8.2
Avusturya	12.7	16.9	0.6	11.7
Belçika	16.5	13.6	2.3	11
Büyük Britanya	14	6.3	0.6	10.5
Çek Cumhuriyeti	9.4	16.2	0.4	11.1
Danimarka	29	1.2	1.9	16.3
Finlandiya	16.9	11.9	1.1	12.9
Fransa	10.4	17.3	3.5	10.7
Hollanda	10.9	13.6	1.2	11.2
İrlanda	12.1	4.9	2.5	11.1
İspanya	12.3	12.1	3	9.5
İsveç	18.7	15.3	1.2	12.9
İsviçre	13.2	6.7	2.4	6.5
İtalya	14.7	13	2.1	11
İzlanda	18.5	3.1	2.5	16.5
Japonya	10.3	10.3	2.5	5.1
Kanada	16.6	5.5	3.3	7.9
Kore	8.4	5.6	3.4	8.3
Lüksemburg	12.8	10.2	3.6	9.9
Macaristan	10	13.5	0.8	14.9
Meksika	5	3.1	0.3	9.5
Norveç	21	9.1	1.2	12.4
Polonya	8	12	1.2	13.3
Portekiz	9.4	11.7	1.4	13.7
Slovakya	5.8	11.7	0.4	11.3
Türkiye	5.6	5.1	0.9	11.3
Yeni Zelanda	22.5	0	1.9	11.3
Yunanistan	7.5	11.7	1.4	11.4
OECD ortalaması	13.2	9.4	1.9	10.9
AB 19 ortalaması	12.8	11.9	1.8	11.8
AB 15 ortalaması	14	11.6	2.1	11.6

Kaynak: Revenue Statistics 1965-2008, OECD

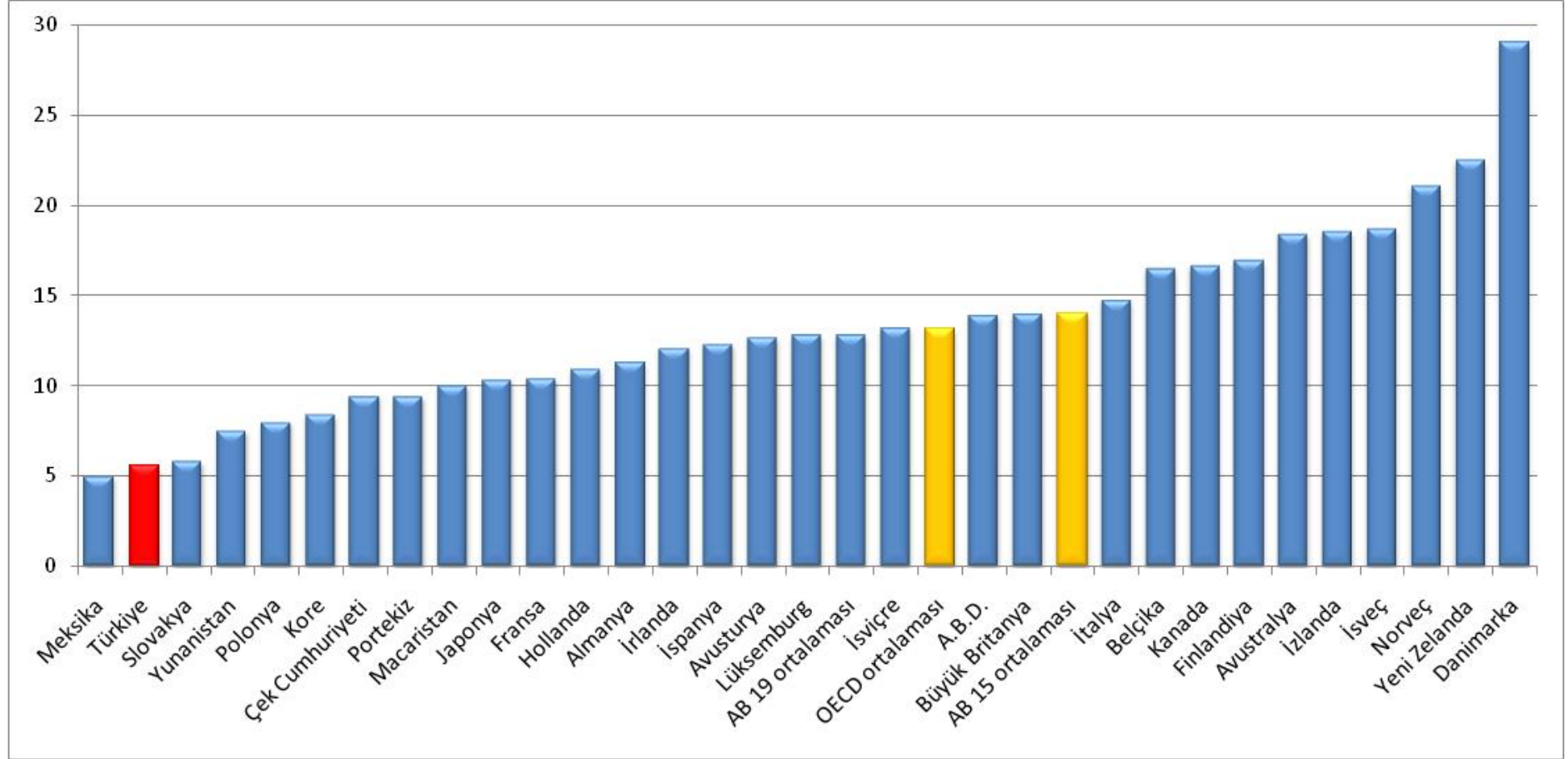

Şekil 2.2: Mal ve Hizmetlerden Alınan Vergilerin GSYİH'ya Oranı (%)
(OECD ülkeleri, 2007)

Kaynak: Revenue Statistics 1965-2008, OECD

Şekil 2.3: Gelir ve Kardan Alınan Vergilerin GSYİH'ya Oranı (%)
(OECD ülkeleri, 2007)

Kaynak: Revenue Statistics 1965-2007, OECD

Türkiye’de gelir üzerinden toplanan vergilerin düşük düzeyde kalmasının gelir dağılımını bozucu etkisinin yanı sıra, kayıt altında bulunana istihdam üzerindeki vergi yükünün yüksek düzeyde olmasıyla da ilişkisi bulunmaktadır. Tablo 2.4 ve Tablo 2.5, OECD ülkeleri için “vergi makası” rakamlarını vermektedir. Vergi makası, bir işçinin işverene brüt maliyet ile sigorta primi ve gelir vergisi kesintileri sonrası işçinin eline geçen net ücret arasındaki farkın brüt ücrete oranıdır.

Tablo 2.4, Türkiye’de ortalama ücret geliri düzeyinde geliri olan bekar bir çalışan için vergi makasının 2008 yılında %39.7 olduğunu göstermektedir. Bu rakam 2000’li yılların çok büyük bir bölümünde %43’e yakın bir düzeyde seyretmiş olup, 2007 yılında hayata geçirilen kısmi vergi indirimleri sonrasında %40 düzeyinin altına inmiştir. OECD ortalamasının 2000’li yıllarda istikrarlı bir şekilde %37 düzeyinde seyrettiği gözönüne alındığında, Türkiye’de istihdam üzerindeki yükün yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 2.5, Türkiye’de istihdam üzerindeki sigorta ve vergi gibi zorunlu kesintilerin görece olarak oldukça yüksek olduğu noktasını daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bir çok OECD ülkesinde asgari geçim indirimi ve çocuklu ailelere sağlanan diğer vergi avantajları gibi düzenlemeler bulunmakta iken, Türkiye’deki vergi sistemi evli olmayan fertler ile evli ve/veya çocuklu fertler arasında kayda değer bir fark gözetmemektedir. Tek çalışanı olan iki çocuklu bir aile için vergi makasında OECD ortalaması %27.3 iken, Türkiye için bu oranın çocuk sahibi olmayan çalışanlar için %39.7 olan orandan çok küçük bir farkla %38.5 olduğu görülmektedir.

Gerek toplanan vergilerin ağırlıklı olarak tüketim üzerinden toplanması, gerekse istihdam üzerindeki vergi makasının yüksek olmasının sonuçlarından belki de en önemlisi sonucu, Türkiye’de ekonomik faaliyetlerin kayıtdışı kayma eğiliminin yüksek olmasıdır. Değişik çalışmalarda Türkiye’de kayıtdışı yürütülen ekonomik faaliyetlerin boyutunun GSYİH’nın üçte biri ile yarısı arasında bir düzeyde olduğuna işaret edilmektedir.¹⁰ Şüphesiz ki, kayıtdışı ekonomi olgusu, kurumsal ve hukuki altyapı eksiklikleri dahil, birden fazla belirleyicisi olan çok boyutlu bir olgudur. Ayrıca, kayıt altındaki ekonomik faaliyetler üzerine yüksek vergi salınmasına bizzat kayıtdışı ekonominin büyüklüğü de yol açabilmektedir. Diğer taraftan, ortada karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır ve özellikle istihdam üzerindeki vergi yükünün kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü belirleyen etkenler arasında yer aldığı görülmektedir. Şekil 2.4’ün kullandığı verilere göre, kayıtdışı ekonominin büyüklüğü ile vergi makası arasındaki korelasyon 0.60 düzeyindedir. Şekil 2.4, aile sahibi çalışanlar için vergi makası ile kayıtdışı ekonominin boyutu arasındaki istatistiki ilişkiyi basit bir şekilde ortaya koymaktadır.

---

¹⁰ Bakınız: Schneder (2007).

**Tablo 2.4: Ortalama Ücret Düzeyinde Geliri Olan (Bekar) Çalışan İçin Vergi Makası
(Brüt ücret maliyetinin yüzdesi olarak, 2000-2008)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Australia	30.6	27.3	27.7	28.0	28.0	28.3	28.3	27.7	26.9
Austria	47.3	46.9	47.1	47.4	48.1	48.0	48.3	48.6	48.8
Belgium	57.1	56.7	56.3	55.7	55.4	55.5	55.5	55.8	56.0
Canada	33.2	32.0	32.1	32.0	32.0	31.9	31.9	31.2	31.3
Czech Republic	42.7	42.6	42.9	43.2	43.5	43.8	42.6	42.9	43.4
Denmark	44.3	43.6	42.6	42.6	41.3	41.1	41.3	41.4	41.2
Finland	47.8	46.4	45.9	45.0	44.5	44.6	44.0	43.6	43.5
France	49.6	49.8	49.8	49.8	49.9	50.0	50.1	49.2	49.3
Germany	54.0	53.0	53.5	54.2	53.2	53.1	53.3	52.6	52.0
Greece	38.5	38.2	39.0	37.9	40.0	40.5	41.9	42.3	42.4
Hungary	54.6	55.8	53.7	50.8	51.8	51.1	52.0	54.5	54.1
Iceland	26.2	26.9	28.5	29.3	29.8	29.7	29.5	28.1	28.3
Ireland	28.9	25.8	24.5	24.2	24.0	23.5	23.0	22.7	22.9
Italy	46.9	46.4	46.4	45.7	46.0	45.7	45.9	46.2	46.5
Japan	24.8	24.9	30.5	27.4	27.3	27.7	28.8	29.3	29.5
Korea	16.3	16.4	16.1	16.3	17.0	17.3	18.1	19.7	20.3
Luxembourg	37.5	35.8	32.9	33.5	33.9	34.7	35.3	36.3	35.9
Mexico	12.6	13.2	15.8	16.8	15.3	14.7	15.0	15.9	15.1
Netherlands	39.7	37.2	37.4	37.1	38.8	38.9	44.6	44.3	45.0
New Zealand	19.4	19.4	19.5	19.7	20.0	20.4	21.1	21.5	21.2
Norway	38.6	39.2	38.6	38.1	38.1	37.2	37.4	37.5	37.7
Poland	43.1	42.8	42.7	43.0	43.2	43.4	43.7	42.9	39.7
Portugal	37.3	36.4	36.6	36.8	37.8	37.3	37.4	37.7	37.6
Slovak Republic	41.7	42.7	42.5	42.9	42.5	38.3	38.5	38.6	38.9
Spain	38.6	38.8	39.1	38.5	38.7	38.9	39.1	38.9	37.8
Sweden	50.1	49.1	47.8	48.2	48.4	48.1	47.8	45.3	44.6
Switzerland	30.0	30.1	30.1	29.7	29.4	29.5	29.5	29.7	29.5
Turkey	40.4	43.6	42.5	42.2	42.8	42.8	42.7	42.7	39.7
United Kingdom	32.6	32.2	32.3	33.8	33.9	33.9	34.0	34.0	32.8
United States	30.4	30.3	30.1	29.9	29.8	29.7	29.9	29.7	30.1
OECD average	37.8	37.5	37.5	37.3	37.5	37.3	37.7	37.7	37.4
EU 15 average	43.3	42.4	42.1	42.0	42.3	42.3	42.8	42.6	42.4
EU 19 average	43.8	43.2	42.8	42.6	42.9	42.7	43.1	43.0	42.8

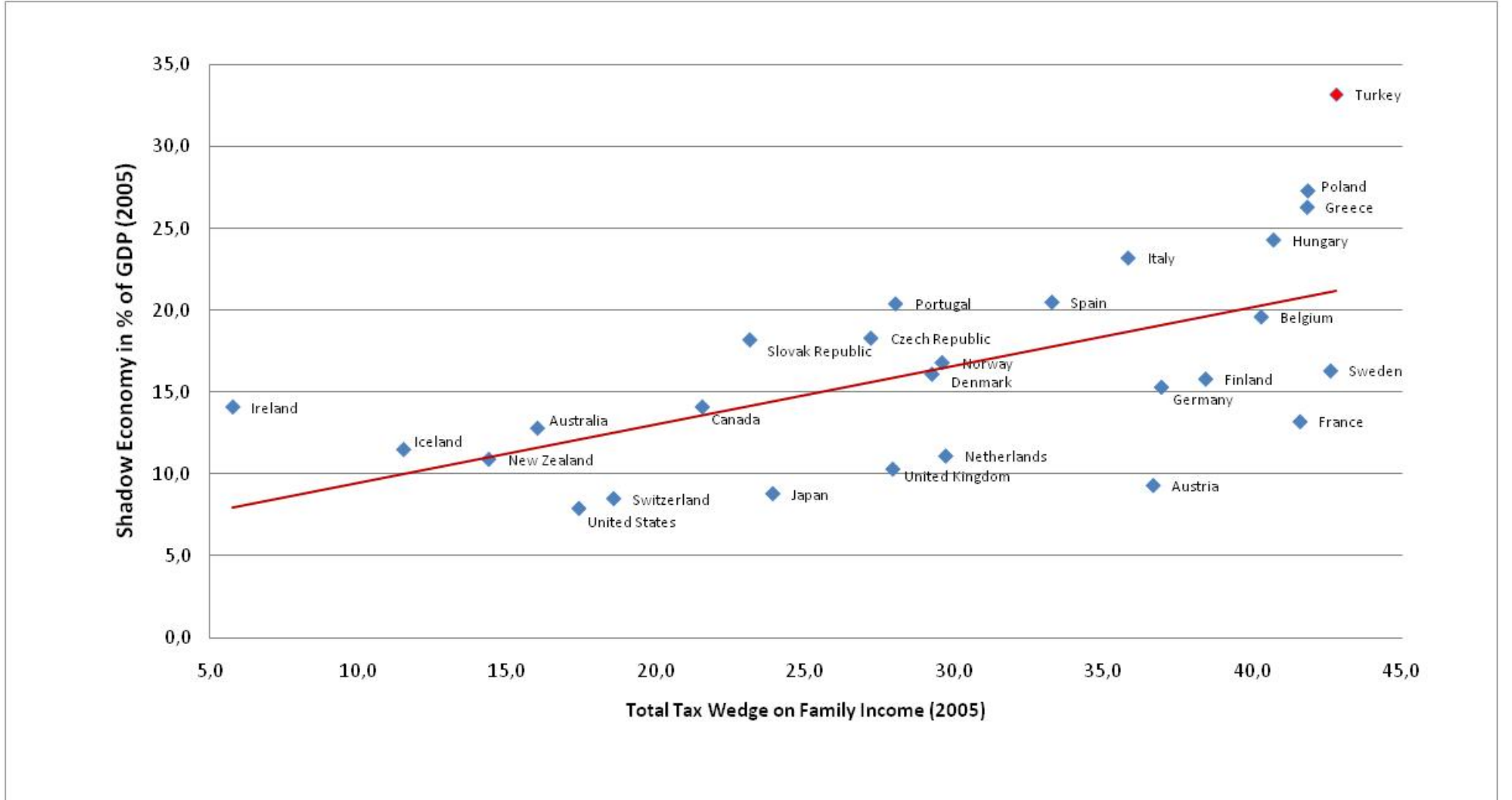
Kaynak: Taxing Wages 2007-2008, OECD

**Tablo 2.5: Ortalama Ücret Düzeyinde Geliri Olan İki Çocuklu (Tek Çalışanlı)
Aile İçin Vergi Makası
(Brüt ücret maliyetinin yüzdesi olarak, 2000-2008)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Australia	22.7	18.3	18.4	19.6	15.2	16.0	17.2	15.1	14.9
Austria	35.2	34.9	35.3	35.7	36.4	36.6	37.3	38.0	38.4
Belgium	42.6	42.6	42.4	41.6	42.7	40.3	40.3	40.8	40.8
Canada	23.9	22.4	22.3	21.5	21.5	21.5	21.9	19.4	20.2
Czech Republic	22.7	24.5	24.5	27.1	29.0	27.2	26.1	21.5	20.6
Denmark	31.0	30.6	30.0	29.9	29.4	29.2	29.5	29.8	29.5
Finland	40.7	39.5	39.4	38.7	38.0	38.4	37.9	37.7	38.0
France	40.7	40.5	40.7	41.1	41.4	41.6	41.7	41.9	42.1
Germany	37.4	36.8	36.5	37.5	36.5	36.9	37.4	36.8	36.4
Greece	40.1	39.9	40.7	39.5	41.3	41.8	43.1	42.6	42.7
Hungary	43.9	43.9	42.2	39.4	41.0	40.7	41.2	44.0	43.9
Iceland	4.8	5.1	8.4	10.1	11.7	11.5	12.0	11.0	10.4
Ireland	15.5	12.8	9.1	6.4	6.4	5.8	1.9	2.1	5.5
Italy	39.0	38.1	36.7	34.3	36.7	35.8	36.1	35.1	36.0
Japan	21.1	21.3	27.1	23.8	23.5	23.9	23.7	23.8	24.0
Korea	15.6	15.8	15.5	15.8	16.0	16.2	16.8	17.4	18.1
Luxembourg	13.9	12.4	9.9	10.1	10.2	10.9	11.4	12.7	12.8
Mexico	12.6	13.2	15.8	16.8	15.3	14.7	15.0	15.9	15.1
Netherlands	29.6	28.2	28.3	27.8	29.5	29.7	37.6	37.4	38.0
New Zealand	13.5	14.9	16.0	17.2	18.0	14.4	3.1	2.8	3.5
Norway	28.4	29.3	29.7	29.6	29.9	29.6	30.0	30.5	30.9
Poland	38.4	38.0	37.7	41.3	41.5	41.8	42.2	37.4	33.7
Portugal	30.2	27.1	27.1	27.0	28.8	28.0	28.1	28.1	27.2
Slovak Republic	30.4	32.0	31.3	31.9	28.1	23.1	23.7	24.4	25.4
Spain	32.1	32.7	33.1	32.5	32.9	33.2	33.6	32.8	31.8
Sweden	44.3	42.9	41.8	42.4	42.8	42.6	41.6	39.4	38.9
Switzerland	18.7	18.8	19.0	18.6	18.4	18.5	18.2	18.6	16.7
Turkey	40.4	43.6	42.5	42.2	42.8	42.8	42.7	42.7	38.5
United Kingdom	27.8	25.6	25.8	27.5	27.8	27.9	28.1	28.1	26.9
United States	20.6	20.1	20.1	17.3	17.3	17.4	17.8	17.4	17.7
OECD average	28.6	28.2	28.2	28.1	28.3	27.9	27.9	27.5	27.3
EU 15 average	33.4	32.3	31.8	31.5	32.1	31.9	32.4	32.2	32.3
EU 19 average	33.5	32.8	32.2	32.2	32.7	32.2	32.6	32.1	32.0

Source: Taxing Wages 2007-2008, OECD

Şekil 2.4: Kayıtdışı Ekonomi ile Vergi Makası Arasındaki İlişki (2005)
(Korelasyon katsayısı = 0,60)

Kaynak: Schneider (2007), *Taxing Wages 2007-2008* (OECD, 2008)

3. Vergi Yükünün Dağılımı

Bu bölümde, ilkönce Türkiye’de tüketim üzerinden alınan vergilerin gelir gruplarına göre nasıl dağıldığı ayrıntılı bir şekilde incelenerek değişik gelir gruplarının toplam ne kadar dolaylı vergi (KDV, ÖTV vb.) ödedikleri hesaplanmıştır. Bu incelemede, giriş bölümünde kapsamı hakkında ayrıntılar verilmiş olan, TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılmıştır (2003-2008 yılları arası).

Bölüm 3.1’de, Türkiye’deki haneler gelir düzeyine göre sıralandıklarında, en zengin %20’lik dilimden en fakir %20’lik dilime tüketim üzerindeki toplam dolaylı vergilerin nasıl değiştiğine bakılmıştır. Önce KDV ve ÖTV vb. yükünün nasıl dağıldığı ayrı ayrı incelenmiş (Bölüm 3.1.1 ve 3.1.2), ardından ikisi birleştirilerek toplam dolaylı vergilerin dağılımı çıkarılmıştır (Bölüm 3.1.3).¹¹

Bölüm 3.2’de Hanehalkı Bütçe Anketi’ndeki çok çeşitli kalemler için ayrıntılı bir şekilde verilen net gelir bilgileri kullanılarak gelir üzerindeki vergilerin dağılımı araştırılmıştır. Bireylerin elde ettikleri tüm gelirler üzerinden tabi oldukları oranda gelir vergisi ödedikleri farz edilerek gelir vergisi dağılımı hesapları yapılarak en zengin %20’lik dilimden en fakir %20’lik dilime gelir üzerindeki (potansiyel) toplam vergilerin nasıl değiştiğine bakılmıştır.

Bölüm 3.3’te ise, Bölüm 3.1 ve 3.2’deki tüketim ve gelir vergisi dağılımı hesapları birleştirilmiş ve toplam vergilerin en zengin %20’lik dilimden en fakir %20’lik dilime nasıl değiştiği hesaplanmıştır.

Son olarak, Bölüm 3.4’te Gini katsayısı kullanılarak tüketim ve gelir vergilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkileri hesaplanmıştır.

3.1 Gelir gruplarına göre tüketim vergilerinin yükü

3.1.1 Gelir gruplarına göre KDV’nin yükü

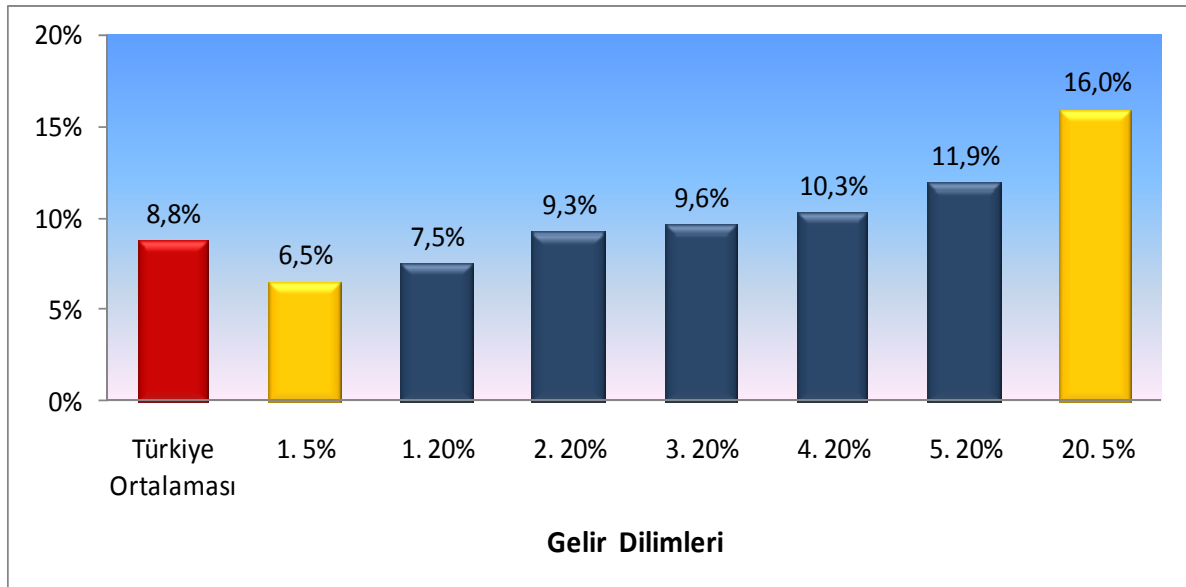
Şekil 3.1 - 3.6’da 2003-2008 yılları arasında tüketim üzerindeki KDV’nin gelire oranı Türkiye genel ortalaması olarak ve değişik gelir grupları için verilmektedir. Geliri en yüksek %20’lik dilimden (1. 20%) geliri en düşük %20’lik dilime (5. 20%) yapılan sıralamanın yanı sıra, geliri en yüksek %5’lik dilim (1. 5%) ve en düşük %5’lik dilim (20. 5%) için de tüketim üzerindeki KDV’nin gelire oranları da Şekil 3.1-3.6’da yer almaktadır.

¹¹ Türkiye’nin değişik coğrafi bölgelerinde tüketim üzerinden ödenen vergilerin nasıl farklılaştığı ve değişik bölgelerde ödenen tüketim vergilerinin mal gruplarına dağılımı Ek 1’de yer almaktadır (2003-2006 yılları arası).

Türkiye genelinde tüketim üzerindeki KDV'nin gelire oranı 2003 yılı için %8.8, 2004 yılı için %8.9, 2005 yılı için %9.6, 2006 yılı için %8.9, 2007 yılı için %8.5 ve son olarak 2008 yılı için ise %8.4 olarak gerçekleşmiştir. Yani, KDV'nin gelir üzerindeki yükü 2005 yılında önceki yıllara göre artış göstermiş olsa da 2006 yılında 2004 yılı seviyesine yeniden inmiş, 2007 ile 2008 yıllarındaysa 2003 yılı için olan %8.8'lik seviyenin de altına inmiştir.¹²

Tüketim üzerindeki KDV'nin gelire oranı her yıl için geliri en yüksek %20'lik dilimden en düşük %20'lik dilime doğru gittikçe artmaktadır. Tüm yıllar için sadece geliri en yüksek %20'lik grubun KDV yükü ortalamasının altında kalmaktayken, geliri en düşük %20'lik grubun KDV yükü ortalamasının önemli ölçüde üstündedir. Dolayısıyla KDV'nin gelire oranı hanehalklarının gelirleri azaldıkça artmaktadır. En fakir ve en zengin %5'lik gelir dilimlerinin KDV yükleri bu tabloyu daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yıllar içinde en zengin %5'lik grubun KDV yükü ortalamasının yaklaşık dörtte üçü seviyesinde seyrederken, en fakir %5'lik grubun KDV yükü ortalamasının iki katına yakın seviyelerdedir.

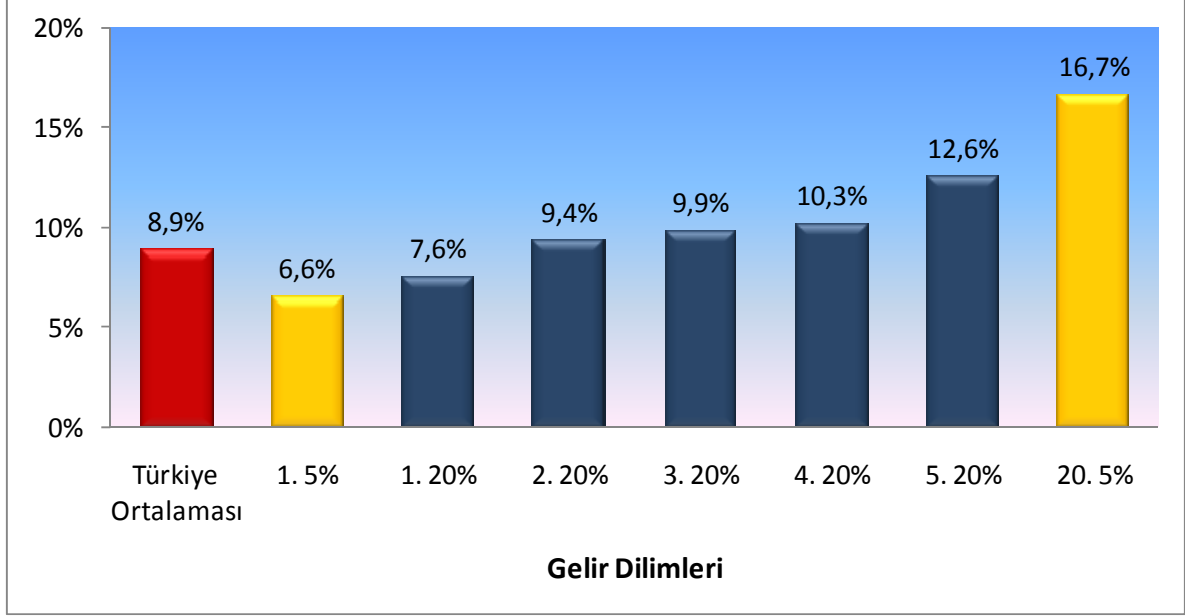
**Şekil 3.1: Tüketim Üzerindeki KDV'nin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2003 yılı**

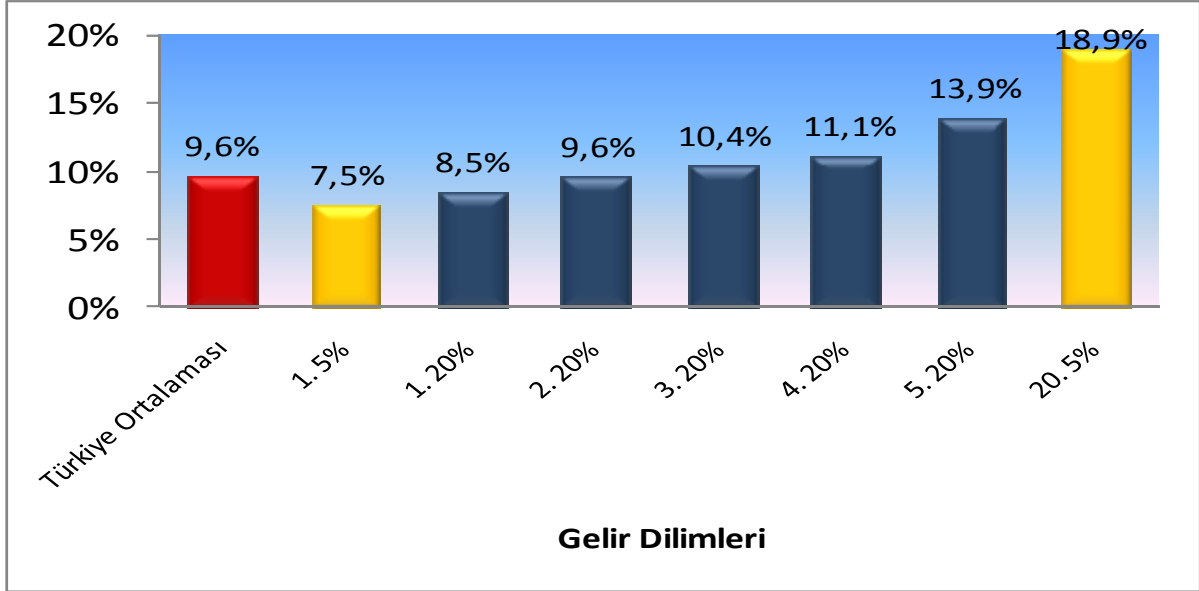
¹²Zenginobuz vd. (2006)'da 2003 yılı için yapılan KDV yükü hesaplamalarına temel teşkil eden verilerde bazı düzensizlikler olduğu bu çalışma sırasında farkedilmiş olup 2003 yılı için hesaplamalar tekrar gözden geçirilip temizlenen verilerle yapılmış ve düzeltilmiştir.

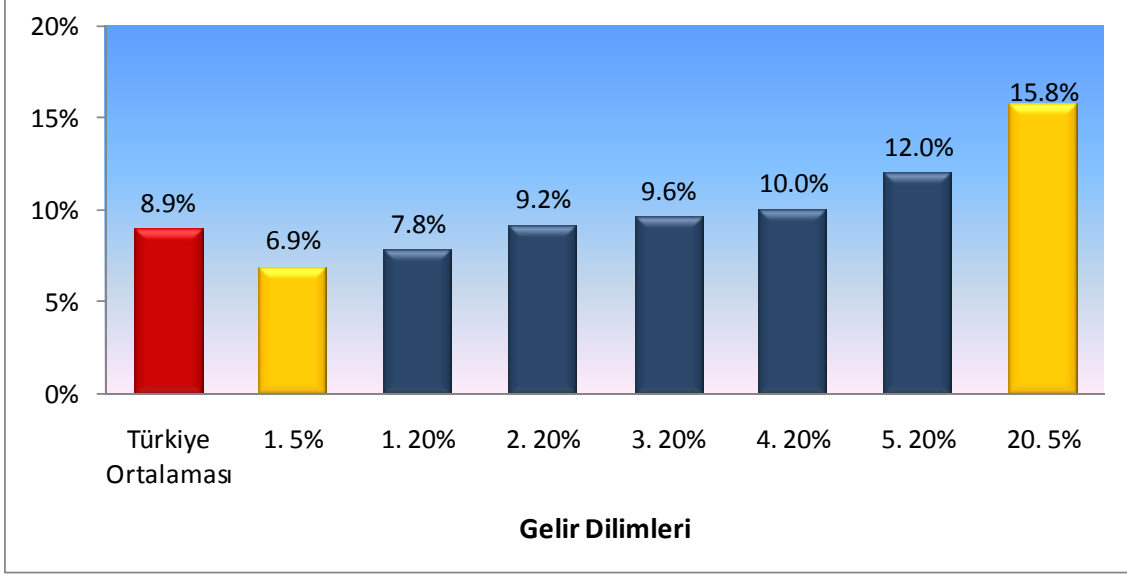
**Şekil 3.2: Tüketim Üzerindeki KDV'nin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2004 yılı**

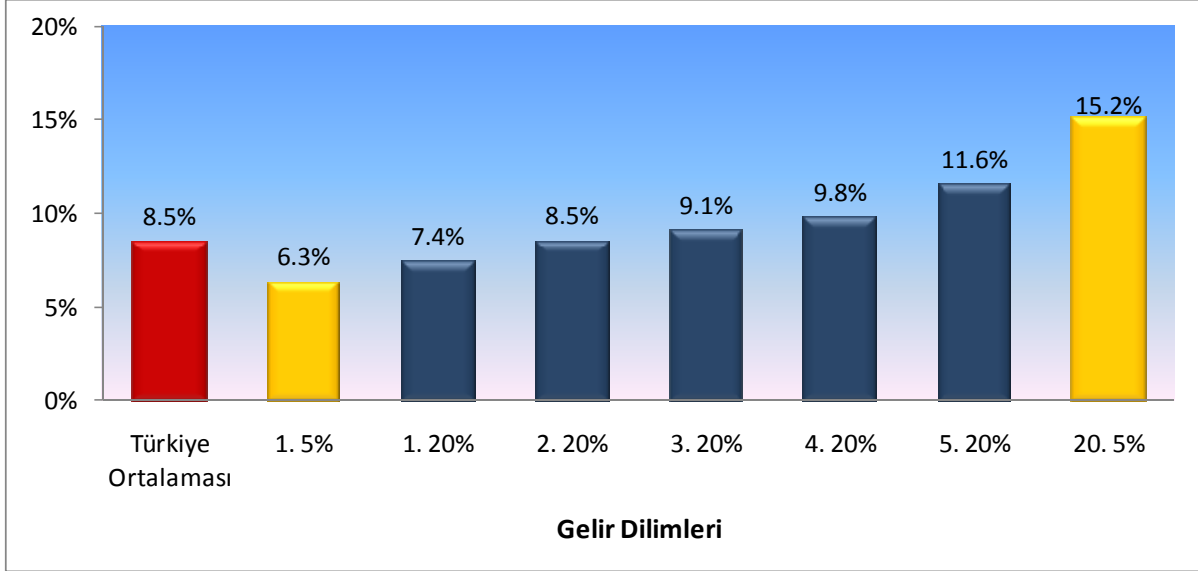
**Şekil 3.3: Tüketim Üzerindeki KDV'nin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2005 yılı**

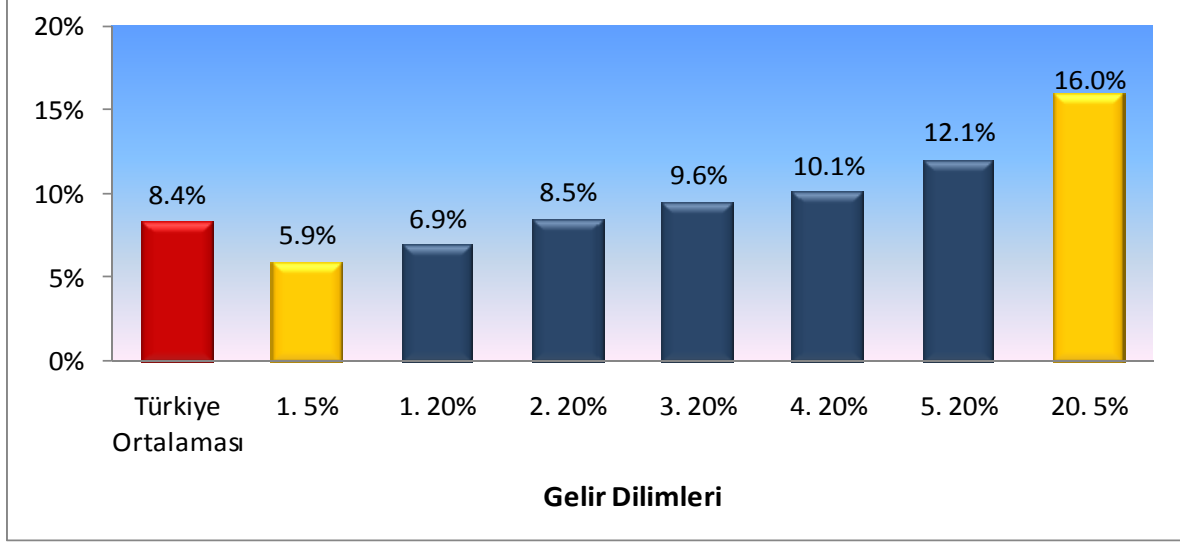
**Şekil 3.4: Tüketim Üzerindeki KDV'nin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2006 yılı**

**Şekil 3.5: Tüketim Üzerindeki KDV'nin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2007 yılı**

**Şekil 3.6: Tüketim Üzerindeki KDV'nin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2008 yılı**

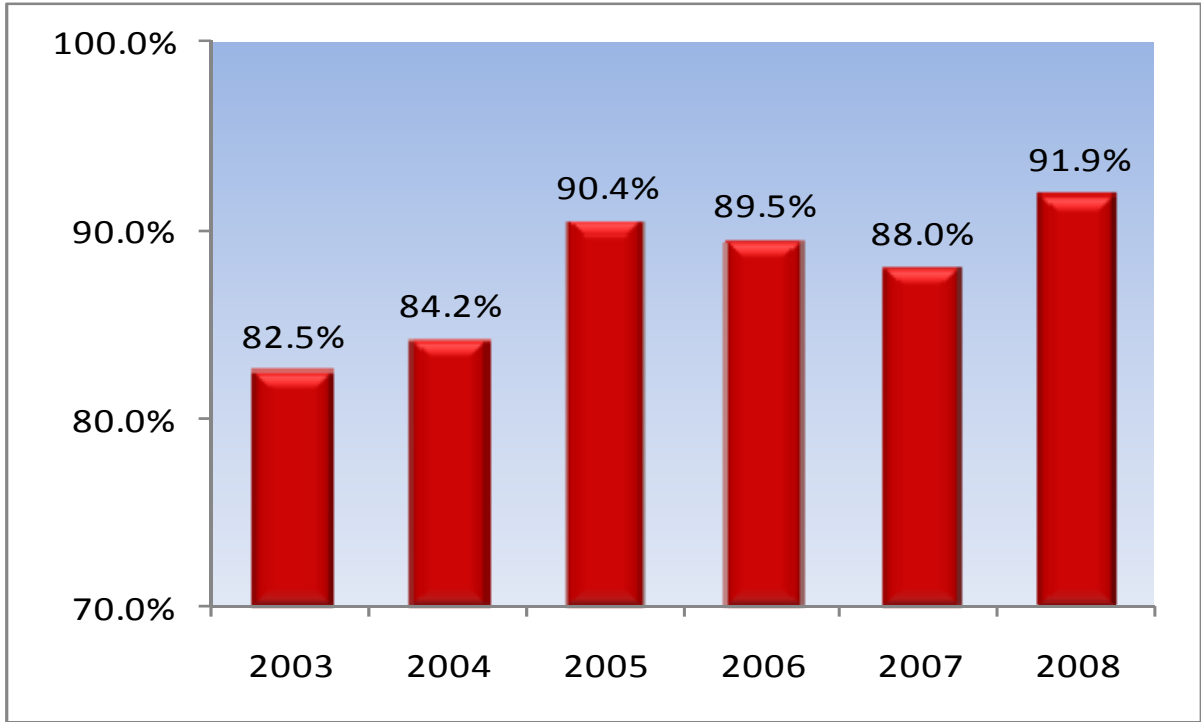
Şekil 3.1-3.6 incelendiğinde, her gelir dilimi için 2005 yılında tüketim üzerindeki KDV'nin gelire oranının diğer yıllara kıyasla daha yüksek olarak görülmektedir. Bu durum, yukarıda Türkiye genelinde toplanan toplam KDV için bahsedilen trendde ve 2005 yılındaki farklılaşmaya paraleldir. Ayrıca, hanhalklarının tüketim kalıpları içerisinde önemli bir paya sahip olan tekstil ürünlerinde 2006 yılında yapılan KDV indirimi de 2005 yılına kıyasla 2006 yılında KDV'nin yükünün azalmasına katkıda bulunmuştur.

2005 yılındaki bu farklılaşmanın arkasında yatan nedenlere daha dikkatli bakılmak istendiğinde, hanhalklarının gelirleri içerisinde yaptıkları tüketim miktarının 2005 yılında diğer yıllara göre daha yüksek olması olgusu göze çarpmaktadır. Şekil 3.7'de görüldüğü gibi, TÜİK'in hanhalkı tüketim anketi verileri kullanılarak hesaplandığında, Türkiye genelinde hanhalklarının tüketim/gelir oranı 2003 ve 2004 yıllarında sırasıyla %82.5 ve %84.2 iken, 2005 yılında bu oran %90.4'e yükselmiş ve 2006 yılında %89.5'a düşmüştür. Tüketim/gelir oranında 2003 yılından 2005 yılına kadar görülen yükselişin, Türkiye ekonomisinin 2002 yılından itibaren içine girdiği yüksek büyüme trendiyle ortaya çıkan gelir artışının tüketim kredisi kullanımındaki (özellikle kredi kartı kullanımındaki) artışla birleşerek ortaya çıktığını ve 2005 yılında adeta bir tüketim patlaması halini aldığı söylemek mümkündür.

Şekil 3.7'de, tüketim/gelir oranının 2006 yılından sonra 2007 yılında da bir önceki yıla göre düşerek %88'e gerilediği, 2008 yılında ise tekrar yükselerek %91.9'a çıktığı görülmektedir. Tüketim/gelir oranında 2008 yılında görülen artışın, 2002-2005 yılları

arasında görülen artıştan farklı olarak, Dünya ve Türkiye ekonomisinde etkisini hissettirmeye başlayan kriz ortamının getirdiği gelir azalmasının sonucu olması daha muhtemel gözükmektedir.

Şekil 3.7: TÜİK Hanehalkı Tüketim Anketi Verileri Kullanılarak Hesaplanan Gelire Göre Tüketim Oranları (Türkiye geneli) 2003-2008

3.1.2 Gelir gruplarına göre ÖTV vb. diğer vergilerin yükü

Şekil 3.8 – 3.13’de görülebileceği üzere, Türkiye genelinde tüketim üzerindeki ÖTV vb. diğer vergilerin gelire oranı 2003 ve 2004 yılları için %5.2, 2005 yılı için %6.1, 2006 yılı için %6.2, 2007 ve 2008 yılları içinse sırasıyla %5.6 ve %5.7 olarak gerçekleşmiştir. Yani ÖTV vb. diğer vergilerin gelir üzerindeki yükü 2005 ve 2006 yıllarında, gerek 2003 ve 2004 yıllarına gerekse de 2007 ve 2008 yıllarına kıyasla daha yüksek olarak gözlemlenmiştir.

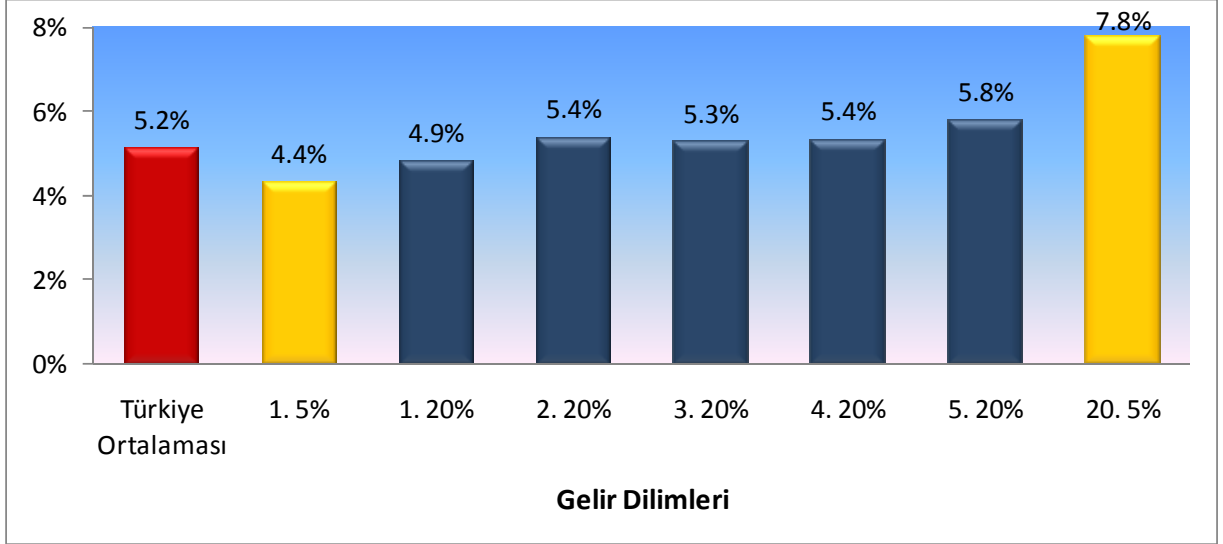
Türkiye’deki haneler gelir düzeyine göre sıralandıklarında tüketim üzerindeki ÖTV vb. diğer vergilerin gelire oranı her gelir dilimi için yukarıda bahsedilen trende uygun olarak 2005 ve 2006 yılında diğer yıllara kıyasla daha yüksektir. Gelir üzerindeki KDV yükünde olduğu gibi 2005 yılında gözlemlenen ÖTV vb. diğer vergi yüklerindeki artışın bir kısmı gelire kıyasla artan tüketim oranlarıyla açıklanabilir. Ancak, 2006 yılında KDV yükünde

gözlemlendiği gibi azalmayıp, aksine artış kaydeden bu yükün ÖTV vb. diğer vergilerin yüklerinde gözlemlenen artışın sebebinin farklı olabileceğini göstermektedir. Bahsedilen bu durum 2005 yılından itibaren ulaştırma ana kalemi içerisinde yer alan petrol ürünlerindeki yüksek fiyat artışlarına bağlanabilir. Petrol ürünlerinin hem hanehalklarının tüketiminde önemli bir orana hem de yüksek oranda ÖTV oranına sahip olması yaşanan bu fiyat artışlarının ÖTV vb. diğer vergilerin gelire oranında oynaklığa sebep olmasına neden olmaktadır. 2007 ve 2008 yıllarındaysa petrol ürünlerindeki bu fiyat kabarıklığının aşağıya çekilmesi sonucunda, ÖTV vb. diğer vergilerin gelire oranı 2003-2004 yılları ile 2005-2006 yılları seviyeleri arasında bir seviye olan %5.6-5.7'ye inmiştir.

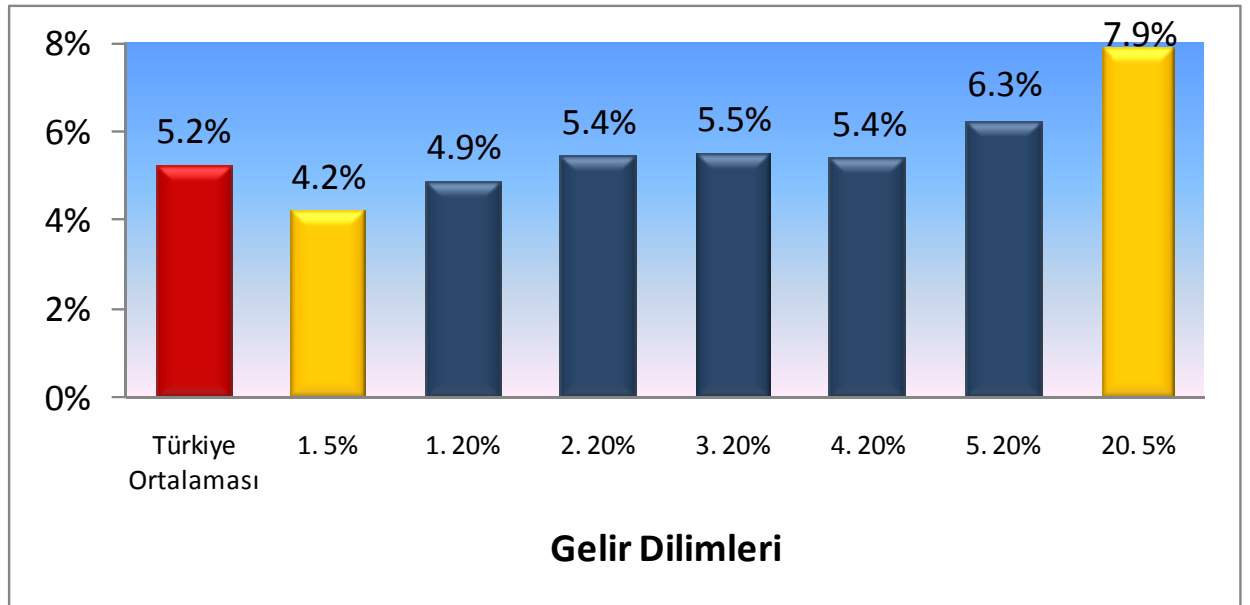
Yüzde 20'lik gelir grupları arasında kıyaslama yapıldığında 2003, 2004 ve 2006 yıllarında ÖTV vb. diğer vergilerin gelire oranı birbirine yakın değerlerdeyken, 2005 yılındaysa bu oran en zengin ve en fakir grupta orta gelir düzeyindeki gruplara kıyasla daha yüksek olarak gerçekleşmiştir. Bu duruma ek olarak en zengin %5'lik kesimin ÖTV vb. diğer vergi yükü tüm yıllarda ortalamanın yaklaşık 0.8% ila 1% altında kalırken, 2006 yılında bu fark 0.5%'le en düşük seviyesine ulaşmıştır. Petrol ürünlerine yapılan harcamanın çok büyük bir kısmını gerçekleştiren bu gelir grubunun 2006 yılında ÖTV yükündeki artış, Türkiye genelinde gözlemlenen ÖTV yükündeki artışın petrol ürünlerindeki fiyat artışından kaynaklandığı tezini güçlendirmektedir. Gelir gruplarının ÖTV vb. diğer vergi yükleri incelendiğinde dikkat çeken başka bir husus ise, en fakir %5'lik grubun ÖTV yükünün hem genel ortalamadan hem de en zengin grubun yükünden fazla olmasıdır. Bu durumun bir sebebi bu grubun tüketiminin gelire göre diğer gruplara kıyasla oldukça yüksek olmasıdır. Ayrıca, ÖTV vb. diğer vergiler genel olarak temel ihtiyaçlar dışındaki yüksek gelir gruplarının tüketimlerini hedef olsa da, alkollü içkiler ve tütün mamulleri kaleminde uygulanan yüksek oranlı ÖTV ile sabit telefon ve cep telefonu görüşmelerinde uygulanan ÖİV geliri düşük hanehalkı gruplarının da ÖTV vb. diğer vergi yüküyle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. En fakir %5'lik kesimin ÖTV vb. diğer vergi yükünün, en zengin %5'lik kesimin yüküne oranı tüm yıllar için yaklaşık 1.7 ila 2.2 arasında seyretmiştir. Bu oran 1.7'lik en düşük seviyesine 2006 yılında petrol ürünlerindeki fiyat kabarıklığı ile birlikte çekilirken, 2007 ile 2008 yıllarında ciddi miktarda artış göstererek 2.2'lik seviyeye ulaşmıştır. Dolayısıyla gerek ÖTV oranlarında, gerekse de tüketim kalıplarındaki değişiklikler sonucunda 2007 ve 2008 yıllarında, ÖTV vb. diğer vergilerin gelire oranı en zengin kesimin gelirinden en fakir kesimin gelire doğru ciddi ölçüde artış gösteren bir grafik izler hale gelmiştir. Bu artışta görece olarak fakir kesimlerin ulaştırma kalemine dahil olan harcamalarının zengin kesimlerin aynı kalemdeki harcamalarına oranla 2007 ile 2008 yıllarında kaydettiği yükselişin rol oynadığı söylenebilir. Öyle ki bu

kalem üzerinden toplanan ÖTV içerisinde en zengin %20'lik kesimin ödediği pay %62-63 seviyelerinden 2007 yılında %57'ye ve 2008 yılındaysa %55'e kadar gerilemiştir.

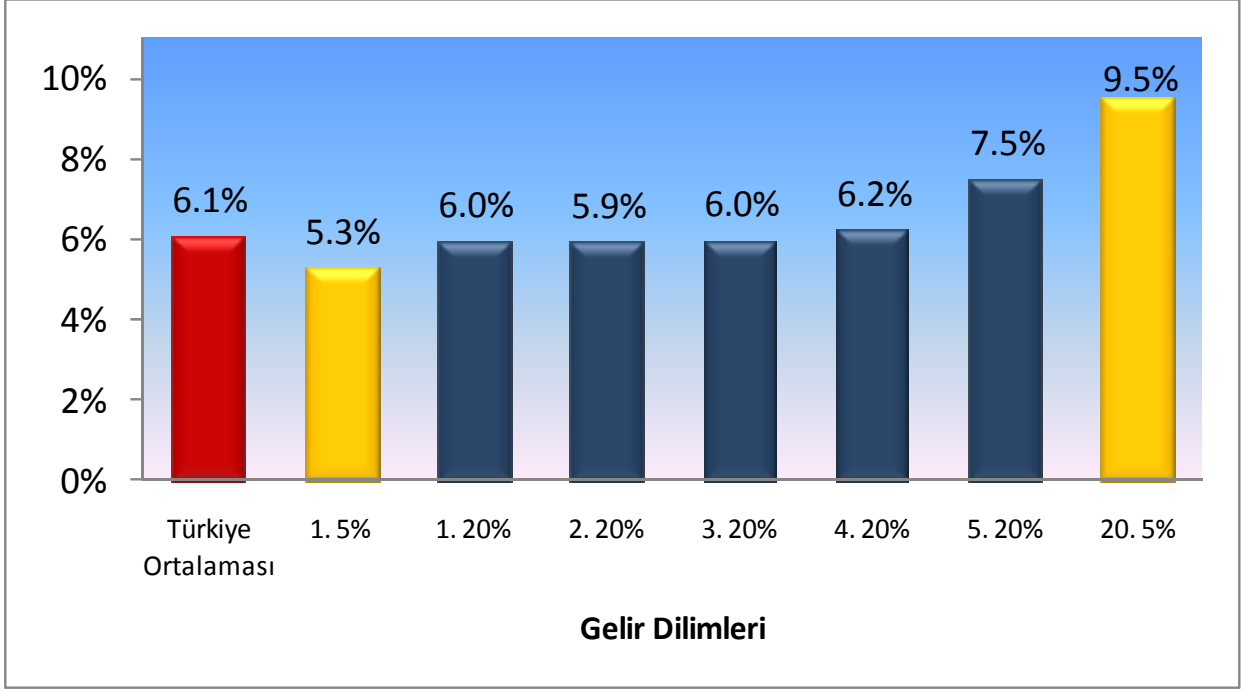
**Şekil 3.8: Tüketim Üzerindeki ÖTV vb. Diğer Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2003 yılı**

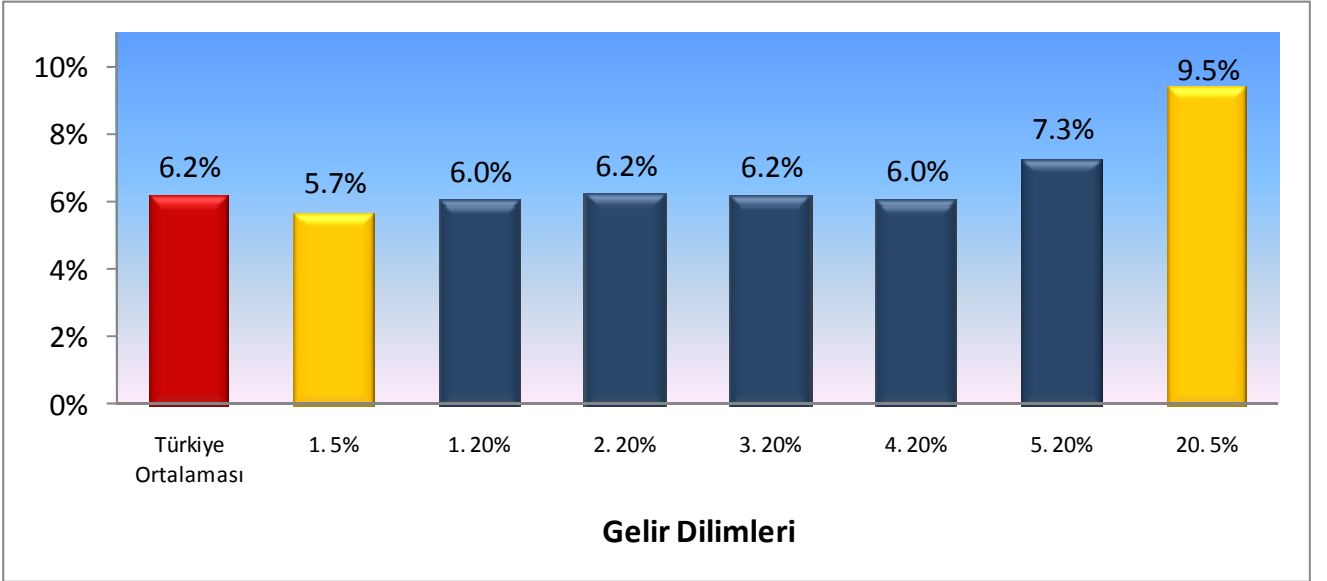
**Şekil 3.9: Tüketim Üzerindeki ÖTV vb. Diğer Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2004 yılı**

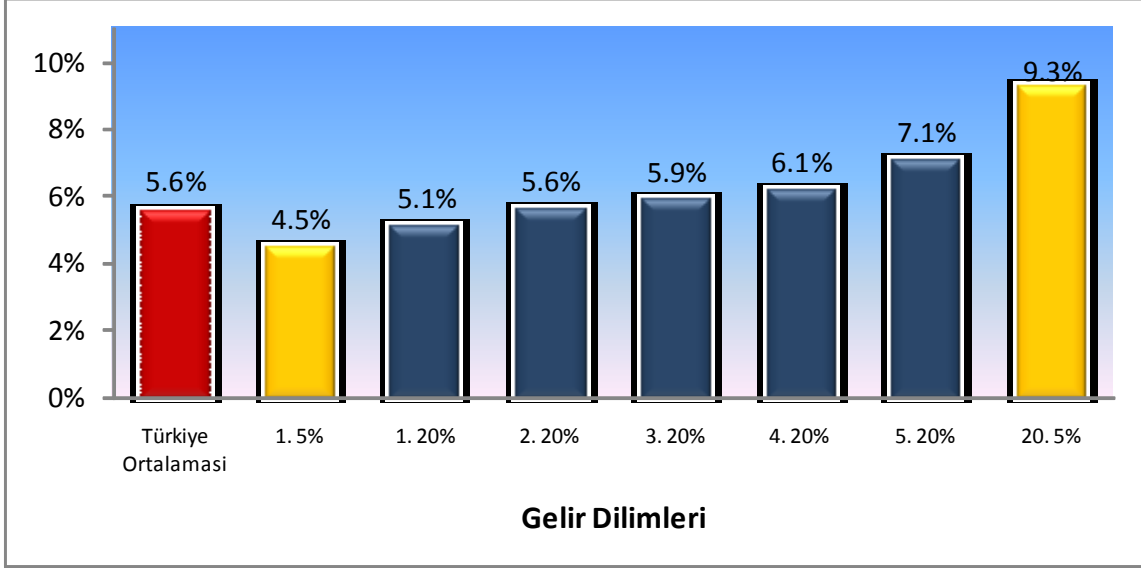
**Şekil 3.10: Tüketim Üzerindeki ÖTV vb. Diğer Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2005 yılı**

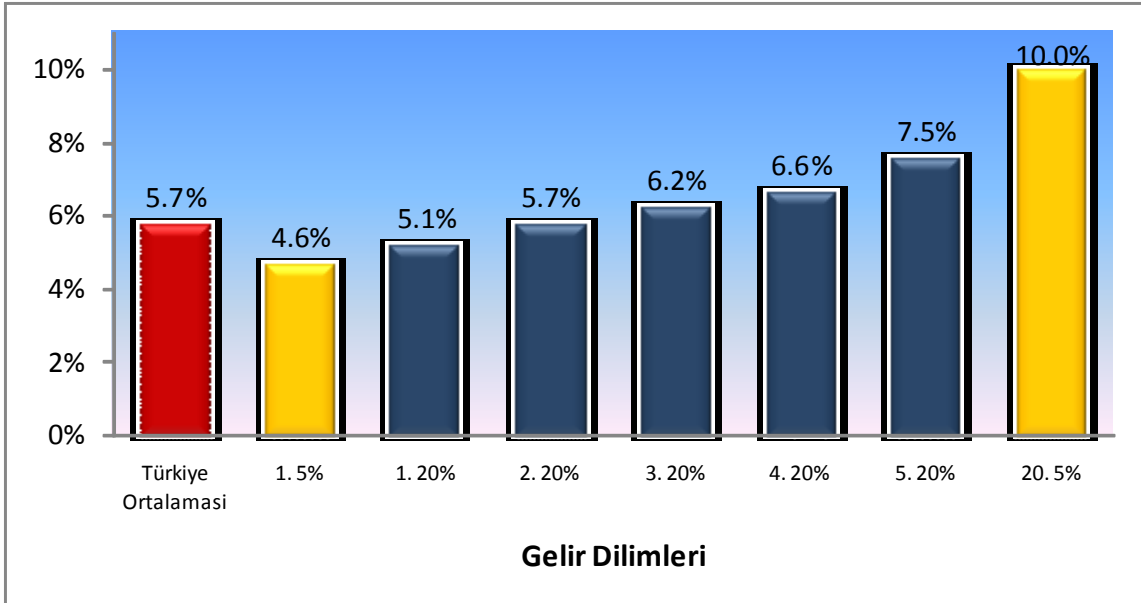
**Şekil 3.11: Tüketim Üzerindeki ÖTV vb. Diğer Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2006 yılı**

**Şekil 3.12: Tüketim Üzerindeki ÖTV vb. Diğer Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2007 yılı**

**Şekil 3.13: Tüketim Üzerindeki ÖTV vb. Diğer Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2008 yılı**

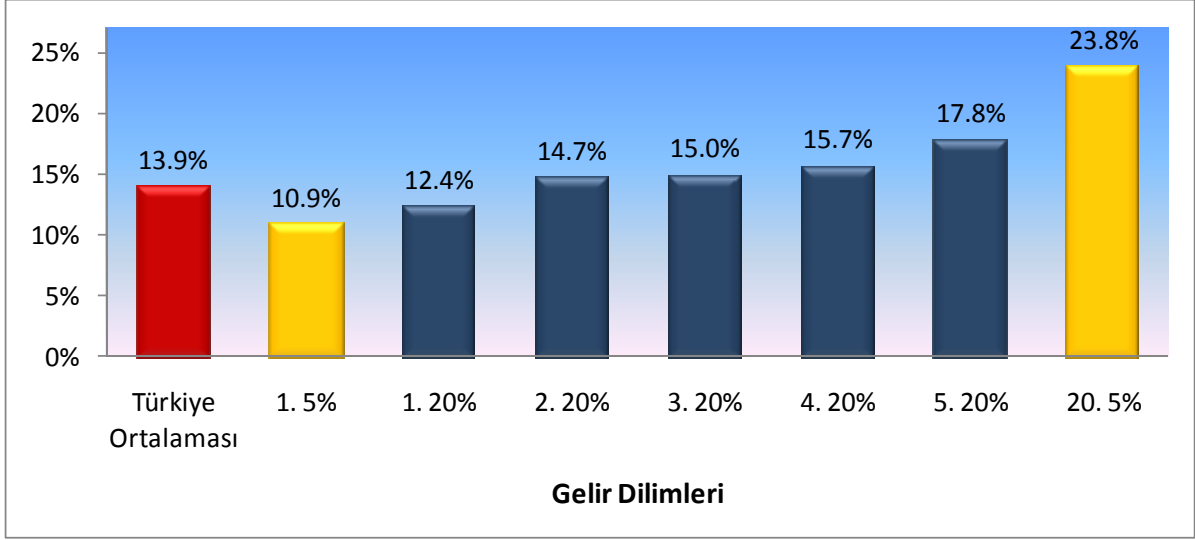

3.1.3 Gelir gruplarına göre toplam tüketim vergilerinin yükü

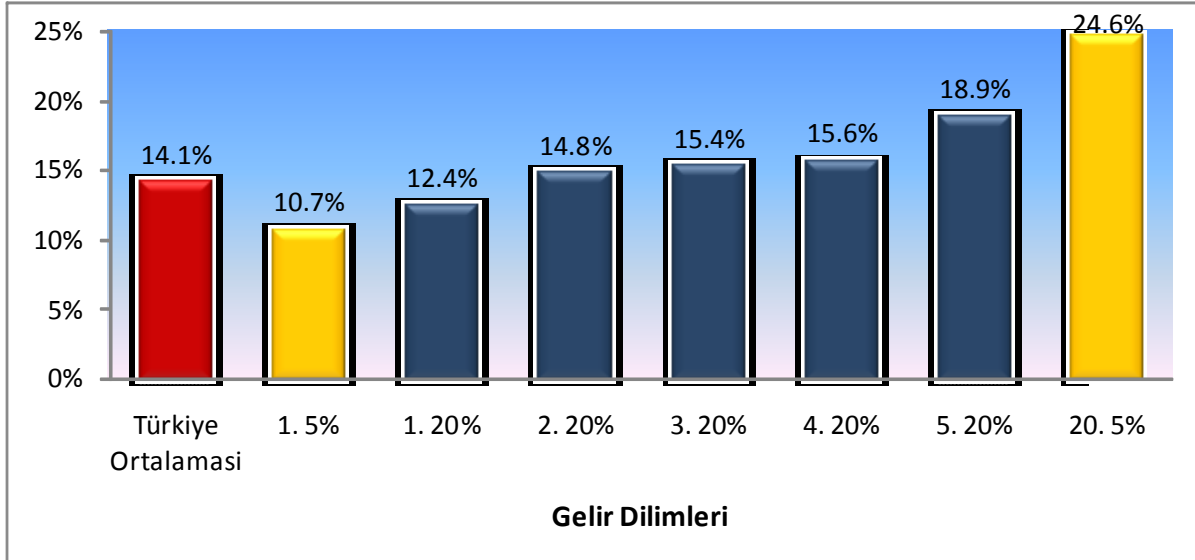
Hanehalklarının tüketimleri üzerindeki KDV yükü ile ÖTV vb. diğer vergilerin yükleri bir araya getirildiğinde Şekil 3.14 – 3.19'daki resim ortaya çıkmaktadır. Türkiye genelinde tüketim üzerindeki toplam tüketim vergilerinin gelire oranı 2003 yılı için %13.9, 2004 yılı için %14.1, 2005 yılı için %15.7, 2006 yılı için %15.1, 2007 ve 2008 yılları içinse %14.1 olarak gerçekleşmiştir. Toplam tüketim vergilerinin yükünün yıllar içindeki değişiminde görece daha fazla büyüklüğe sahip olan KDV rakamlarının etkili olduğu gözlemlenmektedir. Sonuç olarak, toplam tüketim vergilerinin gelir üzerindeki yükü 2005 yılında en yüksek değerine ulaşmış 2006 yılında bir miktar gerileme gösterse de 2003-2004 ile 2007-2008 yıllarındaki seviyelerden daha yüksektir.

Tüketim üzerindeki toplam vergilerin gelire oranı %20'lik gelir dilimleri bazında incelendiğinde bu oranın en zengin %20'lik dilimden en fakir %20'lik gruba gittikçe arttığı görülmektedir. Toplam vergilerin yükü en zengin grup için tüm yıllarda Türkiye ortalamasının altında seyrederken, en fakir grup için bu yük ortalamasının yaklaşık 1.3 ila 1.4 katı civarındadır. En fakir ve en zengin %5'lik gelir dilimlerinin toplam tüketim vergisi yükleri arasında yapılacak bir karşılaştırma tüketim vergisi sisteminin çarpıklığını daha çarpıcı şekilde göstermektedir. En fakir %5'lik grubun tüketim vergisi yükünün tüm yıllarda en zengin %5'lik kesimin yükünün 2 katından fazla olduğu gözlenmektedir. Bu durum daha çok KDV sisteminden kaynaklanmaktadır. Geliri düşük kesimlerin tüketimine yönelik olarak temel ihtiyaç maddelerinde %1 ve %8'lik düşük oranlar uygulanıyor olsa da, gelirin tamamını tüketen ve hatta borçlanarak gelirinden daha fazla tüketim yapan geliri düşük hanehalkı gruplarının KDV yükü gelirin görece daha az bir kısmını tüketen zengin gelir gruplarından daha fazla olmaktadır. Ancak KDV yüklerinde gözlenen gelire göre azalan grafiğe 2007 ve 2008 yıllarında ÖTV vb. diğer vergilerin yüklerinin de eşlik etmesiyle birlikte 2008 yılında en fakir %5'lik grubun tüketim vergisi yükü en zengin %5'lik kesimin yükünün 2.5 katına kadar ulaşmıştır.

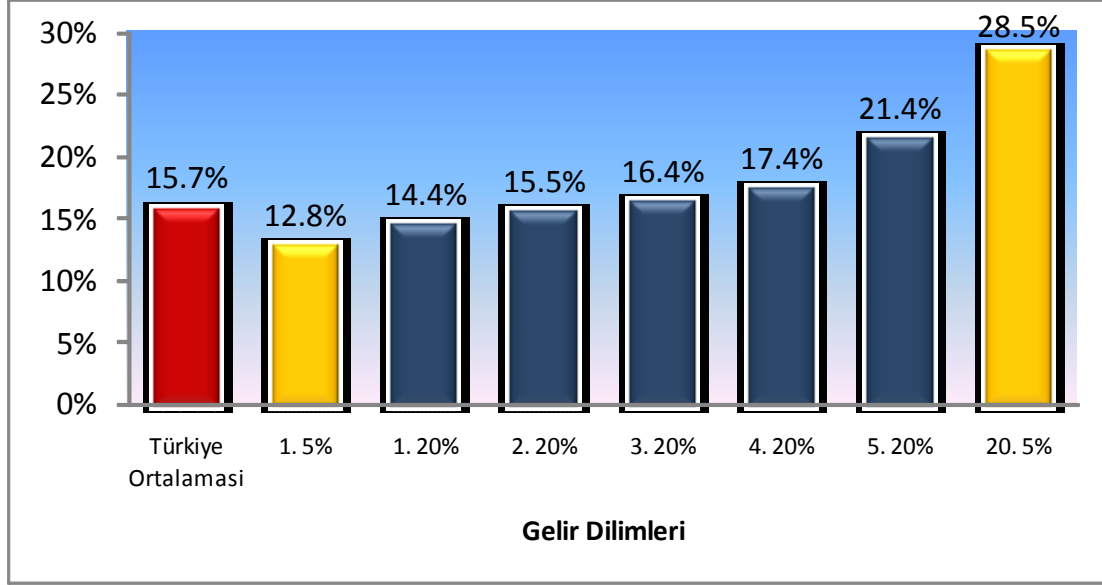
**Şekil 3.14: Tüketim Üzerindeki Toplam Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2003 yılı**

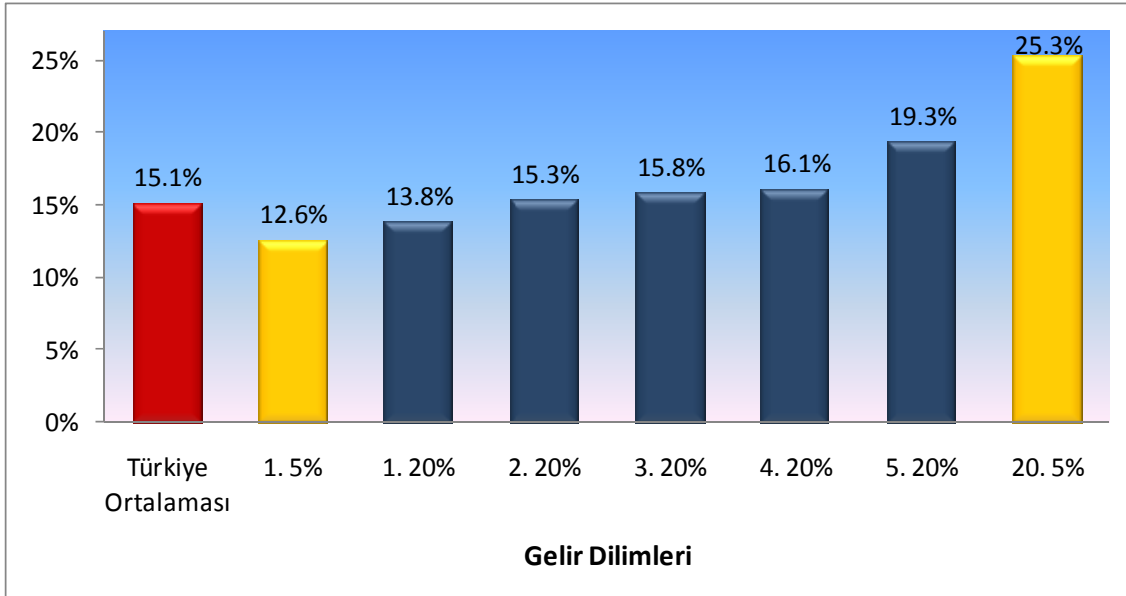
**Şekil 3.15: Tüketim Üzerindeki Toplam Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2004 yılı**

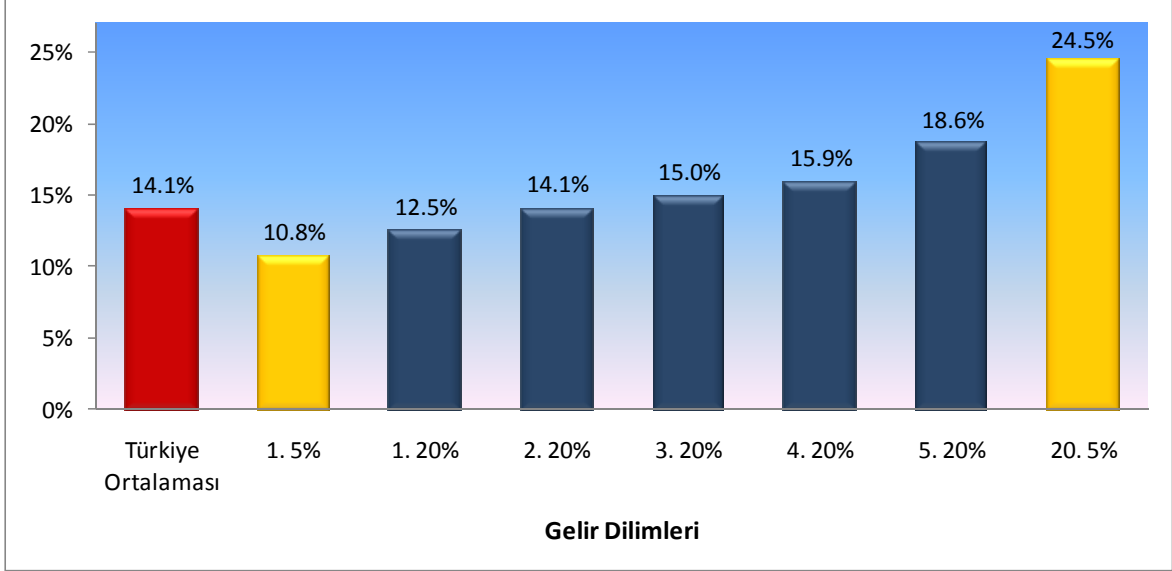
**Şekil 3.16: Tüketim Üzerindeki Toplam Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2005 yılı**

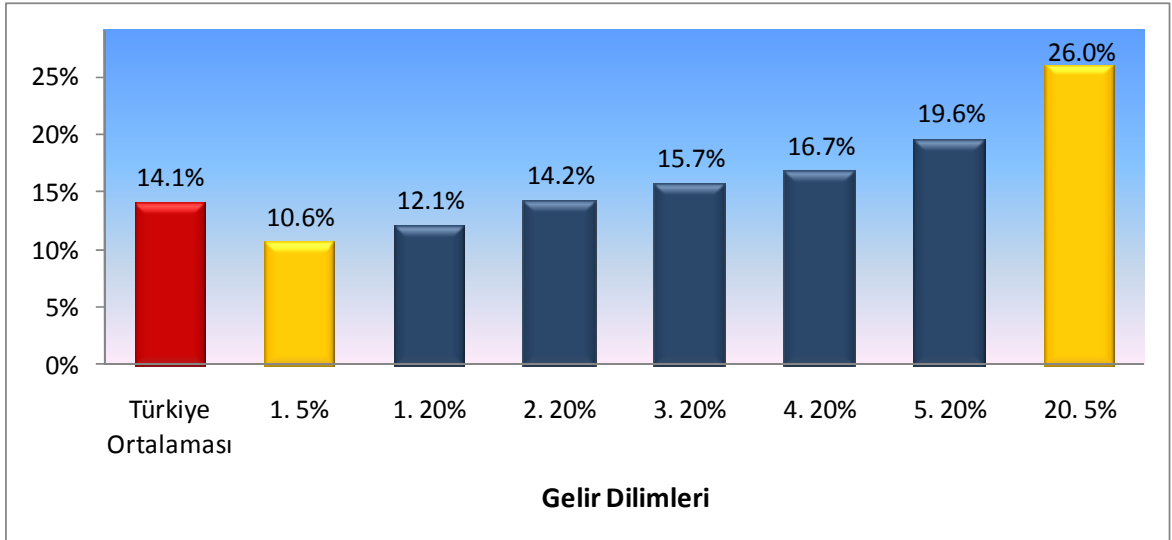
**Şekil 3.17: Tüketim Üzerindeki Toplam Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2006 yılı**

**Şekil 3.18: Tüketim Üzerindeki Toplam Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2007 yılı**

**Şekil 3.19: Tüketim Üzerindeki Toplam Vergilerin Gelire Oranı
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2008 yılı**

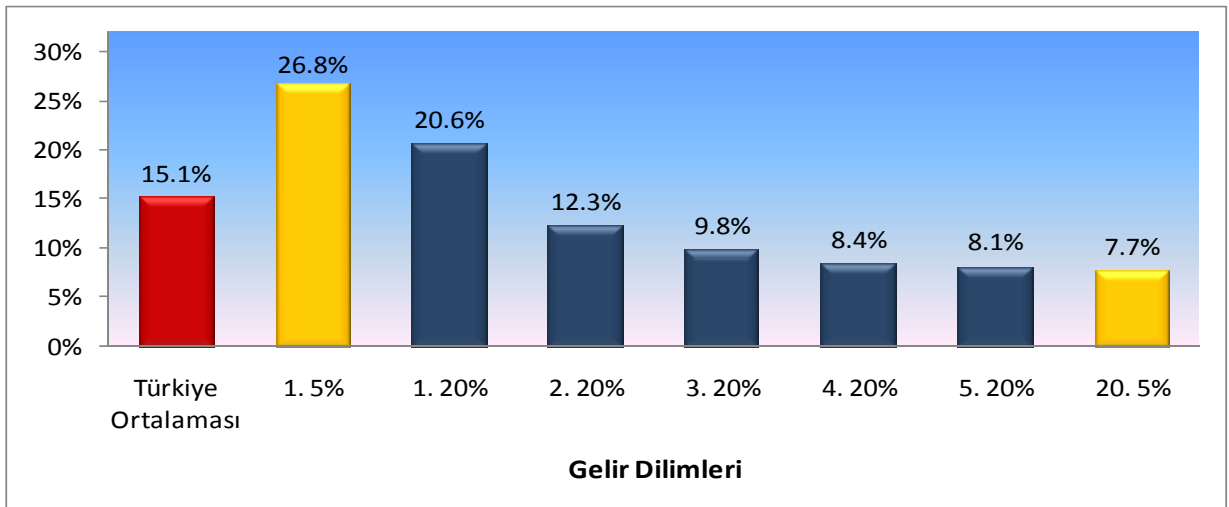

3.2 Gelir gruplarına göre gelir vergisi yükü

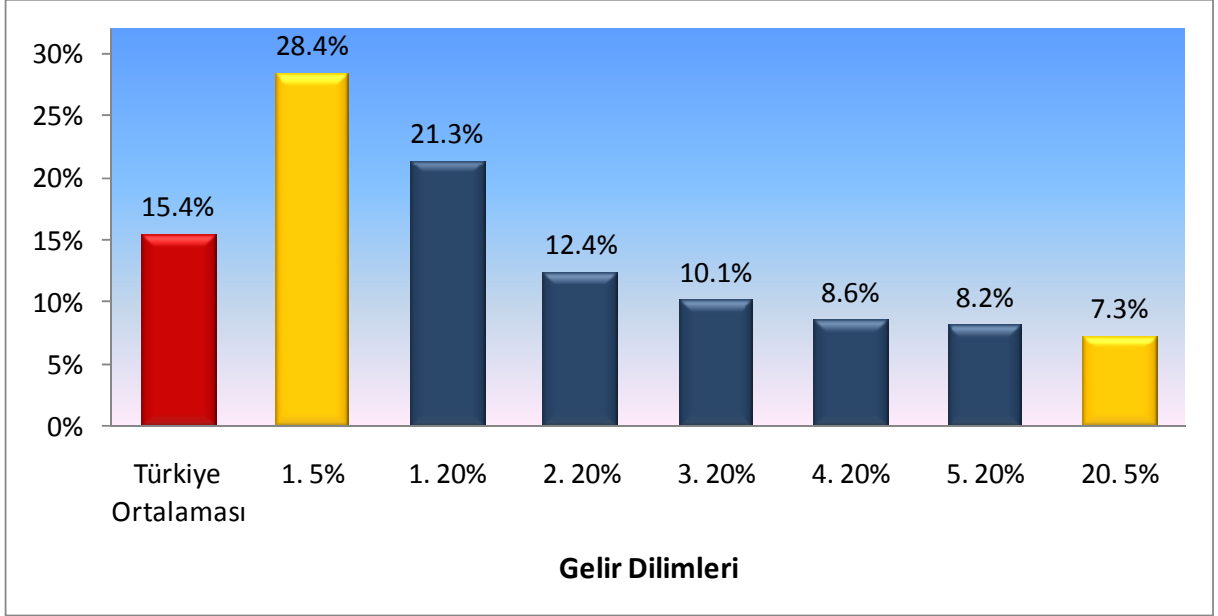
Hanehalkı Bütçe Anketi'ndeki bireylerin elde ettiği gelir vergisine tabi tüm gelirleri üzerinden gelir vergisi ödedikleri farz edilerek yapılan hesaplar sonucu hanehalklarının (potansiyel) gelir vergisi yükleri aşağıdaki Şekil 3.24-3.29'da gözlendiği gibidir. Türkiye genelinde hanehalklarının (potansiyel) gelir vergisi yükü 2003 yılı için %15.1, 2004 yılı için %15.4, 2005 yılı için %14.6, 2006 ve 2007 yılları için %13.5 ve 2008 yılı için 2005 yılı rakamı olan %14.6 olarak gerçekleşmiştir. Yani, Türkiye genelinde (potansiyel) gelir vergisi yükü 2004 yılından 2007 yılına kadar devamlı surette düşüş göstermiş, 2008 yılındaysa bir miktar yükselerek 2005 yılındaki seviyesine dönmüştür.

Hanehalklarının (potansiyel) gelir vergisi yükü %20'lik gelir dilimleri bazında incelendiğinde en zengin grubun gelir vergisi yükü 2004 yılından 2006 yılına kadar %3.2 düşerken en fakir grubun yükü sadece %0.4 düşmüştür. Bu düşüş oranı en zengin %5'lik kesimde ise %4.6 olmuştur. Dolayısıyla (potansiyel) gelir vergisi yükündeki genel düşüşün kaynağı zengin gelir gruplarının yükündeki azalmadır. Bu duruma en yüksek gelir dilimlerine uygulanan gelir vergisi oranlarında yapılan %5'lik azaltma yol açmıştır. Sonuç olarak gelir vergisi sisteminin gelir dağılımı üzerindeki olası düzeltici etkisi 2004-2006 yılları arasında azalmıştır. 2007 ve 2008 yıllarındaysa en zengin %20'lik kesimin (potansiyel) gelir vergisi yükünde az da olsa bir artış gözlenmekte ve gelir vergisinin gelir dağılımı üzerindeki düzeltici etkisinde 2004 ile 2006 yılları arasında yaşanan ciddi kaybın biraz olsun telafi edildiği görülmektedir.

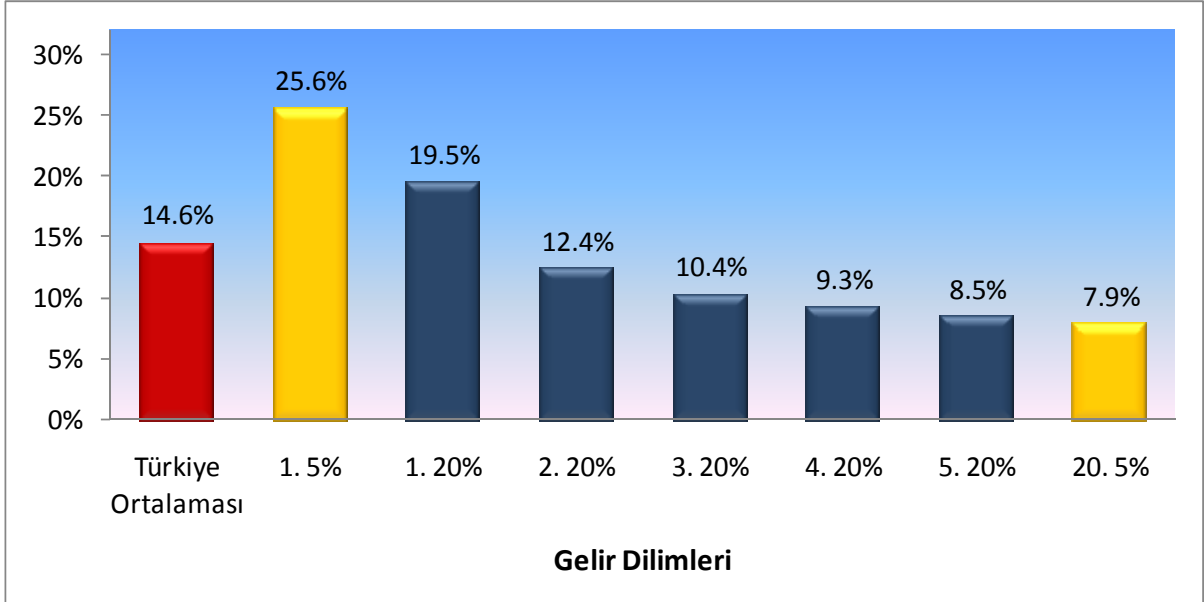
**Şekil 3.24: Hanehalklarının Gelir Vergisi Yükü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2003 yılı**

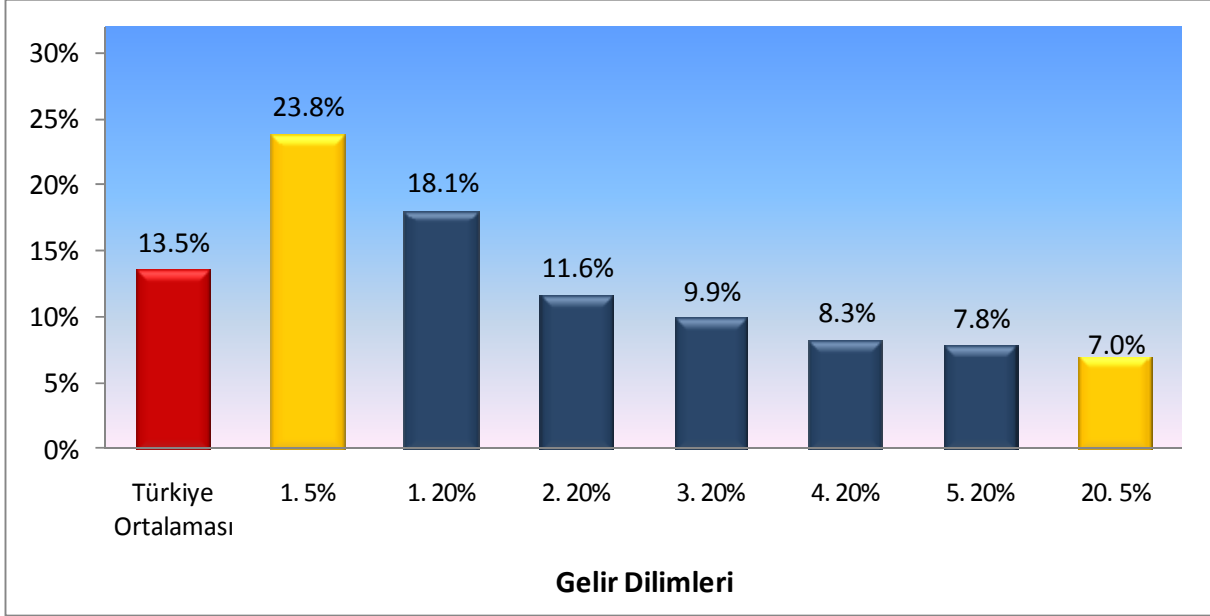
Şekil 3.25: Hanehalklarının Gelir Vergisi Yüğü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2004 yılı

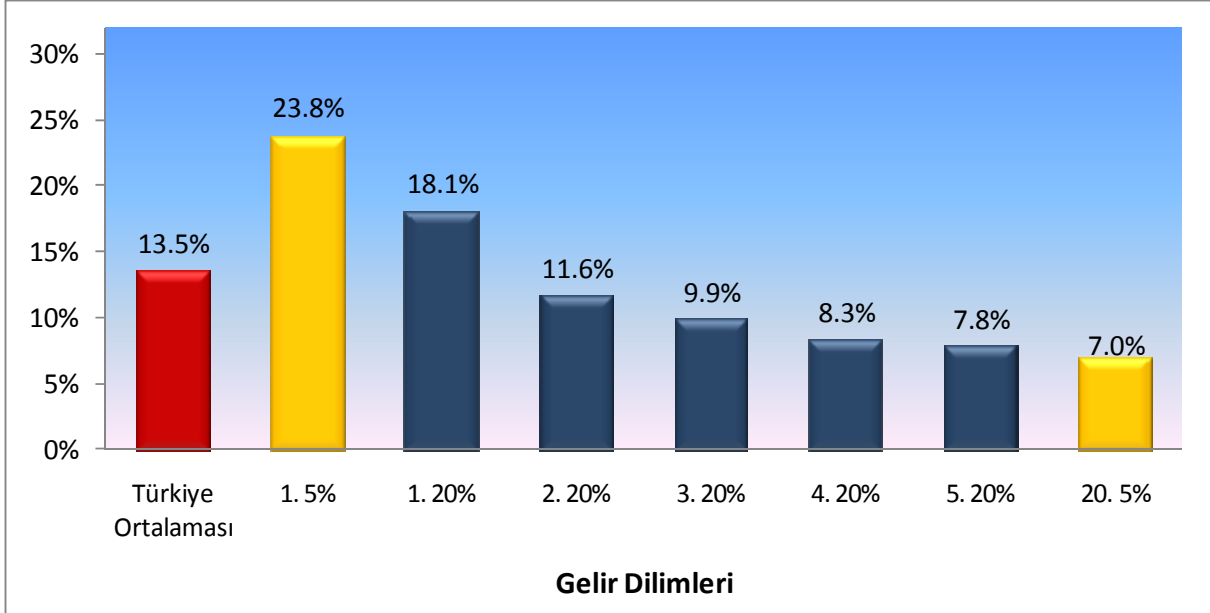
Şekil 3.26: Hanehalklarının Gelir Vergisi Yüğü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2005 yılı

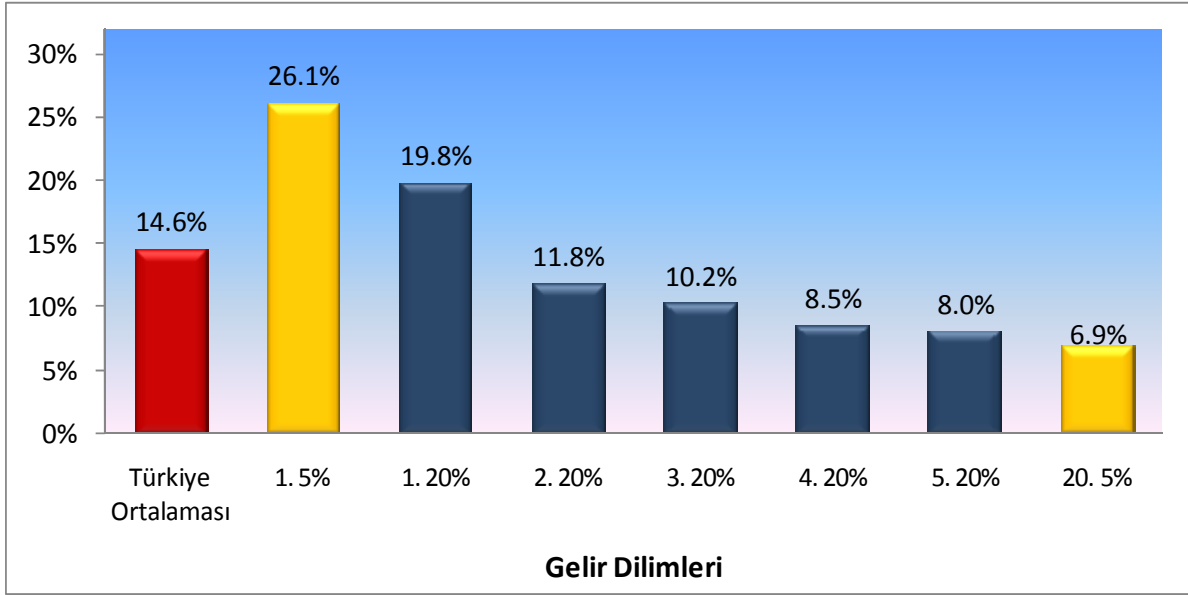
Şekil 3.27: Hanehalklarının Gelir Vergisi Yüğü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2006 yılı

Şekil 3.28: Hanehalklarının Gelir Vergisi Yüğü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2007 yılı

Şekil 3.29: Hanehalklarının Gelir Vergisi Yüğü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2008 yılı

3.3 Gelir gruplarına göre toplam vergi yükü

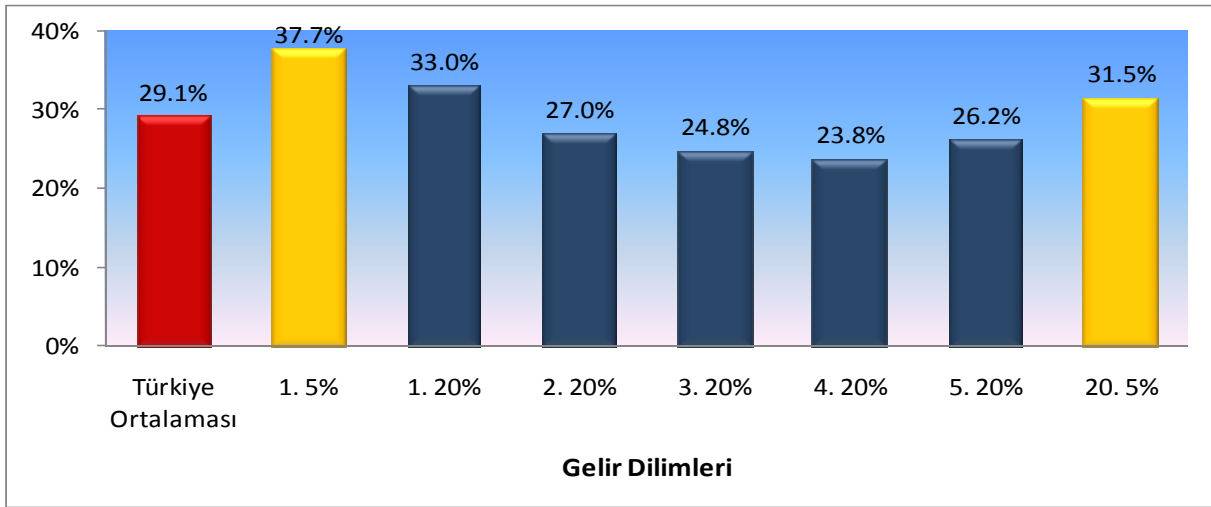
Hanehalklarının tüketimleri üzerindeki vergiler ile (potansiyel) gelir vergisi yükleri bir araya getirildiğinde Şekil 3.30 - 3.35'deki resim ortaya çıkmaktadır. Türkiye genelinde toplam vergi yükü 2003 yılı için %29.1, 2004 yılı için %29.6, 2005 yılı için %30.3, 2006 yılı için %28.6, 2007 ve 2008 yılları içinse sırasıyla %27.6 ve %28.7 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılından 2005 yılına kadar toplam vergi yükünün yükselmesinin sebebi tüketim üzerindeki vergi yükünün artması olmuştur. 2005 yılı sonrası 2006 yılında gerçekleşen vergi yükündeki düşüş KDV vergi yükündeki azalma ile gelir vergisi yükündeki azalmanın etkisinin birleşmesi sonucu meydana gelmiştir. 2007 yılında devamı gözlenen düşüşün tüketim üzerindeki vergi yükünün aşağıya çekilmesiyle birlikte, 2008 yılındaki yükselişin ise gelir vergisi yükündeki artışla birlikte gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Toplam vergi yükünün gelir gruplarına göre seviyesi incelendiğinde vergi yükünün en zengin %20'lik gelir grubunda her yıl için en yüksek seviyede seyrettiği gözlemlenmektedir. En zengin gelir grubu için gözlemlenen %33'lere varan bu yüksek vergi yükü gelire göre artan bir yapısı olan gelir vergisi sisteminin bir sonucudur. En zengin gruptan daha alt gelir gruplarına gidildikçe bu yüksek vergi yükü azalmakta fakat en fakir %20'lik gelir grubundan itibaren vergi yükü artmaya başlamaktadır. En fakir gruptaki vergi yükündeki yüksekliğin sebebi tüketim vergilerinin gelire oranının gelir seviyesi azaldıkça artmasıdır. Gelirinin

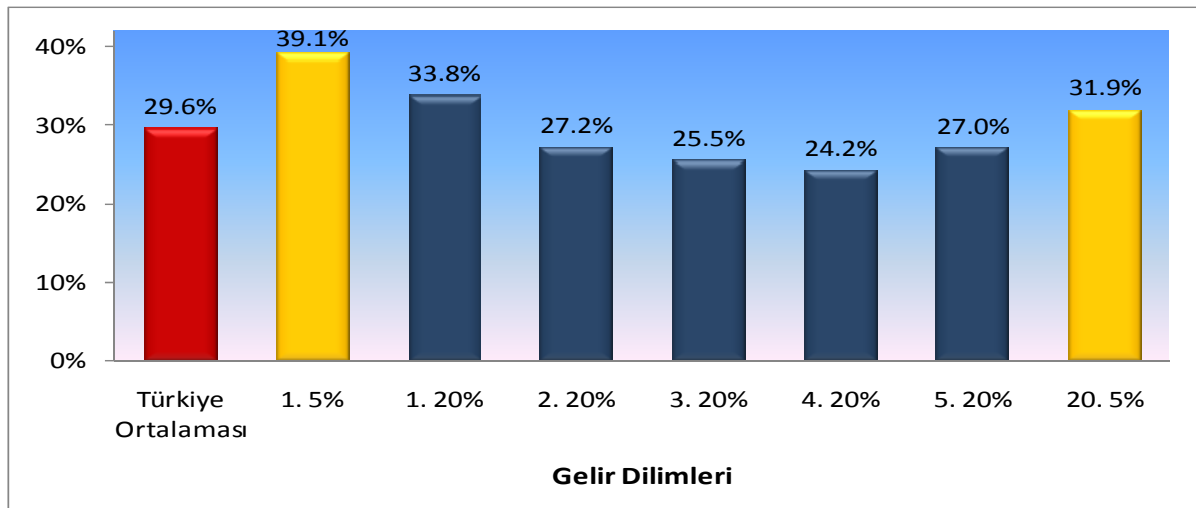

görece daha fazlasını tüketen düşük gelirli grupların toplam vergi yükü gelir vergisi yükleri düşük seviyede olmasına rağmen ağırlıklı olarak KDV sisteminin etkisini içeren tüketim vergisi sistemindeki çarpıklık yüzünden yüksek sevilere ulaşarak %30'lara varmaktadır. Kısacası, orta gelir seviyesine sahip hanehalkları açısından tüketim ve gelir vergilerinin toplam etkisini içeren mevcut vergi sisteminin yükü en zengin ve en fakir gelir dilimlerinin vergi yüklerinden daha düşük seviyelerdedir.¹³

**Şekil 3.30: Hanehalklarının Toplam Vergi Yükü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2003 yılı**

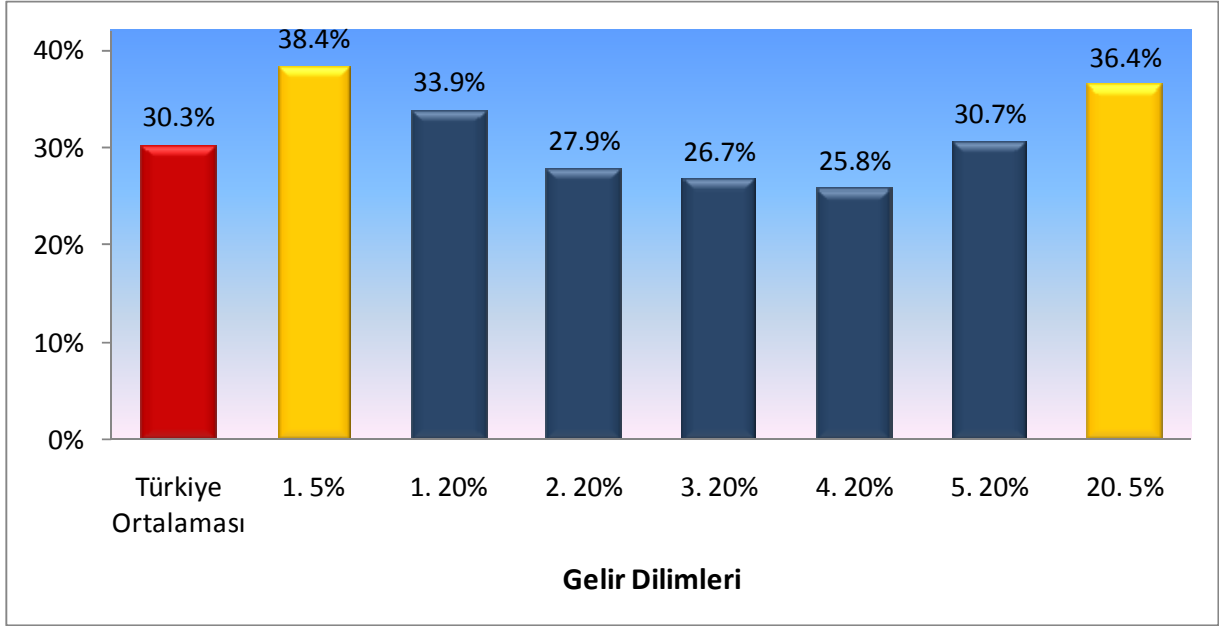

**Şekil 3.31: Hanehalklarının Toplam Vergi Yükü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2004 yılı**

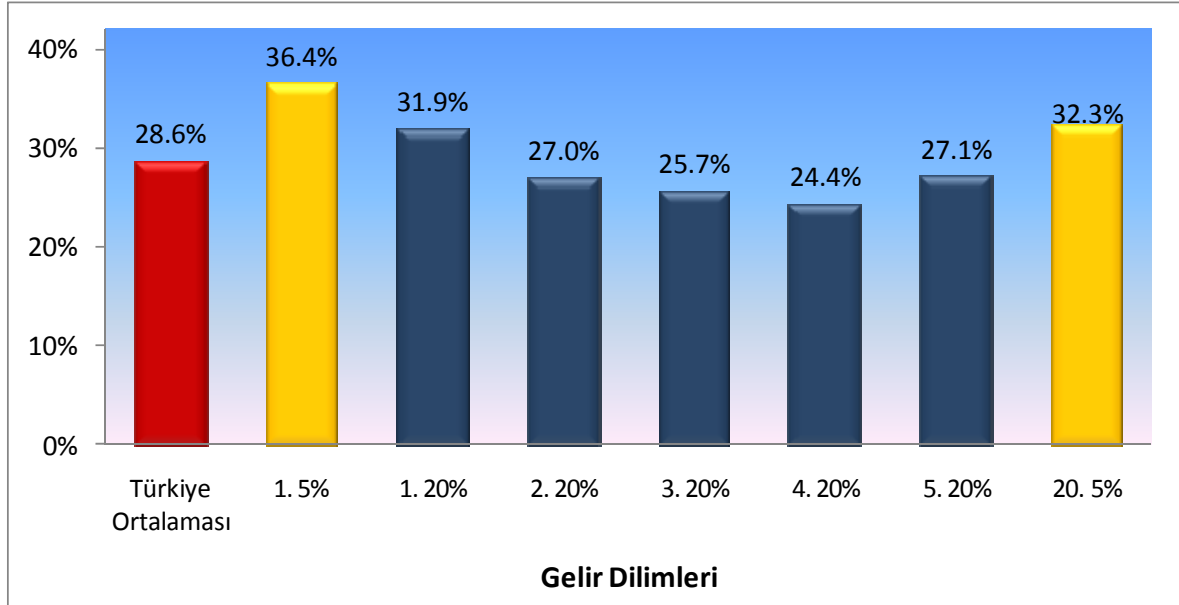

¹³ Yukarıda verilen toplam vergi yükü hesaplarını değerlendirirken, Bölüm 3.2'de verilen gelir vergisi yükü rakamlarının Hanehalkı Bütçe Anketi'ndeki gözlenen hanehalklarının elde ettikleri gelir vergisine tabi tüm gelirleri üzerinden herhangi bir kaçak olmaksızın gelir vergisi ödedikleri farz edilerek hesaplandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Değişik gelir gruplarının vergi kaçırma veya vergiden kaçınma eğilimlerinin farklılaşmasına bağlı olarak, gerçekleşen vergisi yükü rakamları hesaplanan vergi yükü rakamlarından farklılık gösterecektir.

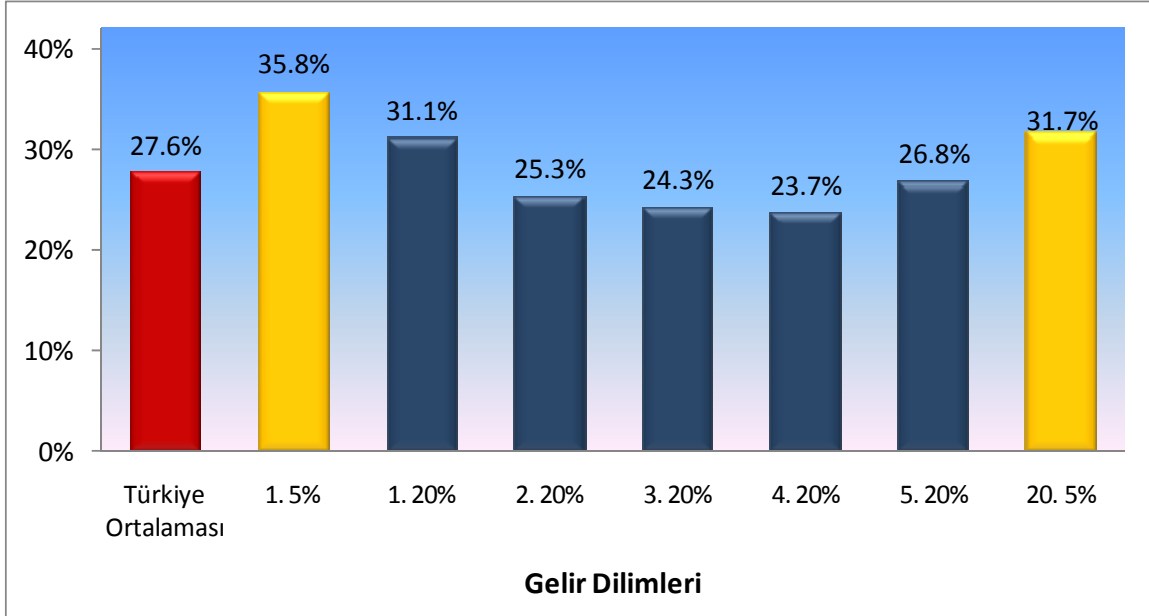
Şekil 3.32: Hanehalklarının Toplam Vergi Yüğü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2005 yılı

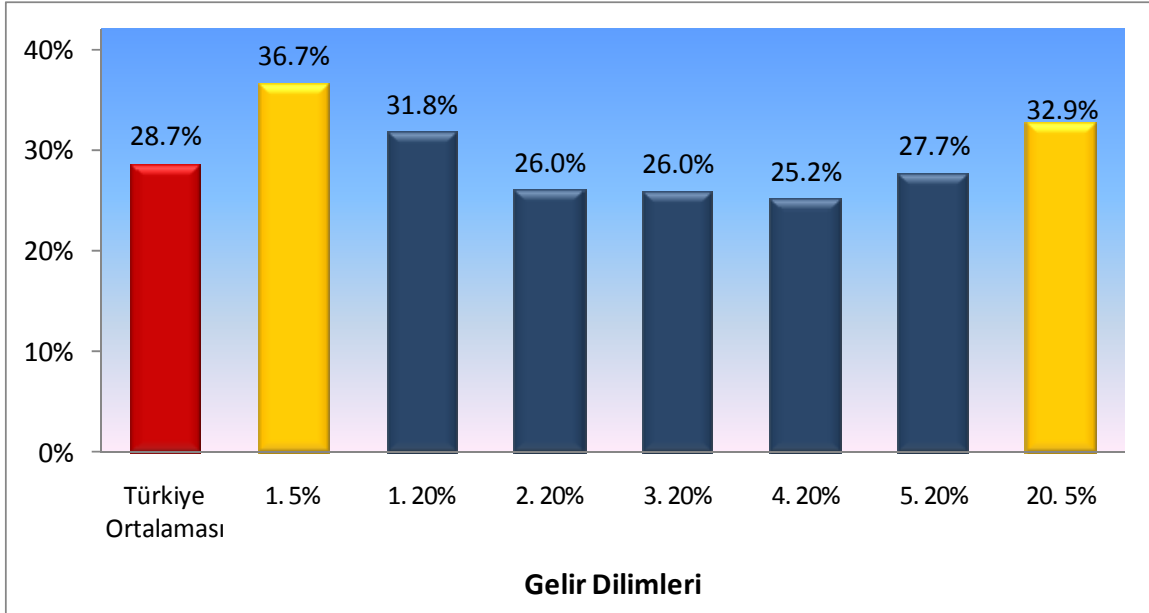
Şekil 3.33: Hanehalklarının Toplam Vergi Yüğü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2006 yılı

Şekil 3.34: Hanehalklarının Toplam Vergi Yüğü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2007 yılı

Şekil 3.35: Hanehalklarının Toplam Vergi Yüğü
(Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli)
2008 yılı

3.4 Hanehalkları Üzerindeki Vergi Yükünün Gelir Dağılımına Etkisi

Türkiye gelir dağılımı bakımından, Gini katsayısının 50 civarında olduğu dünyanın en eşitsiz bölgesini oluşturan Güney Amerika ülkeleri ile Gini katsayısının 30 civarında olduğu gelişmiş ülkeler arasında bir yerde yer almaktadır. Türkiye için hesaplanan 1992-2007 yılları arasındaki (vergi ve transferler sonrası) ortalama Gini katsayısı değeri 43.2'dir. Bu değerle, eşit dağılımdan en bozuk dağılıma yapılan sıralamada, Gini katsayısı değeri hesaplanabilen 141 ülke arasında 92. sırada yer almaktadır.¹⁴ Ortalama Gini katsayısının 30 civarında olduğu OECD ülkeleri arasında ise, Meksika'nın ardından, en bozuk gelir dağılımına sahip ikinci ülkedir (Tablo 3.1).

Tablo 3.1'de OECD ülkeleri için, ülkelerarası karşılaştırmalarda olağan olarak kullanılan vergi ve transferler sonrası Gini katsayılarının yanı sıra vergi ve transferler öncesindeki gelir kullanılarak hesaplanan Gini katsayıları da verilmiştir. Bu iki değer arasındaki fark, devletlerin vergi ve transferler yoluyla geliri ne ölçüde yeniden dağıttığını göstermektedir. Her iki katsayının da hesaplanabildiği bütün OECD ülkelerinde devletlerin gelir dağılımını vergi ve transferler yoluyla önemli oranda değiştirdikleri (azalttıkları) görülmektedir. Vergi ve transferler öncesi Gini katsayısı değeri Türkiye için hesaplanmamıştır.

Aşağıda yer alan Tablo 3.2 ise, bazı OECD ülkeleri için gelirin yeniden dağılımında vergilerin ve transferlerin görece önemini gösteren sayılar verilmektedir. Görüldüğü gibi, vergilerin gelir dağılımını düzeltici etkisi transfer harcamalarının etkisine göre çok daha sınırlıdır. Verilen ülkeler için ortalama toplam düzelmenin dörtte biri vergilerden kaynaklanmaktadır. Türkiye için vergi ve transferler öncesi gelir dağılımı üzerine bir hesaplama yapılmadığından, vergilerin gelir dağılımındaki görece etkisi hakkında bir bilgi de bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, TUIK Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanarak vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi hakkında çeşitli hesaplamalar yapılmıştır.

Hanehalkı bütçe anketi verilerini kullanarak yapılan hesaplarda hem gelir vergisinin hem de tüketim vergilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkisi aşağıdaki Tablo 3.3'te görüldüğü gibidir. Bütçe anketinde verilen gelir vergisinden arındırılmış yıllık kullanılabilir gelir verisinden yola çıkarak hesaplanan Gini katsayısı 2003 yılında 40.3 , 2004 yılında 39.1, 2005 yılında 38.4, 2006 yılında 37.3, 2007 yılında 36.8 ve 2008 yılında 38.5 değerini almıştır.¹⁵

¹⁴ Karşılaştırmalı Gini katsayısı değerleri için, bakınız: <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/161.html>.

¹⁵ Gini katsayısı gelir dağılımı ölçmekte kullanılan bir göstergedir ve ülkeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliklerini karşılaştırmakta kullanılmaktadır. Ölçek olarak 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Ülkedeki her hanenin aynı gelire sahip olduğu mutlak eşitlik durumuna 0, tek bir hanenin bütün gelire sahip olduğu mutlak

Dolayısıyla elimizdeki veriler, 2003 yılından 2007 yılına gelir dağılımında düzelme olduğunu işaret etmekle beraber 2008 yılında gelir dağılımındaki düzelme eğiliminin sona erdiğini göstermektedir.

**Tablo 3.1: OECD Ülkeleri İçin Gini Katsayıları
2000'li yılların ortası**

	Vergi ve transferler sonrası	Vergi ve transferler öncesi
A.B.D	38	46
Almanya	30	51
Avustralya	30	46
Avusturya	27	43
Belçika	27	49
Britanya	34	46
Çek Cumhuriyeti	27	47
Danimarka	23	42
Finlandiya	27	39
Fransa	28	48
Hollanda	27	42
İrlanda	33	42
İspanya	32	-
İsveç	23	43
İsviçre	28	35
İtalya	35	56
İzlanda	28	37
Japonya	32	44
Kanada	32	44
Kore	31	34
Lüksemburg	26	45
Macaristan	29	-
Meksika	47	-
Norveç	28	43
Polonya	37	57
Portekiz	38	54
Slovak Cumhuriyeti	27	46
Türkiye	43	-
Yeni Zelanda	34	47
Yunanistan	32	-
OECD Ortalaması	31	45

Kaynak: OECD, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?&QueryId=11353&QueryType=View>

eşitsizlik durumuna ise 1 karşılık gelmektedir. Gini katsayısı değerinde azalma olması gelir dağılımındaki düzelmenin, azalma olması ise bozulmanın göstergesi olmaktadır. Karşılaştırma kolaylığı bakımından Gini katsayısı değerleri genellikle (100 ile çarpılarak) 0 ile 100 arasında rapor edilmektedir. Bu çalışmada da değerler 0-100 ölçeği kullanılarak verilmiştir.

Tablo 3.2: Bazı OECD Ülkeleri İçin Vergi ve Transferlerin Gelirin Yeniden Dağılımındaki Etkisi 2000

	Vergi ve transferler sonrası	Vergi ve transferler öncesi	Fark	Vergiler yoluyla yeniden dağılım	Transferler yoluyla yeniden dağılım
A.B.D	34.5	44.7	10.2	4.6	5.6
Almanya	25.4	42.1	16.7	4.8	11.9
Avustralya	29.7	42.3	12.6	4.9	7.7
Belçika	24.2	46.5	22.3	6.2	16.1
Britanya	32.3	47.5	15.2	3.1	12.1
Danimarka	24.5	41.2	16.7	3.6	13.1
Finlandiya	22.3	41.7	19.4	4.8	14.6
Fransa	29.2	46.9	17.7	2.1	15.6
Hollanda	25.7	45.8	20.1	4.1	16.0
İsveç	22.3	44.1	21.8	3.8	18.0
İsviçre	29.3	39.5	10.2	0.9	9.3
Kanada	29.0	40.6	11.6	3.8	7.8
Norveç	23.5	37.9	14.4	4.0	14.4
Ortalama	27.1	43.1	16.0	3.9	12.1

Kaynak: Luxembourg Income Study, 2004

Her hanenin gelir vergisi yükünün tamamını ödediğini varsayarak yıllık kullanılabilir gelir rakamlarından geriye dönerek hesapladığımız brüt gelir datası incelendiğinde, gelir vergisi sisteminin tam olarak işlemesi halinde Gini katsayısında 2.8'lere varan azalmalara (düzelmeye) yol açacağı gözlemlenmektedir.

Referans noktası yıllık kullanılabilir gelir alınarak hanehalklarının tüketimleri üzerindeki ÖTV yükü çıkarıldığı zaman ise Gini katsayısında 2003 ve 2006 yılları arasında 0.3, 2007 yılında 0.4 ve 2008 yılında 0.6'lık bir artış (bozulma) olmaktadır (Tablo 3.3).

Yine referans noktası yıllık kullanılabilir gelir alınarak hanehalklarının tüketimleri üzerindeki KDV yükü çıkarıldığı zaman ise Gini katsayısında 1.0 civarında artış (bozulma) gözlemlenmektedir. Bu durum bize KDV vergi sisteminin ÖTV ile kıyaslandığında gelir dağılımını daha çok bozucu bir etki yaptığını göstermekle beraber, 2007 yılından itibaren ÖTV'nin etkisinin KDV'nin etkisine yaklaşmaya başladığını göstermektedir. Toplam tüketim vergilerinin yükü bir arada çıkarıldığında ise Gini katsayısı 2.0 seviyesine varan oranlarda yükselmekte, yani Gini katsayısında %5'lere varan bozulmalar meydana gelmektedir.

Dolayısıyla düşük gelirli gruplara yüksek gelirli gruplara kıyasla daha fazla yük oluşturan tüketim vergileri, gelir vergisi sisteminin tam olarak uygulandığı durumda bile gelir dağılımı

üzerinde yaratacağı düzelmenin büyük bir kısmını yok etmektedir. 2003-2008 yılları arasında Türkiye'de vergilerin toplam Gini etkisinin bu durumda da -0.4 ile -1.1 arasında sınırlı kaldığı, yukarıda çeşitli OECD ülkeleri için irdelenen aynı etkinin altında olduğu görülmektedir.

**Tablo 3.3: Türkiye'de Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi
2003-2008**

Gini Katsayısı	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kullanılabilir gelir için*	40.3	39.1	38.4	37.3	36.8	38.5
KDV sonrası gelir için	41.3	40.2	39.5	38.2	37.6	39.6
KDV'nin Gini etkisi	+1.0	+1.1	+1.1	+0.9	+0.8	+1.1
ÖTV sonrası gelir için	40.6	39.4	38.7	37.6	37.2	39.1
ÖTV'nin Gini etkisi	+0.3	+0.3	+0.3	+0.3	+0.4	+0.6
Tüm tüketim vergileri sonrası gelir için	41.9	40.9	40.3	39.0	38.4	40.5
Tüketim vergileri'nin toplam Gini etkisi	+1.6	+1.8	+1.9	+1.7	+1.6	+2.0
Potansiyel Gelir Vergisi Öncesi Gelir İçin	43.0	41.9	40.7	39.5	39.1	41.0
Potansiyel Gelir Vergisi Yüğü'nün Gini Etkisi	-2.7	-2.8	-2.3	-2.2	-2.3	-2.5

*Tüketim Öncesi Gelir (gelir vergisi düşüldükten sonraki gelir)

Aşağıda yer alan Tablo 4.1’de görüldüğü gibi, örnekleminizde görüşülen erkek ve kadınların oranı yaklaşık olarak eşittir. (%51.5’i erkek, %48.5’i kadın). Yaş gruplarına dağılım bakımından örneklem, TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008 yılı rakamlarıyla uyum göstermektedir. Öte yandan, örnekleminizde en genç kesim (20-24 yaş arası) TÜİK’in örneklemine göre biraz daha fazla temsil edilmekte iken en yaşlı kesim (65+) ise görece olarak daha az temsil edilmektedir. Üniversiteyi bitirmiş kesim örnekleminizin %12.7’sini oluştururken, en geniş kitle olarak %40.7 ile ilköğretim mezunları göze çarpmaktadır. Örneklemin %3.8’ini ise okuma yazma bilmemektedir.

Tablo 4.1: Örneklemin Temel Özellikleri - 1

Cinsiyet	Toplam	Kır	Kent
Kadın	48.5%	43.0%	50.3%
Erkek	51.5%	57.0%	49.7%

Yaş Grubu	ANKET			TUIK		
	Toplam	Köy	Şehir	Toplam	Köy	Şehir
20-24	15.2%	12.3%	16.1%	13.4%	12.0%	13.9%
25-34	27.5%	26.6%	27.8%	26.5%	22.4%	27.8%
35-44	23.7%	24.4%	23.5%	21.6%	19.4%	22.3%
45-54	17.5%	18.3%	17.3%	17.0%	16.9%	17.1%
55-64	10.3%	11.8%	9.8%	10.9%	13.1%	10.2%
65+	5.8%	6.6%	5.5%	10.5%	16.2%	8.7%
	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Eğitim Durumu	Toplam	Kadın	Erkek
Okur yazar değil	3.8%	5.8%	1.8%
Okur Yazar	3.8%	4.7%	3.1%
İlkokul	40.7%	44.5%	37.1%
Orta okul – ilköğretimi	11.8%	10.2%	13.3%
Lise	27.3%	25.0%	29.4%
Üniversite ve üstü	12.7%	9.8%	15.4%
	100.0%	100.0%	100.0%

Tablo 4.2’de görüldüğü gibi, örnekleminizdeki kadınların %85.9’u erkeklerinse %43.8’i çalışmamaktadır. Çalışmayanların içerisinde kadınların büyük çoğunluğunun ev kadını, erkeklerinse emekli statüsünde bulunduğu anlaşılmaktadır. İşgücüne katılım oranları

hesaplandığında, örnekleme oluşturan erkeklerin %70'inin, kadınlarınsa sadece %20'sinin işgücüne katılım gösterdiği görülmektedir. Bu rakamlar OECD'nin 2008 yılı Türkiye İş Gücü İstatistikleri ile büyük yakınlık taşımaktadır (erkeklerin %69.4'ü, kadınlarınsa %17.1'lik kesimi). Örnekleminizin yaklaşık %10'luk kesiminin işsiz olduğu, erkeklerde bu oranın %13.9, kadınlardaysa %5.9 olduğu anlaşılmaktadır. Görüştüğümüz kesimin, erkeklerde %17.3'ünün, kadınlarda ise %13'ünün hiçbir sosyal güvenlik sistemi kapsamında olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4.2: Örneklemin Temel Özellikleri – 2

Çalışma Durumu	Toplam	Kadın	Erkek
Çalışmıyor	64.2%	85.9%	43.8%
Ücretli - Maaşlı ve tam zamanlı çalışıyor	19.0%	8.3%	29.1%
Kendi işinin sahibi	12.0%	2.3%	21.1%
Ücretli - Maaşlı ve yarı zamanlı çalışıyor	2.9%	1.7%	4.1%
Ücretsiz aile işçisi	1.9%	1.8%	2.0%
	100.0%	100.0%	100.0%

Çalışmıyorsa	Toplam	Kadın	Erkek
Ev kadını	49.9%	77.0%	0.0%
Emekli	21.7%	7.4%	48.1%
İş arıyor, balsa çalışmak istiyor	15.6%	6.9%	31.7%
Öğrenci	11.2%	7.9%	17.4%
Bir işte çalışmıyor, kira-faiz benzeri gelire geçiniyor	1.6%	0.9%	2.9%

Sosyal Güvenlik Durumu	Toplam	Kadın	Erkek
SSK primi ödenen aktif üye	32.7%	23.2%	41.6%
Prim ödenmiyor, ancak bir aile üyesi aracılığı ile sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanıyor	23.4%	40.1%	7.6%
Prim ödenmiyor, bir aile üyesi aracılığı ile faydalandığı sosyal güvenlik hizmeti yok, Yeşil Kart sahibi değil	15.2%	13.0%	17.3%
Bağ-Kur primi ödenen aktif üye	12.0%	7.1%	16.7%
Prim ödenmiyor, bir aile üyesi aracılığı ile faydalandığı sosyal güvenlik hizmeti yok; ancak Yeşil Kart sahibi	8.9%	10.7%	7.3%
Emekli Sandığı primi ödenen aktif üye	7.8%	5.9%	9.5%
	100.0%	100.0%	100.0%

Örnekleminizde gerek kadınların gerekse de erkeklerin en yoğun bulunduğu kalem olarak özel sektörde işçilik (erkeklerin %34'ü, kadınların %31.5'i) göze çarpmaktadır. Bu kalemi sırasıyla tarımla uğraşanlar ve tek başına çalışanlar ile kamu sektöründe memur olarak çalışanlar izlemektedir.

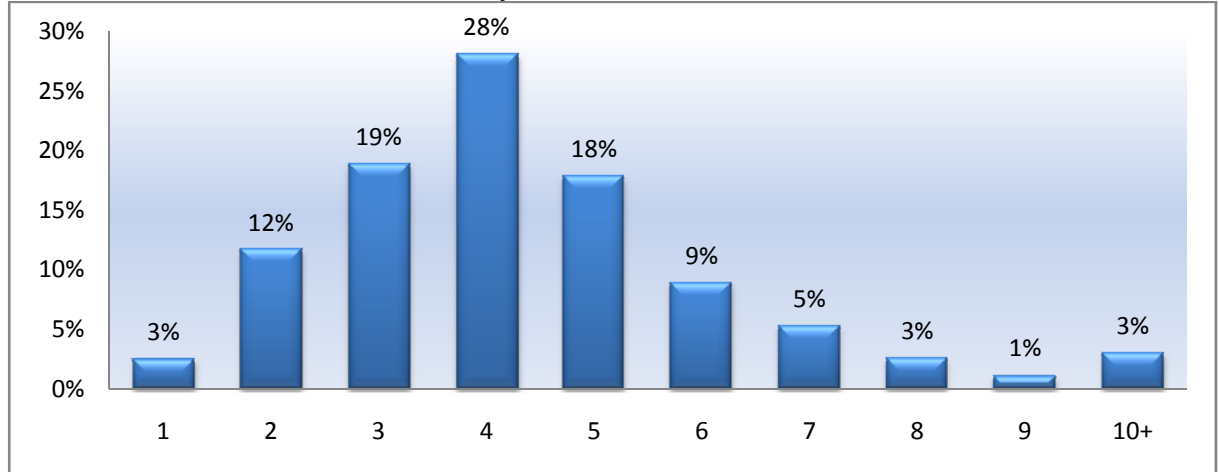
Tablo 4.3: Örneklemin Temel Özellikleri - 3

Çalıştığı Sektör	Toplam	Kadın	Erkek
Özel sektörde işçi	33.6%	31.5%	34.0%
Tarımla/Hayvancılıkla/Ormancılıkla uğraşanlar	20.1%	22.6%	19.5%
Kendi hesabına çalışan-Uzmanlık gerektirmeyen meslekler: Tek başına çalışan küçük/orta ticaret (Alım-satım, bakkal,esnaf, terzi, marangoz)	11.8%	3.6%	13.7%
Kamu sektöründe memur	11.6%	18.5%	10.0%
Kendi hesabına çalışan-Uzmanlık gerektirmeyen meslekler: 1-10 eleman çalıştıran küçük/orta ticaret (Alım-satım, beyaz eşya, lokanta, turizm vb)	6.1%	6.0%	6.1%
Özel sektörde memur	4.6%	10.1%	3.3%
Kamu sektöründe işçi	3.7%	1.8%	4.2%
Seyyar satıcı/geçici/mevsimlik/geçici işler	3.6%	0.6%	4.3%
Maaş karşılığı çalışan-Uzmanlık gerektiren meslekler (doktor, mühendis, avukat vb.)	1.8%	2.4%	1.7%
Kendi hesabına çalışan-Uzmanlık gerektiren meslekler (doktor, mühendis, avukat vb.)	0.7%	0.6%	0.7%
Kendi hesabına çalışan: 10 ve üzerinde eleman çalıştıran orta ve büyük ölçekli ticaret (ithalat-ihracat, fabrika sahipleri, vs.)	0.7%	0.0%	0.8%
Sporcu, sanatçı vb.	0.7%	0.0%	0.8%
Özel sektörde Orta düzey yönetici	0.6%	1.8%	0.3%
Özel sektörde Üst düzey yönetici	0.5%	0.6%	0.4%
	100.0%	100%	100%

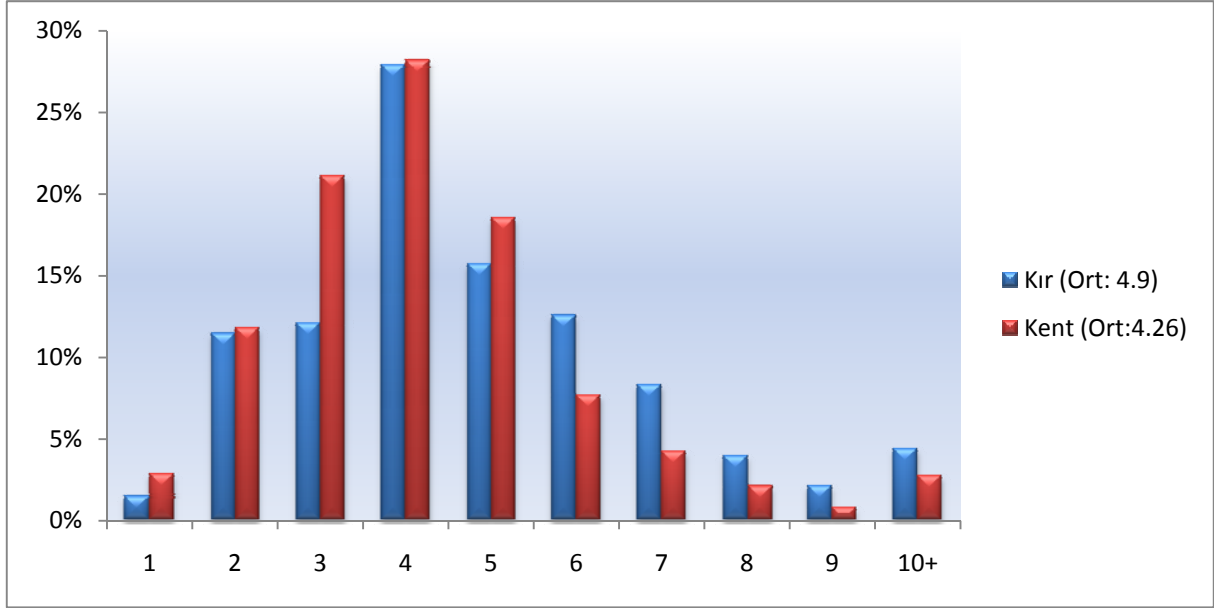
Şekil 4.2’de görüldüğü gibi, örnekleminizdeki hanelerde ortalama 4.42 kişi yaşamaktadır. Şekil 4.3’e göre de kırdaki haneler için bu rakam ortalama 4.9, kenttekiler için ise ortalama 4.26’dır. Bununla birlikte örnekleminizde dört kişilik hanelerin yoğunluğu (tüm hanelerin %28’i) göze çarpmaktadır.

Şekil 4.2: Hane Büyüklüğü

Türkiye ortalaması: 4.42

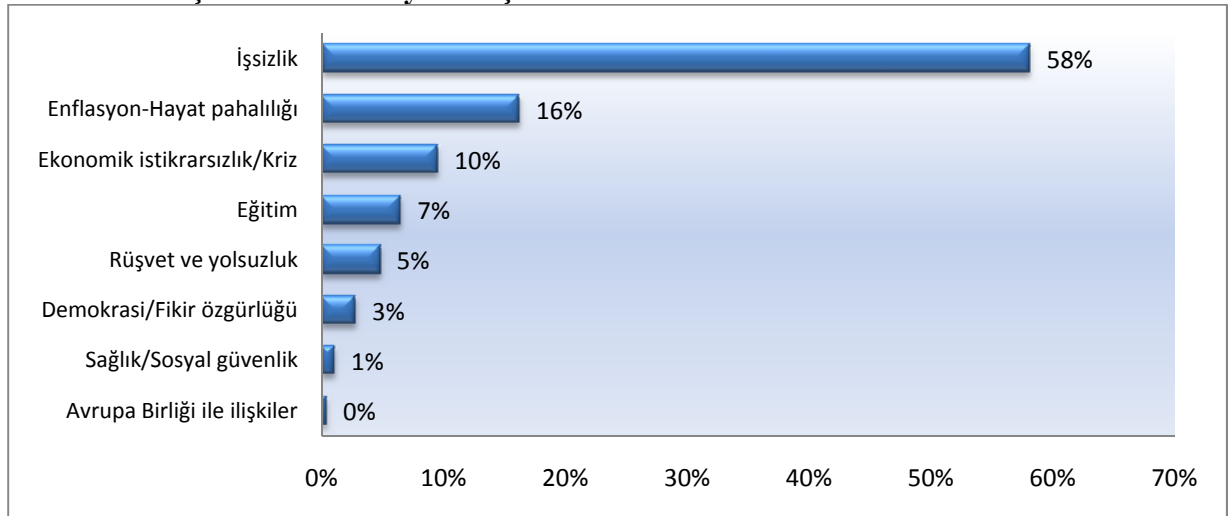
Şekil 4.3: Hane Büyüklüğü, Kır ve Kent

4.2 Vergi, Temsiliyet ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Vatandaş Algıları

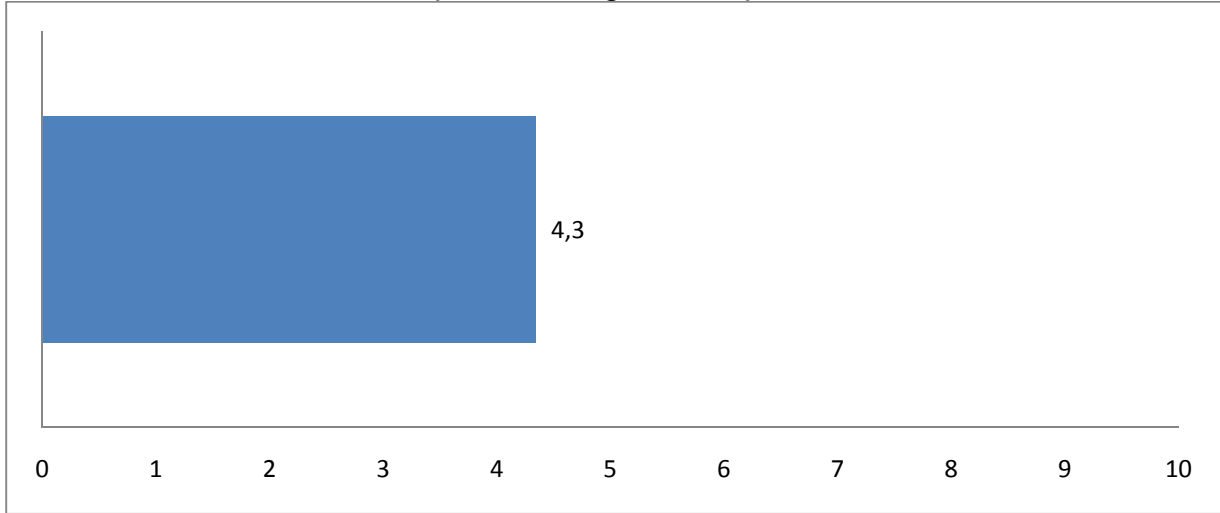
Örneklemdaki kitlenin, “Türkiye’de çözülmesi gereken en önemli sorun nedir?” sorusuna verdiği yanıtlar içerisinde ekonomik kaynaklı sorunların baskınlığı göze çarpmaktadır. Şekil 4.4’te görüldüğü gibi, bunlar içerisinde %58 ile işsizlik bir hayli öne çıkarken, işsizliği %16 ile enflasyon ve %10 ile ekonomik istikrarsızlık/kriz takip etmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, demokrasi ve fikir özgürlüğü, sağlık/sosyal güvenlik ve Avrupa Birliği ile ilişkiler gibi meseleleri en önemli sorun olarak algılayanların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.

Şekil 4.4: Türkiye'nin Çözülmesi Gereken En Önemli Sorunu

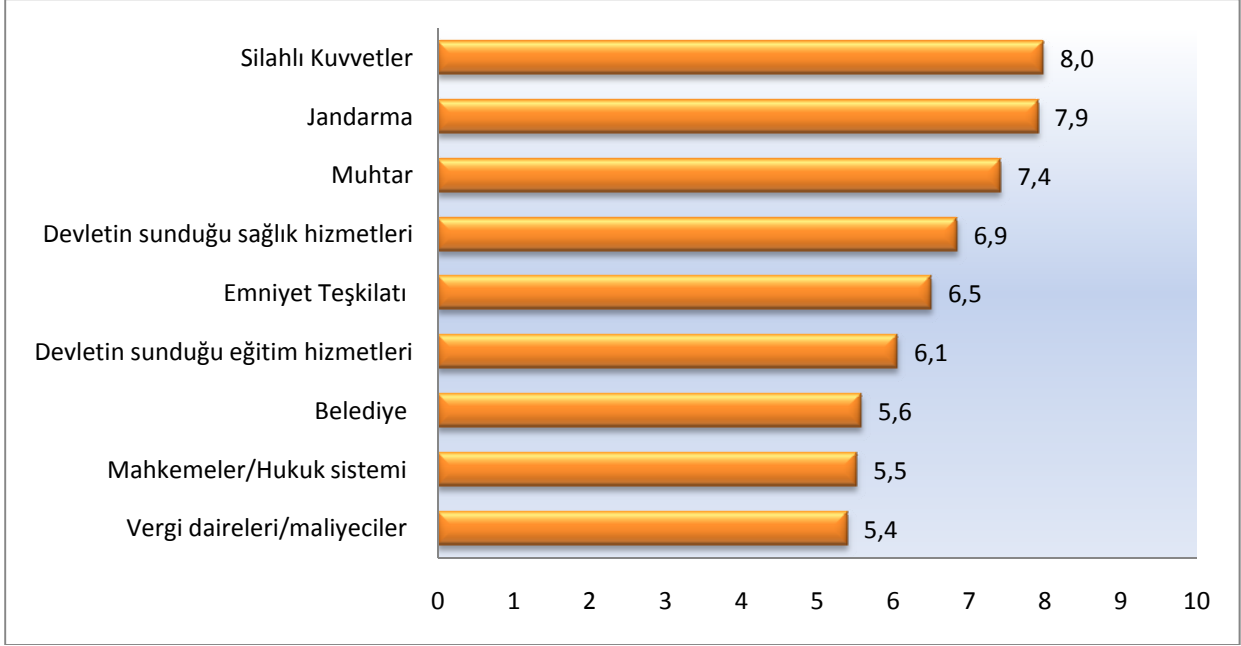
Görüşülen kişiler arasında, demokrasi/fikir özgürlüğünü Türkiye'nin en önemli sorunu olarak görenlerin oranı oldukça düşük olmasına rağmen (yaklaşık %3'lük kesim), Türkiye'de demokrasinin işleyişinden memnuniyete verilen ortalama puanın 10 üzerinden 4.34 ile düşük olduğu gözlenmektedir (Şekil 4.5).

Şekil 4.5:
"Türkiye'de demokrasinin işleyişinden ne kadar memnunsunuz?"
0> Hiç memnun değilim 10> Çok memnunum

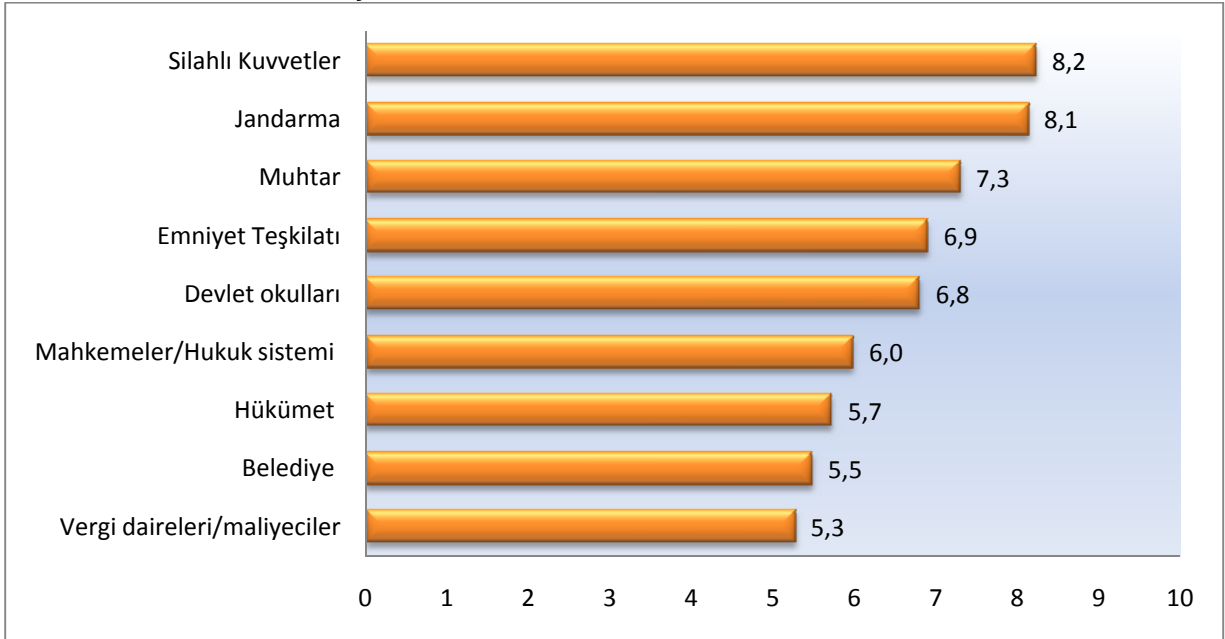

Vergi sistemine gösterilen uyumun değerlendirilmesinde, merkezi yönetime ve bu yönetimi oluşturan bir dizi kuruma duyulan memnuniyet ve güvenin önemli birer etken olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla anketimizde, "Aşağıda sayacağım kurumlara ne kadar güvendiğinizi ve bu kurumlardan ne kadar memnun olduğunuzu 0-10 skalasında söyler misiniz?" soruları yer almaktadır. Şekil 4.6 ve 4.7'de görüldüğü gibi, güven ve memnuniyet puanları arasında ciddi ölçüde paralellik gözlenmektedir. En yüksek güven ve memnuniyet puanı bakımından Silahlı Kuvvetler ile Jandarma ilk iki sırayı almaktadır. Merkezi yönetime yakın kamu kurumları arasında ise sağlık hizmetlerinden memnuniyetin merkezi yönetime yakın diğer kurumlara duyulan memnuniyetten üst düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. En düşük seviyede memnuniyet duyulan kurumlar arasında ise birbirlerine yakın puanlarla belediye, mahkemeler ve vergi daireleri/maliyeciler yer almaktadır. Kamu kurumlarına güven puanında ise düşük düzeyde memnuniyet duyulan bu üçlüye, güven sorusu modülüne eklenen Hükümet eşlik etmektedir.

Şekil 4.6: Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet

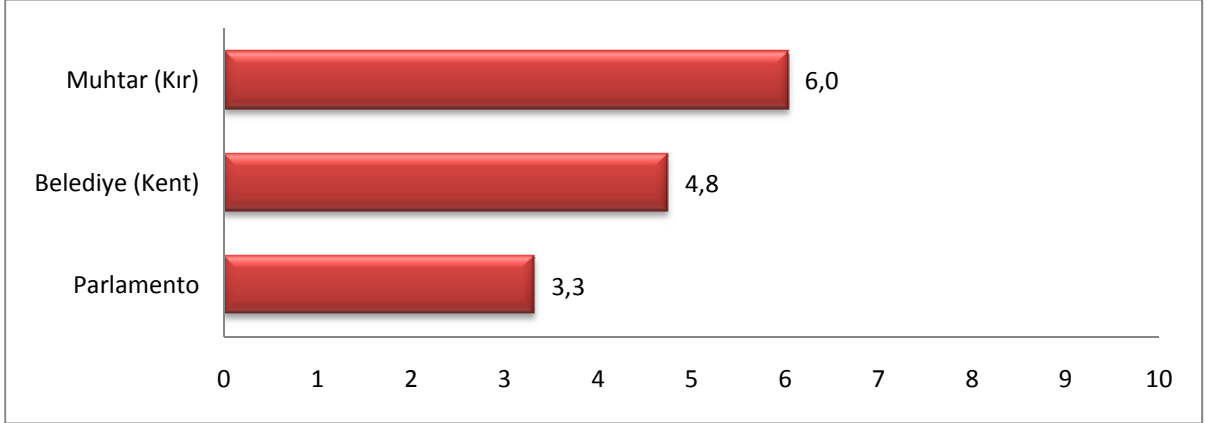

Şekil 4.7: Kamu Kurumlarına Güven

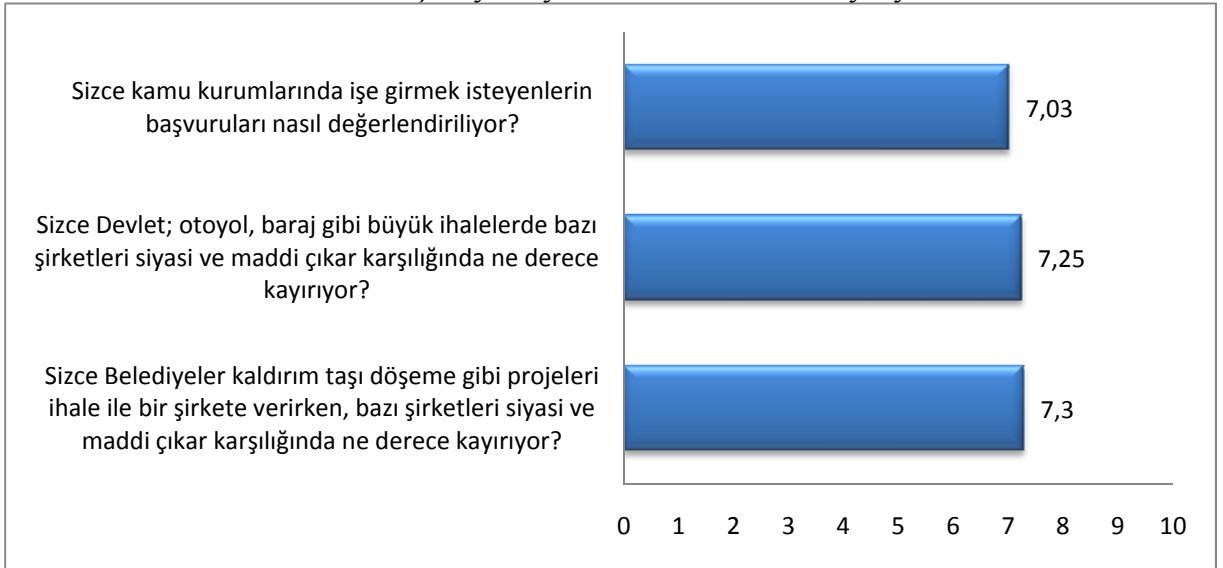
Temsiliyet bakımından vatandaşların ortalama verdikleri puanlar arasında muhtar 10 üzerinden 6 ile ilk sırayı, Parlamento ise 3.3 ile son sırayı almaktadır (Şekil 4.8). Burada belirtmek gerekir ki, ankette muhtar soruları mahalle muhtarı olarak değil kırdta görüşülen kişiler için belediye yerine konulan bir kurum olarak sunulmuştur.

Şekil 4.8: Temsiliyet
0>Hiç Temsil Etmiyor 10>Tamamen Temsil Ediyor

Yolsuzluk algısı bakımından alınan yanıtlardan, vatandaşların ortalama 10 üzerinden 7 civarındaki bir seviyede Türkiye’de yolsuzluğun olduğu yönünde bir algıya sahip olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4.9).

Şekil 4.9: Yolsuzluk
0> Hiç Kayırmıyor 10> Tamamen Kayırmıyor

Anketin aşağıda verilen bölümünde ise, vatandaşlık ve demokrasi tanımları üzerine bir dizi soru yöneltilmiştir. Bu bölümde verilen yanıtlardan, vatandaşların ülke yönetiminde söz sahibi olma hakkı ile vergilerini ödemeyi birbirlerine bağlantılı iki unsur olarak ele aldıkları anlaşılmaktadır (Şekil 4.10-4.11).

Şekil 4.10:
"Aşağıdaki ifadelerle katılıp katılmadığınızı söyler misiniz?"

1> Kesinlikle katılıyorum 2> Katılıyorum
3> Katılmıyorum 4> Kesinlikle katılmıyorum

Şekil 4.11:
"Aşağıdaki ifadelerle katılıp katılmadığınızı söyler misiniz?"

0> Katılmıyorum 10> Katılıyorum

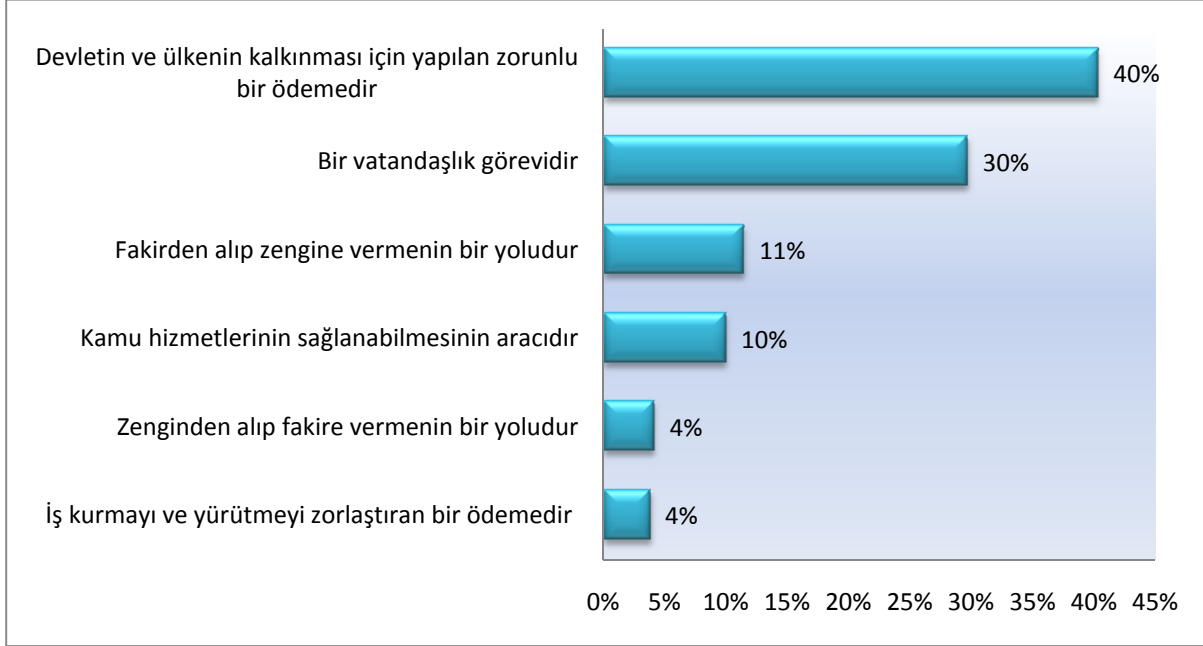

Vatandaşların vergiyi hangi unsurlar üzerinden tanımladığı, vergi sistemine uyumun bir başka belirleyicisi olarak ele alınabilir. Bu soruya verilen yanıtlar içerisinde vergi deyince, %40 ile "devletin kalkınmasının aracı", %30 ile ise "vatandaşlık görevi" tanımlarının öne çıktığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.12). Buna karşın, toplamda %15'lik bir kesimin vergiyi

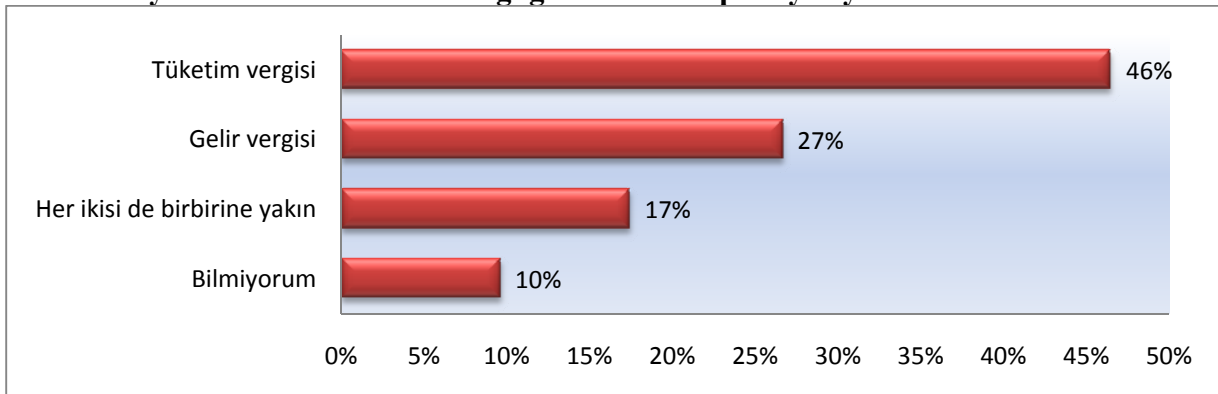
olumsuz denebilecek etkileri üzerinden tanımladığı görülmektedir. Bu grubun büyük bir bölümünün (%11) vergileri fakirden alıp zengine vermenin bir yolu olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Şekil 4.12:
"Aşağıda sayacağım vergi tanımlarından size göre hangisi en uygundur?"

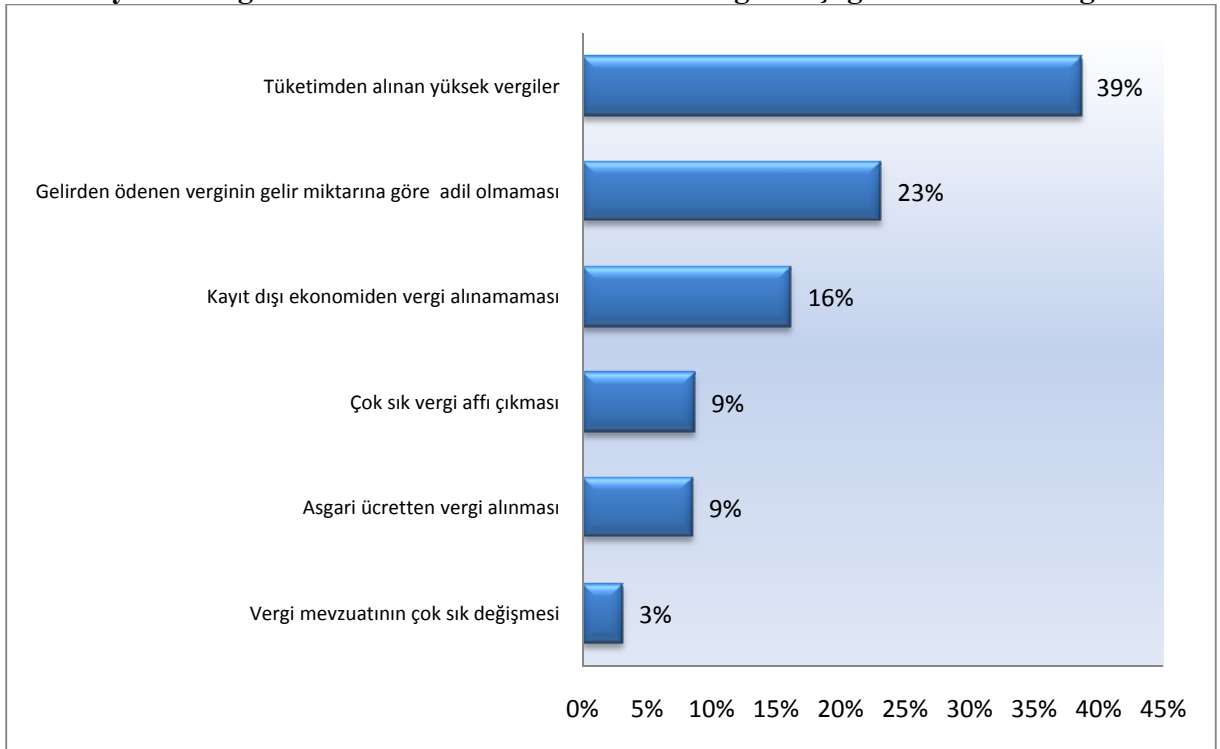
Vergi sistemi hakkında vatandaşların sahip olduğu bilgiyi ifade etmesi açısından, Türkiye’de toplanan vergiler içerisinde tüketim vergilerinin mi gelir vergisinin mi öne çıktığının düşünüldüğü önemli bir unsurdur. Şekil 4.13’de görüldüğü gibi, nüfusun %46’lık bölümünün tüketim vergilerinin, vergi gelirlerinin ana unsurunu oluşturduğunu bildiği anlaşılmaktadır.

Şekil 4.13:
"Türkiye’de sizce daha fazla vergi gelirden mi toplanıyor yoksa tüketimden mi?"

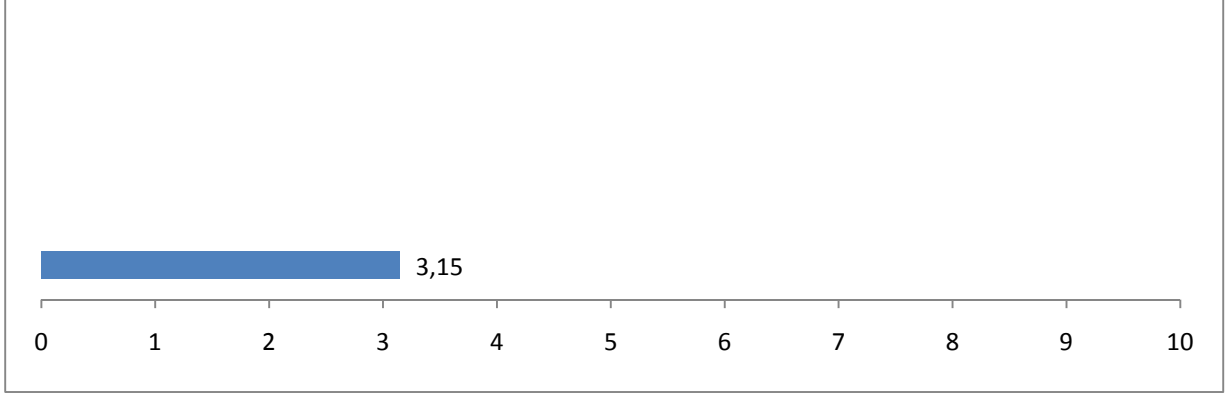
Vergi sistemi içerisinde, görüşülen kişilerin oldukça büyük bir kesiminin (%39'unun) tüketimden alınan yüksek vergileri en önemli sorun olarak gördüğü anlaşılmaktadır (Şekil 4.14). Bu yanıtı, %23 ile gelir vergisi üzerindeki çarpıklığı işaret edenler izlemektedir. Burada göze çarpan bir diğer nokta ise, sık vergi affı çıkması, asgari ücretten vergi alınması ve vergi mevzuatının sıklıklı değişmesi gibi sistemde çarpıklık olarak nitelendirilebilecek unsurların oldukça düşük düzeylerde en önemli sorun olarak algılandığıdır.

Şekil 4.14:
"Türkiye’de vergi sistemindeki en önemli sorun size göre aşağıdakilerden hangisidir?"

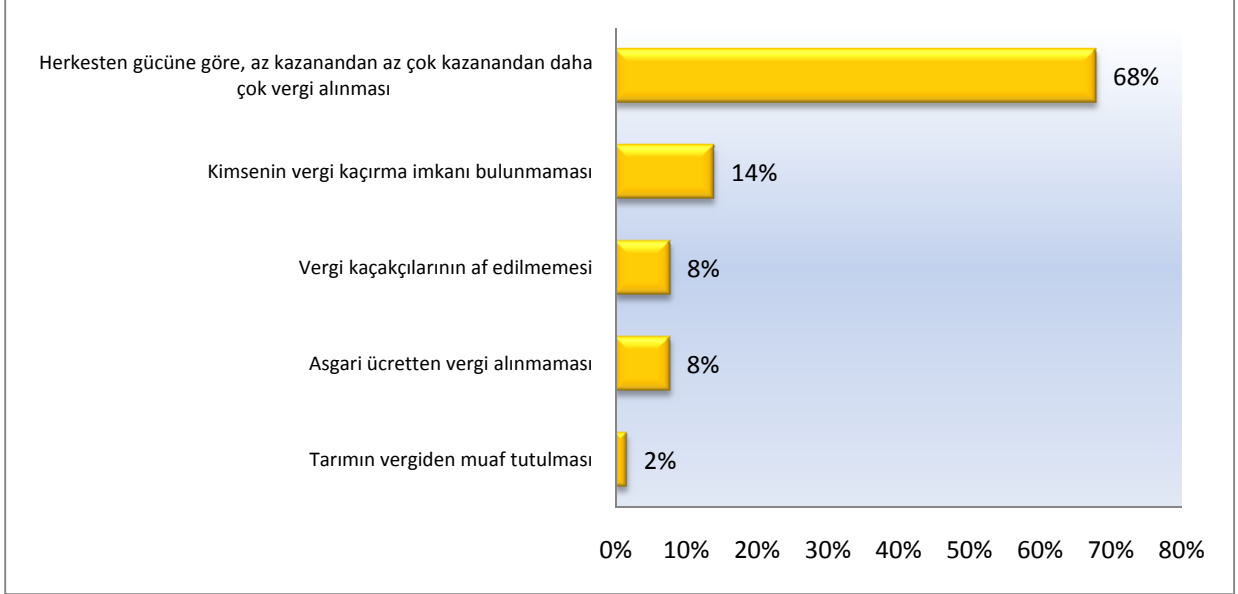

Görüşülen kişilerin vergi sisteminin adaleti için verdiği ortalama puan 10 üzerinden 3.15 olarak görülmektedir (Şekil 4.15). Bu durum vatandaşların vergi sisteminin adaletini ne şekilde tanımladığıyla birlikte ele alınabilir. Vergi sistemindeki adaletin göstergesi olarak vatandaşların %68'inin herkesten gücü ölçüsünce vergi toplanması gereğine değindiği görülmektedir (Şekil 4.16).

Şekil 4.15:
"Sizce Türkiye’de vergiler ne derece adaletli bir şekilde toplanıyor?"
0> Hiç adil değil, 10> Son derece adil

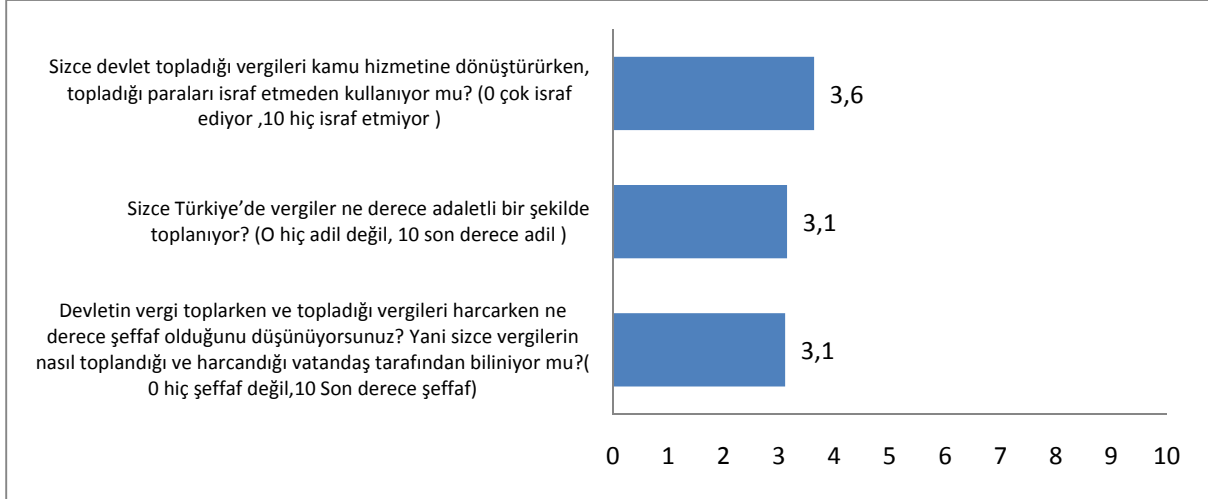

Şekil 4.16:
"Aşağıdaki ifadelerden hangisi sizce bir ülkedeki vergi düzeninin adil olduğunu en fazla gösterir?"

Vergi sistemine gösterilen uyumun belirleyicileri arasında, vergi sisteminin adaletine ek olarak devletin vergi gelirlerini kamu hizmetine dönüştürmedeki verimliliğinin ve şeffaflığının algısı da eklenebilir. Bu çerçevede incelendiğinde, verimlilik, şeffaflık ve adalet açılarının tümünde vergi sistemine verilen puanın düşük olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 4.17).

Şekil 4.17: Adalet/Şeffaflık/İsraf

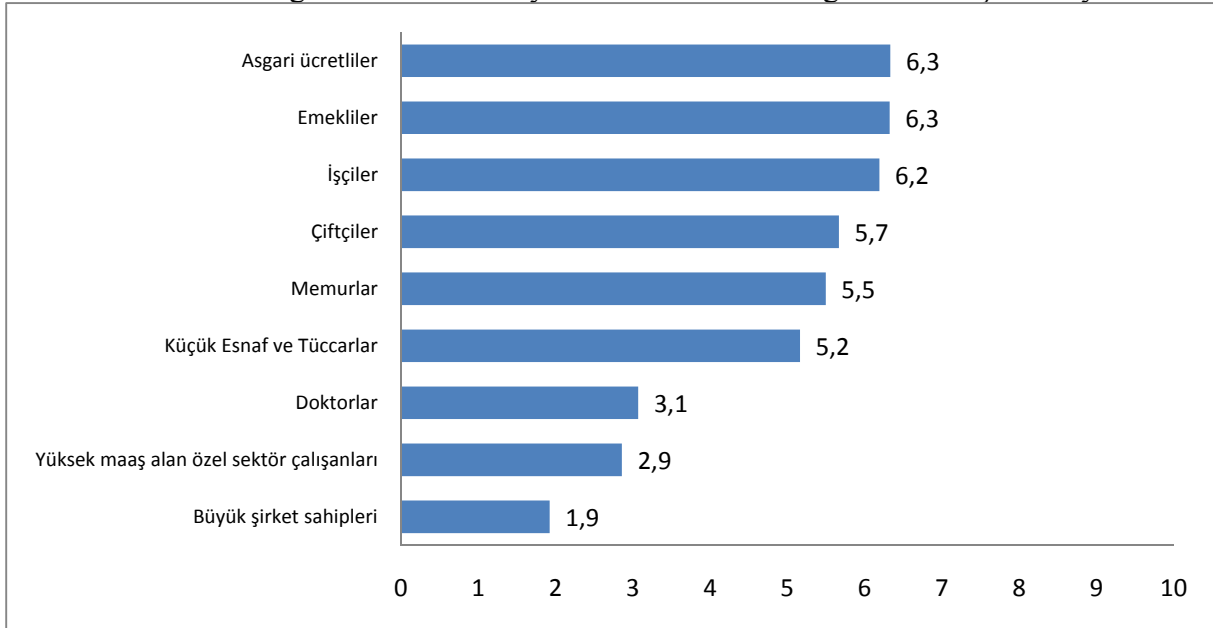

Vergi sisteminin adaletiyle birlikte ele alınması gereken bir başka konuya, farklı meslek gruplarının ödemesi gereken vergi ile mevcut sistemde ödediği vergi miktarları arasındaki makasın açıklığının algısıdır. Bu açıdan bakıldığında, büyük şirket sahiplerinin, yüksek maaş alan özel sektör çalışanlarının ve doktorların ödemeleri gerekenden daha az vergi ödeyen birer grup olarak algılandığı görülmektedir (Şekil 4.18).

Şekil 4.18:

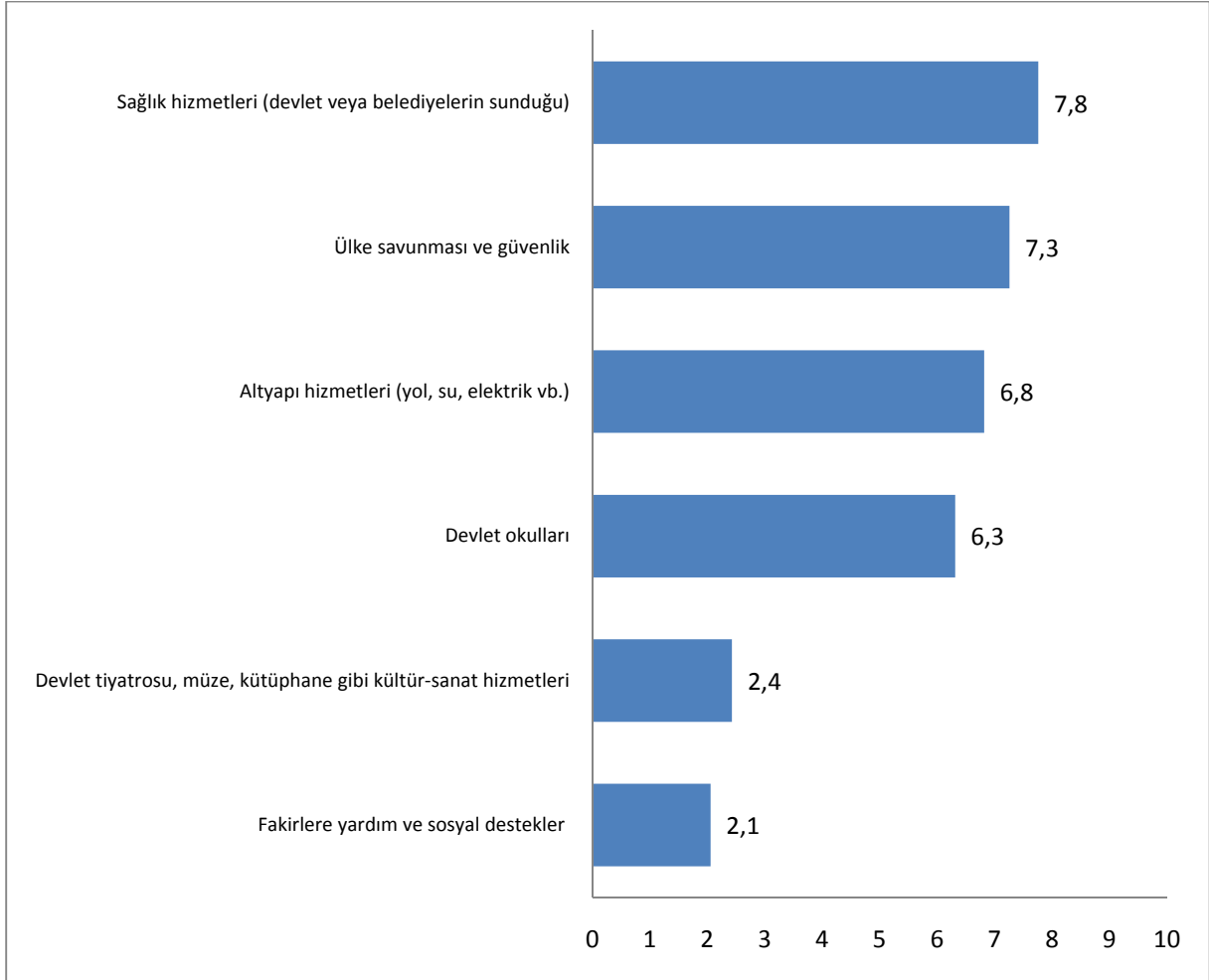
"Sizce Türkiye'de şu sayacağım gruplar ödemeleri gereken vergileri hakkıyla ödüyorlar mı?"

0> Ödemeleri gerekenden az ödüyorlar 10> Ödemeleri gerekenden çok ödüyorlar

Devletin ve belediyelerin sunduğu kamu hizmetleri içerisinde, daha önce kamu kurumlarından memnuniyet sorusuna verilen yanıtlara paralel biçimde, sağlık hizmetlerinden büyük ölçüde yararlandığı görülmektedir (Şekil 4.19). Öte yandan, vatandaşların devletin sunduğu kültür-sanat hizmetleri ve fakirlere yardım/sosyal hizmetlerinden yüksek oranda yararlanmadıkları görülmektedir. Fakirlere yardım/sosyal hizmetlerin tanımı gereği dar bir kesime hitap etmesi anlaşılır bir olgudur. Kültür-sanat hizmetlerinden yararlanma düzeyindeki düşüklüğün hem bu hizmetlerin arzı ile hem de bu hizmetlere olan taleple ilgisi olabilir.

Şekil 4.19:
"Aile olarak ödediğiniz vergileri göz önüne aldığınızda, devletin veya belediyelerin sunduğu aşağıdaki kamu hizmetlerinden sizin veya ailenizin ne ölçüde yararlandığınızı söyler misiniz?"

Anketimizde, vatandaşların tercih edeceği vergi sisteminin hangisi olduğunu belirlemek amacıyla görüşülen kişilere toplamda dört adet vergi şeması sunulmuştur. Bunlardan ilk ikisi, gelire göre sabit oranda vergi oranı içermektedir. Diğer ikisi ise gelire göre artan vergi

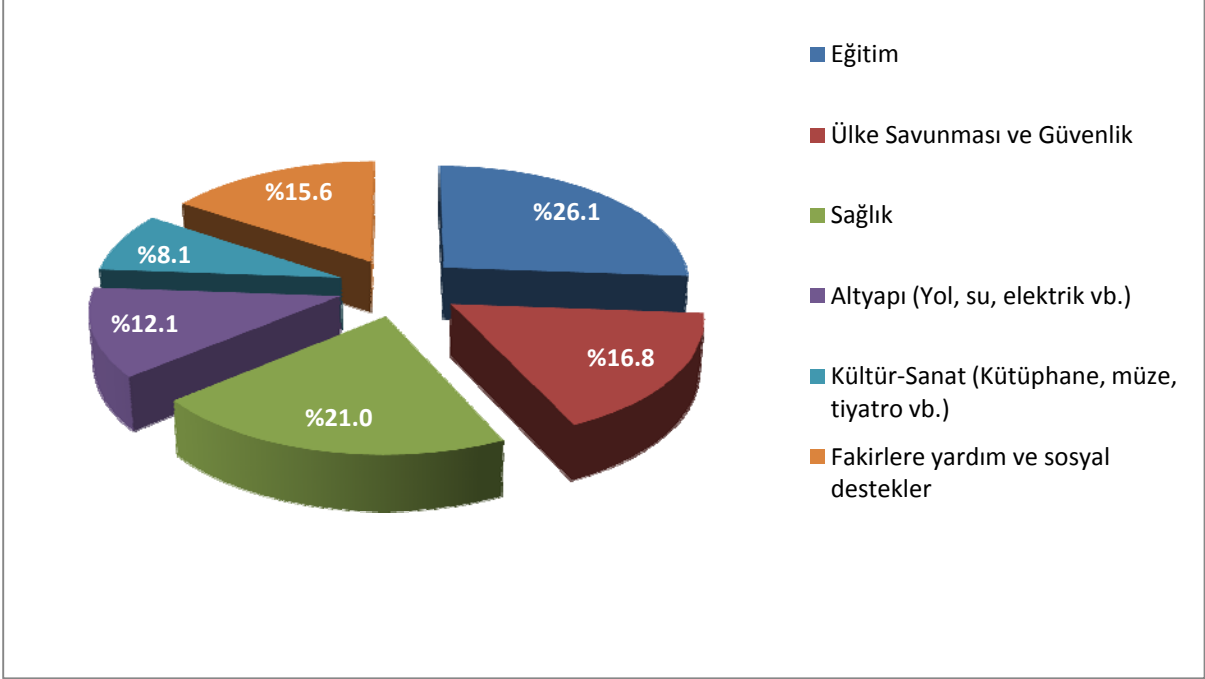
oranları taşıyan şemalardır. Görüşülen kişilerin büyük çoğunluğunun (%85'in) gelire göre artan oranda vergi toplanması taraftarı olduğu görülmektedir (Şekil 4.20). Buna ek olarak, vatandaşların %61'inin (yani, gelire göre artan vergi isteyenlerin %72'sinin) en fakir grupta yüzde 15 ve en zengin gruptan yüzde 30 olmak üzere gelire göre kademeli olarak artan vergi şemasını tercih ettiği; dolayısıyla halkın Türkiye'deki mevcut gelir vergisine benzer bir düzenlemeden uygulanabildiği sürece memnun olacağı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.20: Gelir Vergisi Sistemi Tercihi

Gelire göre sabit oranda vergi	15%	Gelire göre sabit oranda vergi sistemini seçenlerden;	
		<i>Tüm gelir gruplarından %20 vergi</i>	13%
		<i>Tüm gelir gruplarından %30 vergi</i>	2%
Gelire göre artan oranda vergi	85%	Gelire göre artan oranda vergi sistemini seçenlerden;	
		<i>%15'ten başlayıp %30'a varan vergi oranı</i>	61%
		<i>%15'ten başlayıp %45'e varan vergi oranı</i>	25%

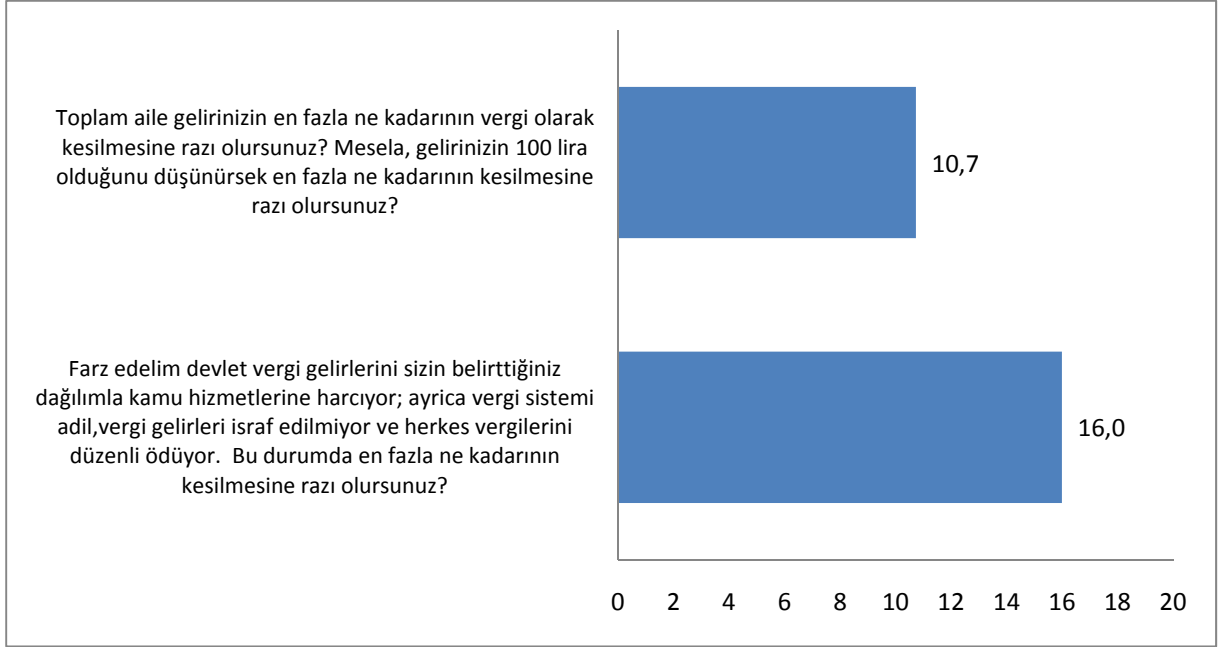
Vergi sistemine gösterilen uyumu etkilemesi açısından vergilerin toplanma biçimi yalnızca bir eksen olarak kabul edilmelidir. Bu eksen de vergi sistemindeki adalet, şeffaflık, denetimlerin etkinliği gibi unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlar, vergi sistemine uyumu etkileyen bir diğer eksen olan vatandaşların vergi gelirlerinin hangi sektörlere harcanması gerektiği hakkındaki tutumuyla birlikte ele alındığında daha da açıklayıcı olacaktır. Bu çerçevede, görüşülen kişilere 100 liralık gelirini altı farklı kamu harcamasına nasıl dağıtmak isteyecekleri sorulmuştur. Ortalama değerlere bakıldığında, bu sektörler içerisinde eğitimin %26'lık ve sağlığın ise aldığı %21'lik paylarla öne çıktıkları görülmektedir (Şekil 4.21). Vatandaşların vergi gelirlerinin harcanmasına değer gördüğü sektörler arasında en son sırada %8.1'lik payıyla Kültür-Sanat hizmetleri gelmektedir.

Şekil 4.21:
"Diyelim ki, devlet toplam 100 lira harcama yapıyor.
Bunu aşağıdaki hizmetler arasında nasıl dağıtmalı?
Yani 100 lirayı bu hizmetlere nasıl bölüştürmeli?"

Şu an var olan vergi uygulamaları ve devletin halen kaynaklarını kamu harcamalarına dağıtma biçimini veri almaları istenerek, görüşülen kişilere 100 TL'lik bir gelirin ne kadarını gönüllü bir biçimde (zorlama olmaksızın) vergi olarak vermeye razı olacakları sorulmuştur. Ortalamada 100 TL'lik gelirlerinin 10.7 TL'sini kamu hizmetlerinin halen sağlandığı şekilde sağlanmaya devam etmesini finanse etmek üzere gönüllü bir biçimde (zorlama olmaksızın) vergi olarak ödemeye razı olacakları anlaşılmıştır (Şekil 4.22). Bu sorunun hemen ardından, vergi sisteminin adil, verimli olduğu ve toplanan vergilerle yapılan kamu harcamalarının kişinin istediği şekilde hizmet alanlarına dağıtıldığı bir durumda gönüllü bir biçimde (zorlama olmaksızın) ne kadar vergi ödemeye razı olacakları sorulmuştur. Vergi sistemi ile kamu harcamalarının düzelmesi durumunda vergi verme eğiliminin ne ölçüde farklılaşacağını anlamaya yönelik bu sorunun cevabı olarak alınan ortalama rakam her 100 TL'de 16 TL'ye yükselmektedir (Şekil 4.22). Kamu gelir ve harcama düzeninin vatandaş tercihlerini daha yansıtır bir duruma gelmesi durumunda vergi ödeme eğilim ve istekliliğinde %50 gibi ciddi bir oranda artış olacağı anlaşılmaktadır.

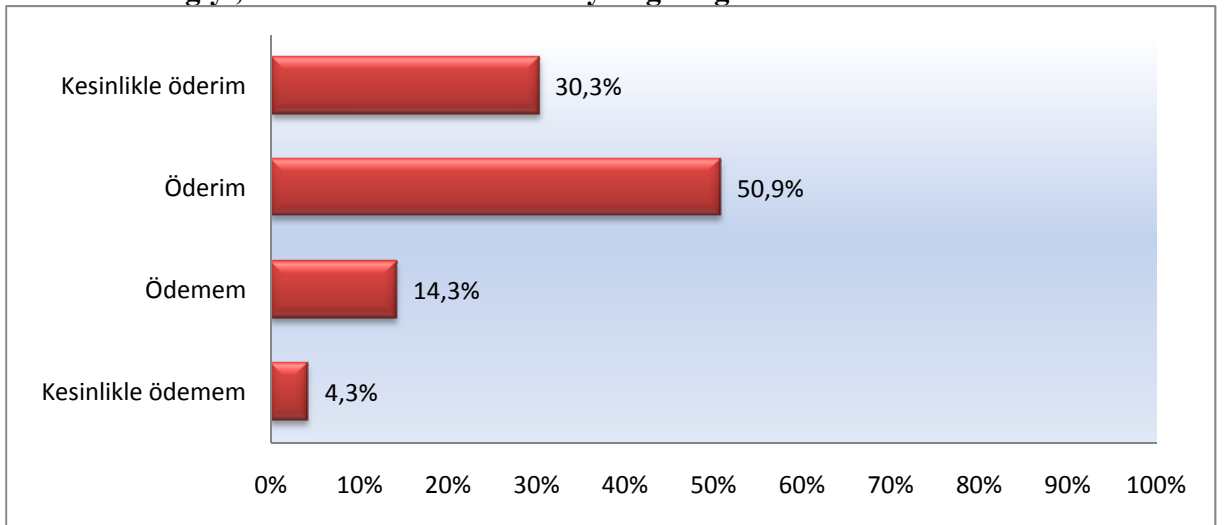
Şekil 4.22: Gelirden ve Tüketimden Ödenen Tüm Vergiler Hesaba Katıldığında, 100 TL Gelirden Vergi Olarak Ödenmeye Razı Olunan Maksimum Miktar

Anketimizin bir diğer bölümünde, vatandaşların vergi sistemine gösterdiği uyumun niceliğinin saptanması amaçlanmıştır. Bu bölümdeki yanıtlar arasında oldukça paralellik görülmekte ve vergi sistemine kesinlikle uyum gösterme eğiliminde olan vatandaşların oranının yaklaşık %30 civarında olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 4.23-4.26).

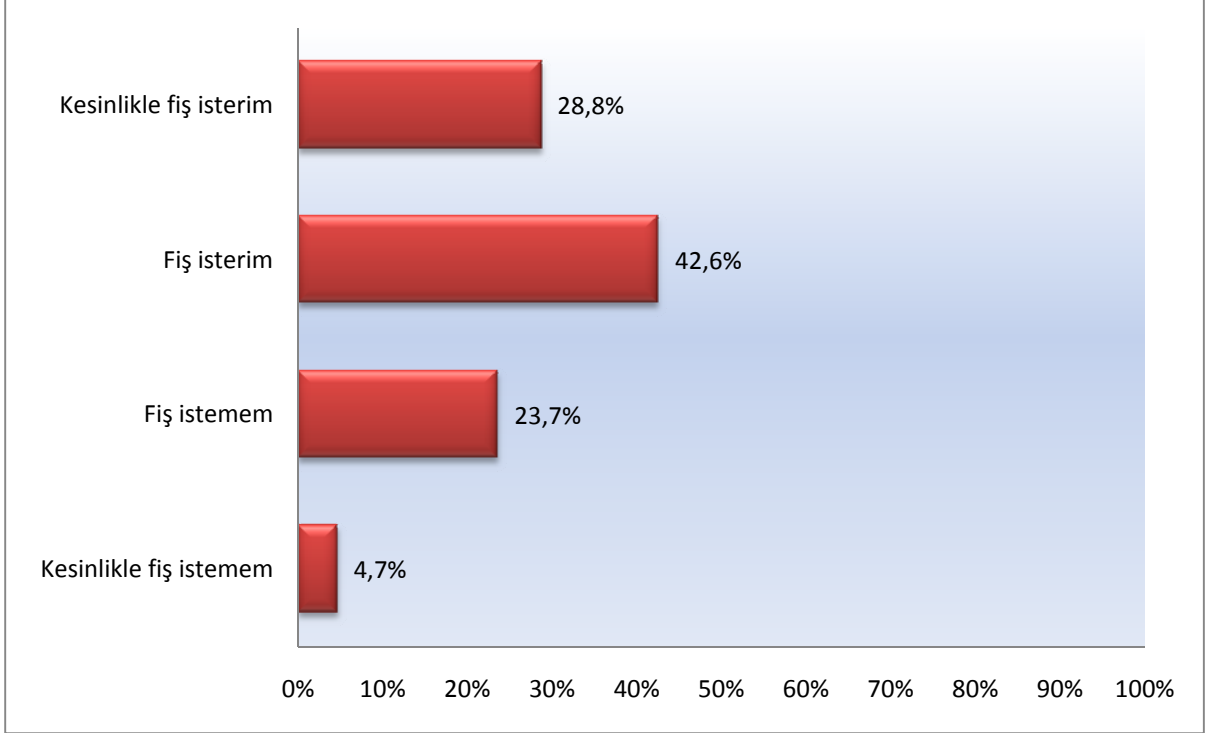
Şekil 4.23:

"Diyelim ki bir gelir elde ettiniz ve bu gelirden ödemeniz gereken bir vergi miktarı var. Ama ödemezseniz de hiçbir şekilde fark edilmeyecek. Ödemeniz gereken bu vergiyi, ödemezseniz fark edilmeyeceği bilgisi altında öder misiniz?"

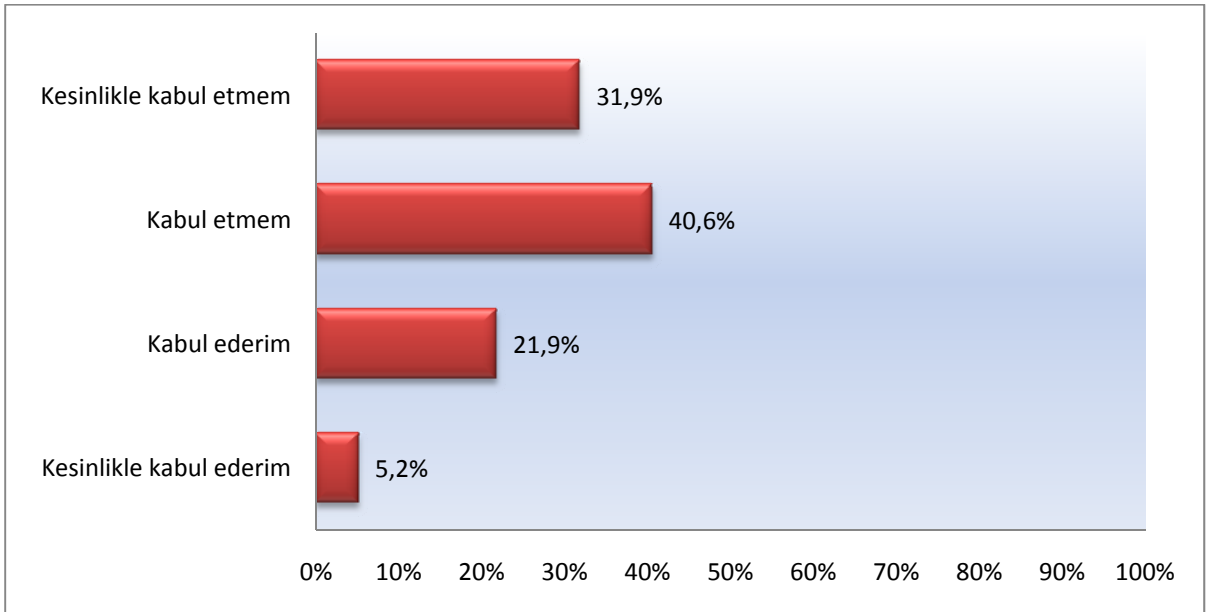

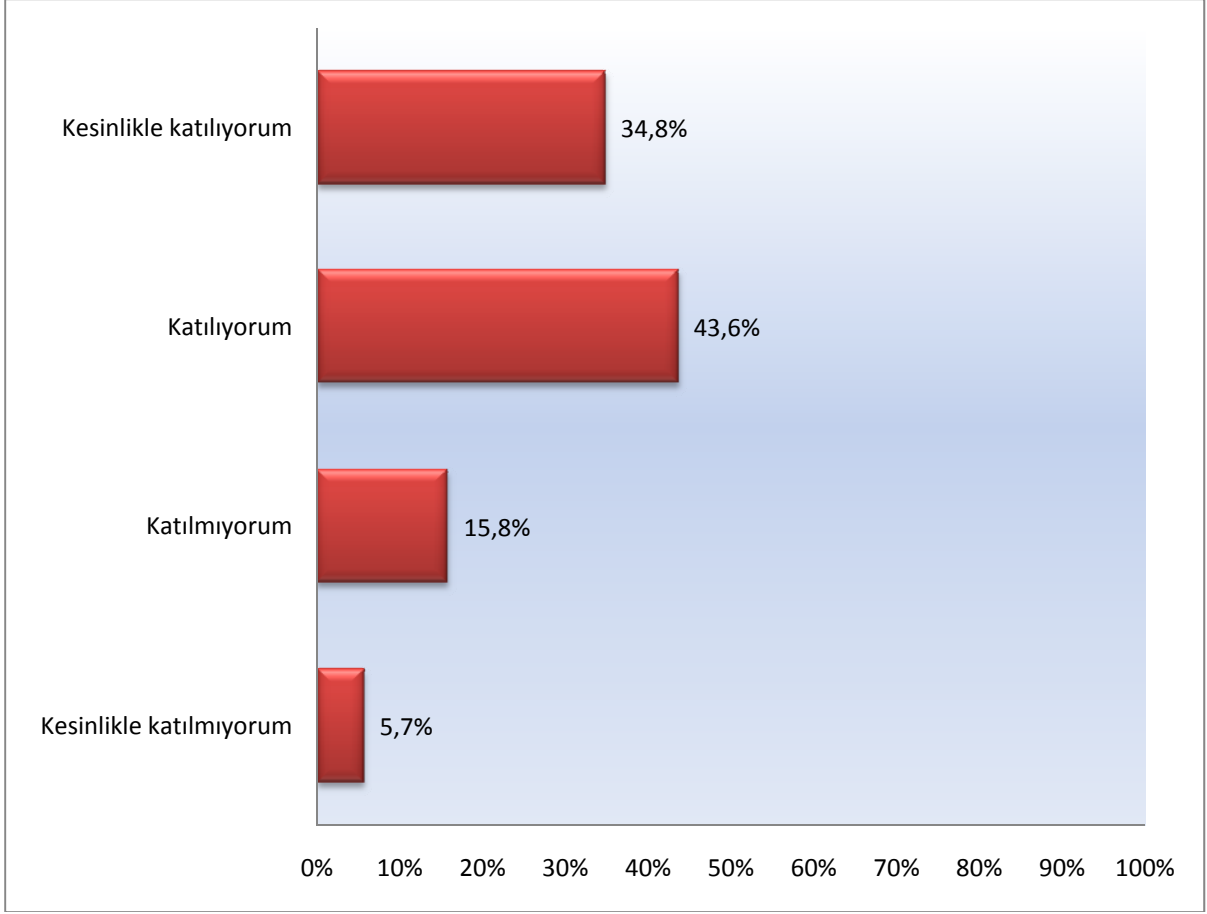
Şekil 4.24:
"Diyelim ki 100 liralık bir malı nakit ödeyerek almaya karar verdiniz. Satıcı size fiş istemezseniz malı 90 liraya vereceğini söyledi. Biliyorsunuz vergi iadesi de kalktı. Siz ne yaparsınız?"

Şekil 4.25
"Diyelim ki bir ev kiralamak üzeresiniz. Ev sahibi daha az vergi vermek için kira miktarını kontratta düşük göstermek istiyor. Bunun karşılığında, kira miktarında indirim yapmayı teklif ediyor. Kabul eder misiniz?"

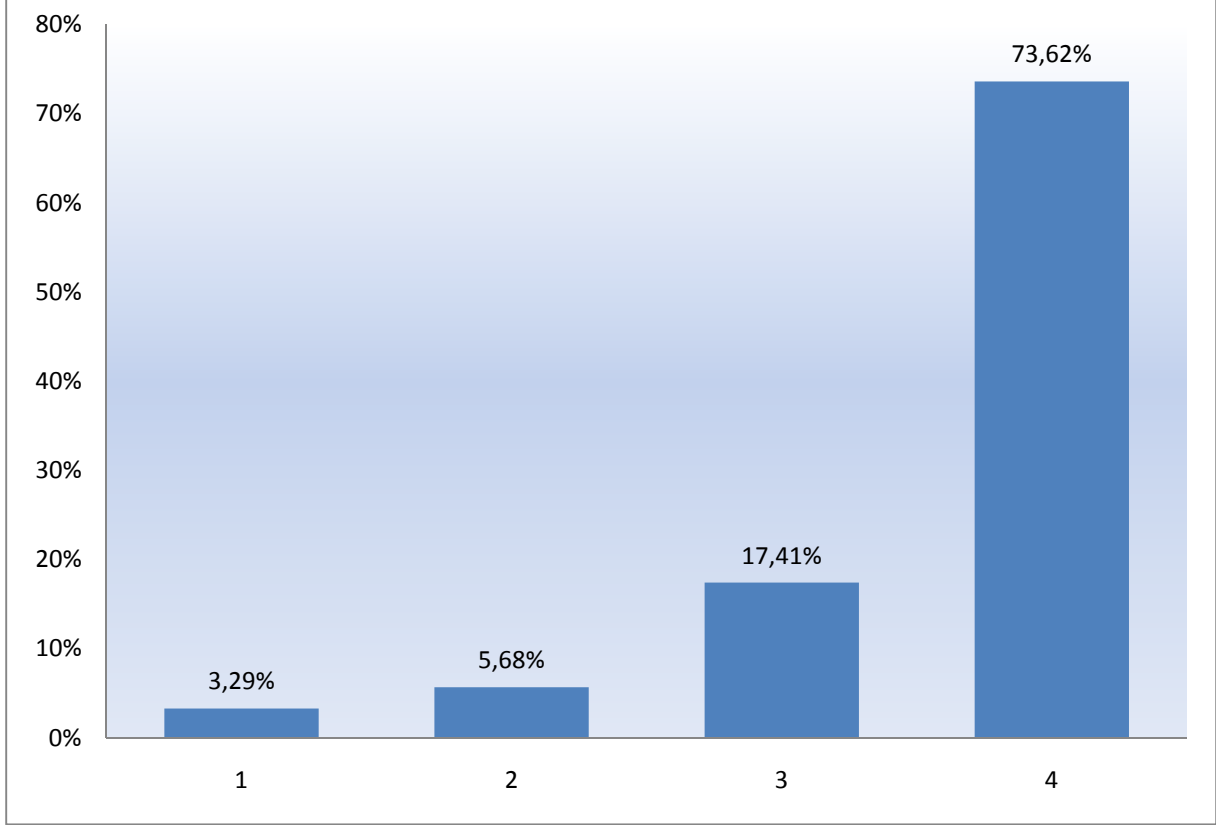
Şekil 4.26:
"Hiç kimse vergisini ödemesi bile, biz aile olarak üzerimize düşen vergiyi ödemeliyiz. Bu düşünceye katılıyor musunuz?"

Görüşülen kişilerin “sigortasız ama daha yüksek bir ücretle çalışmaya” yönelik tutumlarının, vergi sistemine uyuma yönelik tutumlarından farklılık gösterdiği görülmektedir. Şöyle ki vergi sistemine kesinlikle uyum gösterme eğiliminde olan kesimin oranı %30 civarında iken, sigortalılık söz konusu olduğunda bu oran %74 civarına çıkmaktadır (Şekil 4.27). Bu durum da vatandaşların sigortalı çalışmayı, vatandaşlık görevi olarak vergi ödemekten daha değerli bulduğunun bir göstergesi olarak alınabilir.

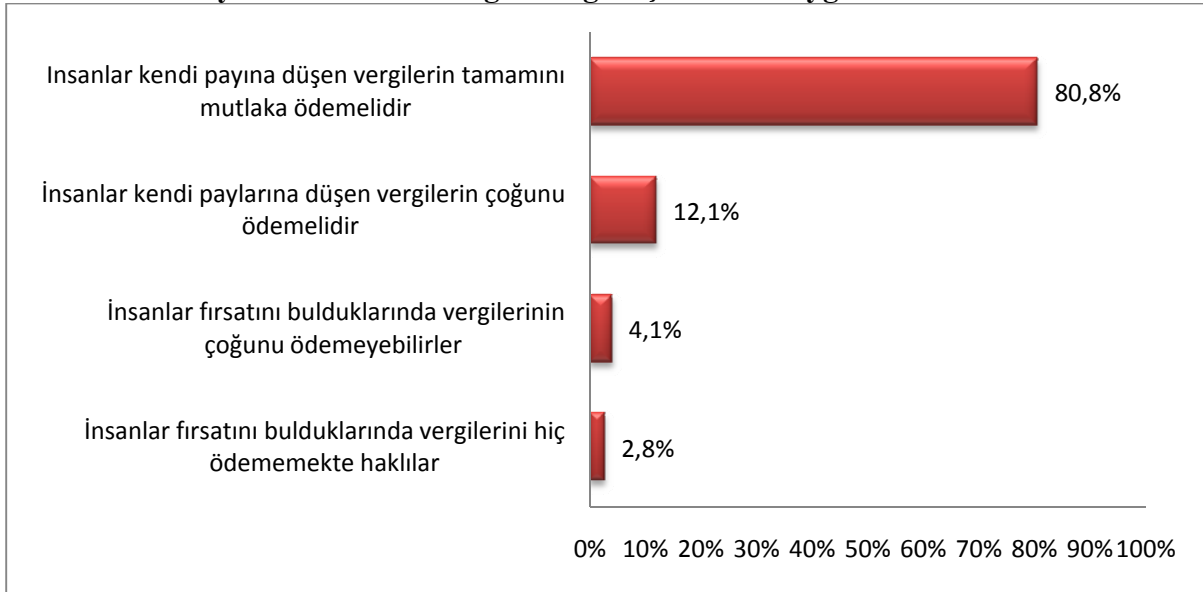
Şekil 4.27:
"Diyelim ki ailenizden biri işe girmek üzere. Patron, eğer sigortasız çalışmayı kabul ederse onun için ödeyeceği sigorta miktarının yarısını maaşına eklemeyi teklif etmiş. Sizce ne yapmalı?"

1> Kesinlikle kabul etmeli   2> Kabul etmeli
3> Kabul etmemeli   4> Kesinlikle kabul etmemeli

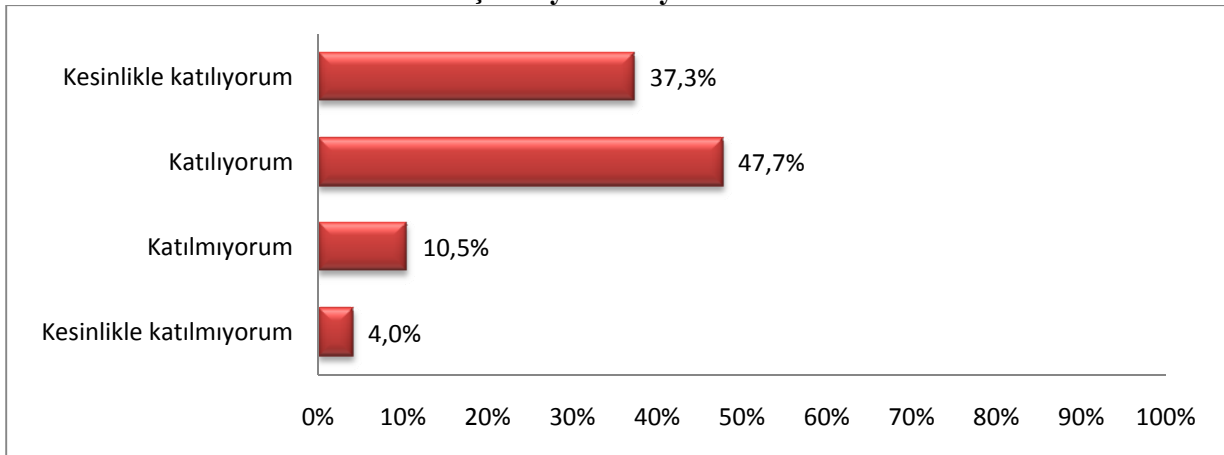
Görüşülen kişilere kendilerinin içerisinde bulunduğu somut örnekler üzerinden değil de genel anlamıyla vatandaşların vergilerini ödeyip ödememeleri gerektiği sorulduğunda ise; kesinlikle vergi sistemine uyum gösterme eğiliminde olan yaklaşık %30'luk kesimin çok üzerinde, yaklaşık %81'lik bir kesimin insanların kendi paylarına düşen vergilerin tamamını ödemeleri gerektiği görüşünü taşıdığı görülmektedir (Şekil 4.28).

Şekil 4.28:
"Bildiğiniz gibi Türkiye’de kimileri vergilerini ödüyor, kimileri ödemiyor. Ailenizin ödediği vergileri göz önünde bulundurduğunuzda şu sayacaklarımdan hangisinin görüşünüze en uygun olanıdır?"

Vergi sistemine olan uyumun bir diğer belirleyicisi olarak vatandaşların, başkalarının vergi sistemine uyumuna dair algısı gösterilebilir. Bu unsuru ölçmek üzere ankette yer alan “Türkiye’de vergilerini düzenli ödeyenlerin büyük bir kısmının ellerinde vergi kaçırma imkanı olsaydı vergilerini ödemezlerdi” şeklindeki ifadeye yaklaşık %75’lik bir kesimin katıldığı, dolayısıyla başkalarının vergi sistemine uyumuna güvenmediği görülmektedir (Şekil 4.29).

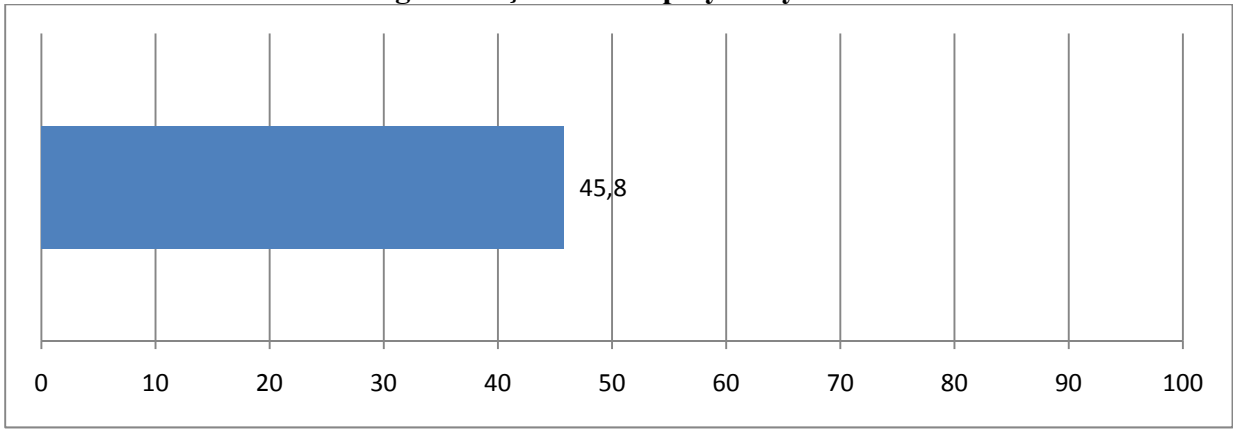
Şekil 4.29:
"Türkiye’de vergilerini düzenli ödeyenlerin büyük bir kısmının ellerinde vergi kaçırma imkânı bulunsaydı vergilerini ödemeyeceklerini düşünüyorum. Bu düşünceye katılıyor musunuz?"

Aşağıdaki bölümde vatandaşların vergi kaçağı olgusunun boyutları hakkındaki algısı ile devletin ne ölçüde etkin bir şekilde vergi toplayabildiği konusunda bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Şekil 4.30'a göre, vatandaşlar Türkiye'de devletin toplayabileceği her 100 TL verginin yaklaşık 46 TL'sini toplayabildiğini düşünmektedir. Her 100 kişiden kaç kişinin vergisini tam olarak ödediği sorusuna alınan yanıt ise ortalama 45 kişidir (Şekil 4.31).

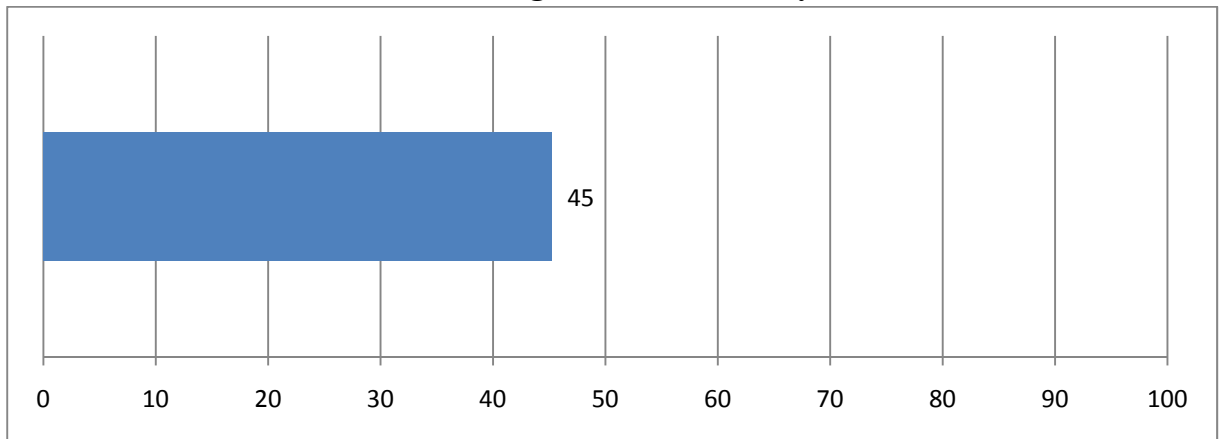
Şekil 4.30:

"Türkiye'de gelirden ve tüketimden alınan (gelir vergisi, KDV, ÖTV, emlak vergisi, iletişim vergisi gibi) tüm vergileri düşünün. Sizce Devlet toplaması gereken her 100 TL verginin kaç TL'sini toplayabiliyor?"

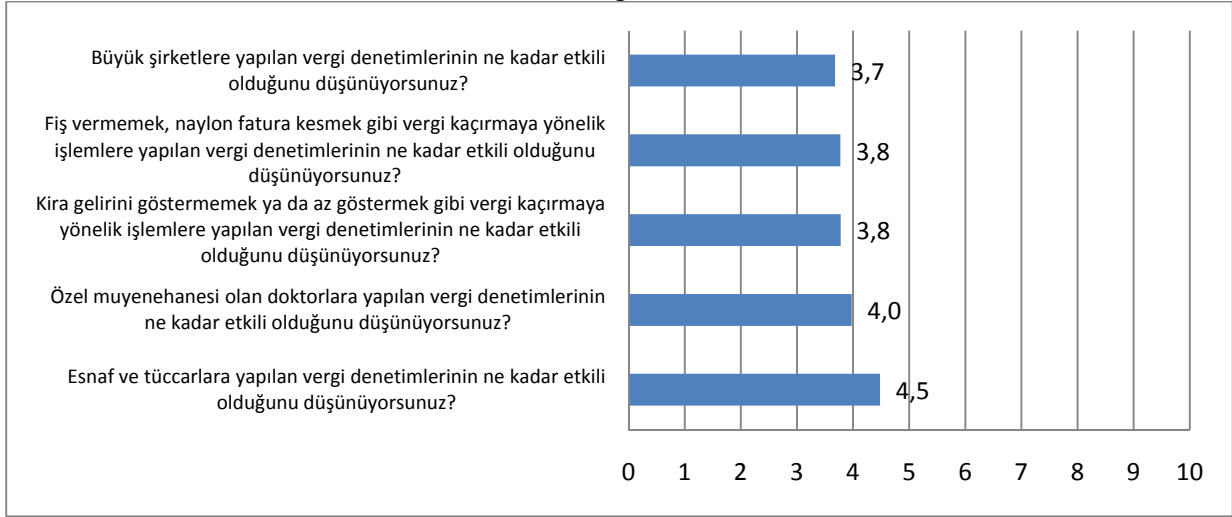
Şekil 4.31:

"Türkiye vergi vermesi gereken herkesi düşünün. Vergi ödemesi gereken her 100 kişiden sizce kaç vergisini tamamen ödüyor?"

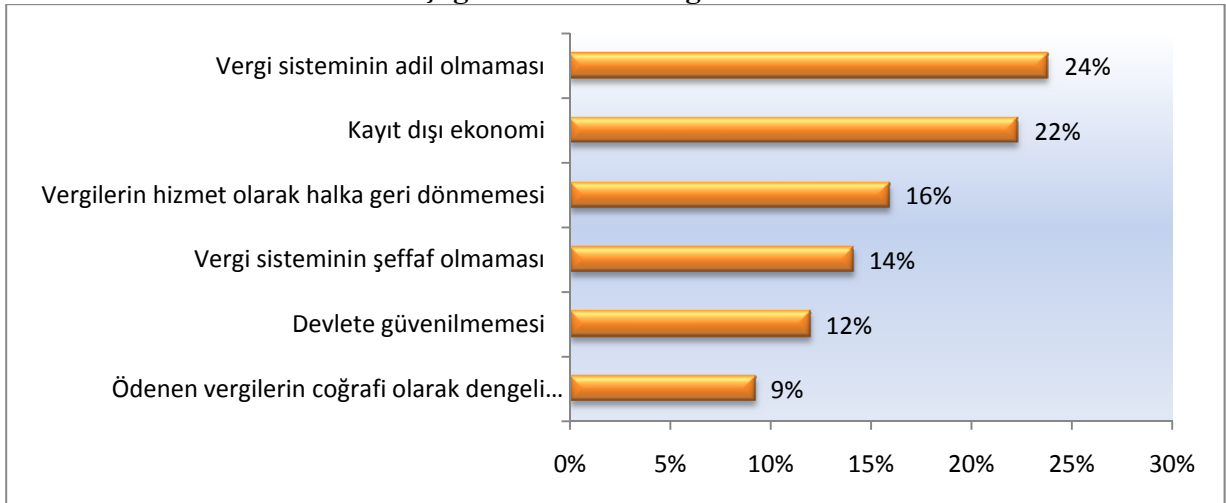
Vergi sistemi içerisinde denetimlerin ne düzeyde etkin olarak algılandığı da ölçülmeye çalışılmıştır. Verilen yanıtlardan her vergi denetimi cinsi açısından, birbirleriyle ufak farklılıklar gösterse de genel olarak vatandaşların vergi denetimlerini etkili bulmadığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.32).

Şekil 4.32: Vergi Denetimi
0> Etkili değil 10> Etkili

Türkiye’de vergilerin düzenli olarak toplanamamasının en önemli nedeni olarak, vatandaşların %24’ünün vergi sisteminin adil olmayışını, %22’sinin ise kayıt dışı ekonomiyi işaret ettiği görülmektedir (Şekil 4.33).

Şekil 4.33:
"Türkiye’de devletin düzenli vergi toplayamamasının en önemli nedeni aşağıdakilerden hangisidir?"

Vergi daireleri ile kurulan temasın yakınlığı ve cinsi de vergi sistemine yönelik vatandaşların taşıdığı algının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu teması ölçmek üzere sorulan sorulardan, son beş yıl içerisinde görüşülen kişilerden veya yakınlarından da olsa birinin Vergi Dairesi'ne gitmiş olduğu kesim %41 oranındadır (Şekil 4.34). Son beş yıl içerisinde Vergi Dairesi tarafından kendisi veya yakınlarından birinin denetlenmeye veya soruşturmaya uğradığını bildirenlerin oranı ise %12'de kalmaktadır.

Şekil 4.34: Vergi Daireleri İle Temas

	Evet	Hayır
Vergi dairesi tarafından denetlenme veya soruşturmaya uğrama oldu mu?	12%	88%
Vergi dairesine hiç vergi ile ilgili bir itirazda bulunma oldu mu?	6%	94%
Vergi dairesi tarafından herhangi bir vergi cezasına çarptırılma oldu mu?	10%	89%
Son iki yıl içinde Vergi Dairesi'ne gidildi mi?	41%	59%

Vergi ile tarım sektörünün desteklenmesi arasındaki ilişkiyle bağlantılı olarak, vatandaşların çoğunluğunun mazot, gübre, tohum gibi girdiler yoluyla çiftçiye destek sağlanması taraftarı olduğu anlaşılmaktadır. Bu kesimin oranı kır nüfusu içerisinde %57, kentte ise %63 olarak göze çarpmaktadır (Şekil 4.35).

Şekil 4.35: Sizce Devlet Tarımı Ne Şekilde Desteklemeli?

	Toplam	Kır	Kent
Taban fiyat açıklayarak destekleme alımı yapmalı	18%	21%	17%
Dönüm başına çiftçiye doğrudan gelir desteği vermeli	21%	21%	21%
Mazot, gübre, tohum gibi girdilerde çiftçiye indirim sağlamalı	61%	57%	63%

5. Sonuçların Özeti ve Değerlendirmeler

Çalışmamız, yurttaşlarla devlet arasındaki somut ilişki kanallarından biri olan vergiler üzerinde odaklanmış ve Türkiye’de vergi bilincinin ve bu bilincin kamu yönetiminin daha demokratik ve etkin bir şekilde kontrolüne dönüşmesine bir ölçüde katkıda bulunmayı amaçlayarak kurgulanmıştır.

Şüphesiz ki, vergilerin kimin tarafından ödendiği kadar toplanan vergilerle finanse edilen kamu harcamalarından kimlerin ne kadar yararlandığı da yuttaş/devlet ilişkisinin çok önemli bir boyutudur. Yurttaşların kamu yönetiminin işleyişi hakkında hesap sorma hakkı olmasına en büyük dayanak oluşturduğunu düşündüğümüz vergilerin dağılımı ile ilgili bir incelemenin, bu vergilerle kimlere, ne kadar hizmet götürüldüğü, bu hizmetlerden kimlerin ne kadar faydalandığının somut bir şekilde incelenmesiyle mutlaka tamamlanması gerekecektir.

Çalışmamızın bulguları ışığında Türkiye’de vergi bilincinin oluşmasına yönelik önemli bir politika önerimiz, vatandaşların bireysel olarak ödedikleri vergileri takip etmelerini kolaylaştıracak mekanizmaların oluşturulmasıdır. Bilindiği gibi, cep telefonu şirketleri müşterilerine gönderdikleri faturalarda müşteriden devlet adına kesilen KDV ve Özel İletişim Vergisi gibi vergilerin miktarlarını ayrıca belirtmekte, böylece kullanıcılar ödedikleri faturanın ne kadarının vergi olduğunu açıkça görebilmektedirler. Bu tür uygulamaların yaygınlaştırılması, en azından KDV ve ÖTV vb. vergilerin yüksek olduğu (örneğin akaryakıt ve benzin gibi) mallar için kesilen faturalarda ödenen toplam verginin açıkça belirtilmesinin özendirilmesi veya zorunlu kılınması vatandaşların tüketim yoluyla ödedikleri vergiler hakkındaki farkındalıklarını arttıracaktır. Benzer şekilde şirketlerin, müşterileri yıl sonunda talep ettiği takdirde yıl boyunca kendilerinden yaptıkları faturalı alışverişle bağlantılı ne kadar KDV, ÖTV vb. verginin onlar adına Maliye’ye yatırdıklarını gösteren döküm vermeye özendirilmesi de yararlı bir uygulama olacaktır. Halen bazı meslek odaları ve sektör örgütleri kendi üyelerinin Maliye adına ne kadar KDV, ÖTV vb. vergi yatırdıklarını belirlemekte ve bu bilgiyi daha çok merkezi hükümetten sektörleri ile ilgili bir talepleri olduğunda kullanmaktadırlar. Bu bilgiyi daha geniş kamuoyu ile paylaşmalarını özendirmek ve sağlamak da yararlı bir uygulama olacak, vergi bilincinin yerleşmesine katkıda bulunacaktır.

Aşağıda, çalışmamızın önceki bölümlerde ayrı ayrı ve ayrıntılı bir şekilde verilen bulguları bir bütünlük içerisinde özetlenmekte ve bulgular veri alınarak yapılan bazı değerlendirmeler değişik başlıklar altında sunulmaktadır.

5.1. Özet bulgular

Türkiye’de vatandaşlar ödedikleri verginin çok büyük bir kısmını yaptıkları tüketim üzerinden ödemekteler

Türkiye’de devletin topladığı vergiler toplam gelire oranla başka ülkelerle karşılaştırıldığında çok yüksek olmamakla beraber, son yirmi yılda ciddi oranda artmıştır. 1990 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın (GSYİH) %15’i kadar olan vergiler bugün GSYİH’nın %25’i düzeyine gelmiştir.

Bu artışta en önemli pay tüketim vergilerindeki artışa aittir. Vergilerin üçte ikisi KDV, Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Özel İletişim Vergisi (ÖİV) gibi tüketim üzerindeki vergilerden toplanmaktadır. Bu oranla Türkiye vergi toplarken tüketime en fazla yüklenen ülkelerin başında yer almaktadır.

Tüketim vergilerine çok yüklenilmesinin bir nedeni, toplanabilen gelir vergisinin düşük kalmasıdır. Tüketim vergilerinin GSYİH’ya oranı %11.3 ile OECD ülkeleri ortalaması olan %10.9’a çok yakınken, gelir üzerinden toplanan vergilerin GSYİH’ya oranı OECD ülkeleri ortaması olan %13.2’nin çok altında olup sadece %5.6’dır.

Tüketim vergilerinin yüksekliği dar gelirlileri daha fazla vurmakta, vergilerin yükü daha fazla dar gelirlilerce hissedilmekte ve zaten bozuk olan gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olmakta

Tüketim vergileri her gelirdeki insan için aynı oranda olduğundan, gelirin çok daha büyük bir kısmını harcayan dar gelirlili tüketim vergileri yoluyla gelirin daha büyük bir kısmını vergi olarak ödemektedir. Daha çok geliri olanın daha yüksek oranda vergi ödediği gelir vergisi de yeterince toplanamayınca vergi sistemi gelir dağılımını düzeltici değil bozucu yönde işlev görmektedir.

Türkiye genelinde tüketim yoluyla ödenen KDV, ÖTV, ÖİV gibi vergilerin toplamının gelire oranı 2003 yılı için %13.9, 2004 yılı için %14.1, 2005 yılı için %15.7, 2006 yılı için %15.1, 2007 ve 2008 yılları içinse %14.1 olarak gerçekleşmiştir. Toplam tüketim vergilerinin yükünün yıllar içindeki değişiminde görece daha fazla büyüklüğe sahip olan KDV rakamlarının etkili olduğu gözlemlenmektedir.

Tüketim üzerindeki toplam vergilerin gelire oranı %20’lik gelir dilimleri bazında incelendiğinde bu oranın en zengin %20’lik dilimden en fakir %20’lik gruba gittikçe arttığı görülmektedir. Toplam tüketim vergilerinin yükü en zengin grup için tüm yıllarda Türkiye ortalamasının altında seyrederken, en fakir grup için bu yük ortalamanın yaklaşık 1.3 ila 1.4

katı civarındadır. En fakir %5'lik grubun tüketim vergisi yükünün tüm yıllarda en zengin %5'lik kesimin yükünün 2 katından fazla olduğu gözlenmektedir. Bu durum Türkiye'deki tüketim vergisi sisteminin yarattığı çarpıklığı ortaya koymaktadır.

Türkiye'de gelir dağılımını tüketim vergileri içinde görece ağırlığı daha fazla olan KDV sistemi bozmakta, ÖTV sistemi orta gelirli kesimleri kısmen korumakta, gelir vergisinin yeterince toplanamaması ise bu vergilerin gelir dağılımını düzeltici etkisini sınırlı tutmaktadır. KDV'de geliri düşük kesimlerin tüketimine yönelik olarak temel ihtiyaç maddelerinde %1 ve %8'lik düşük oranlar uygulanıyor olsa da, gelirinin tamamını tüketen ve hatta borçlanarak gelirinden daha fazla tüketim yapan geliri düşük hanehalkı gruplarının KDV yükü zengin gelir gruplarından daha fazla olmaktadır.

Bütçe anketinde verilen gelir vergisinden arındırılmış yıllık kullanılabilir gelir verisinden yola çıkarak hesaplanan Gini katsayısı, 2003 yılında 0.403 , 2004 yılında 0.391, 2005 yılında 0.384, 2006 yılında 0.373, 2007 yılında 0.368 ve 2008 yılında 0.385 değerini almıştır.

Toplam tüketim vergileri gözönüne alındığında , Gini katsayısının tüketim vergileri nedeniyle 2003 yılında 0.016, 2004 yılında 0.018, 2005 yılında 0.019, 2006 yılında 0.017, 2007 yılında 0.016 ve 2008 yılında 0.020 arttığı (aynı anlama gelmek üzere, gelir dağılımının tüketim vergileri nedeniyle bozulmaya uğradığı) görülmektedir.

Türkiye'de gelir vergisinin tam olarak toplanabilmesi durumunda, yürürlükte olan artan oranlı gelir vergisi sisteminin gelir dağılımını önemli ölçüde düzeltebileceği görülmektedir. Gini katsayısında 2003 yılında 0.027, 2004 yılında 0.028, 2005 yılında 0.023, 2006 yılında 0.022, 2007 yılında 0.023 ve 2008 yılında 0.025 düzeyinde azalmaya yol açabilecek bu düzeltici etki, toplanabilecek gelir vergisinin yaklaşık üçte birinin toplanabilmesi nedeniyle çok sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, toplam etki bakımından Türkiye'deki vergi sistemi başlangıçta var olan gelir dağılımının daha da bozulmasına yol açmaktadır.

Kayıt altındaki tüketim ve istihdama çok yüklenen Türkiye'deki vergi sistemi ile kayıtdışı ekonominin büyüklüğü arasında ilişki vardır

Türkiye'de bir taraftan kayıtdışı ekonomi büyüktür (GSYİH'nın üçte biri ile yarısı arasında) ve bu durum kayıt altındaki tüketim ve gelir üzerinden toplanan vergilerin, özellikle de kayıt altındaki istihdam üzerinden alınan vergilerin, yüksek olmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan da yüksek tüketim ve istihdam vergileri kayıtdışına geçmeyi ve kayıtdışı kalmayı körüklemektedir. Aile geçindiren işçiler için karşılaştırıldığında, Türkiye'de işçinin işverene brüt maliyet ile sigorta primi ve gelir vergisi kesintileri sonrası işçinin eline geçen net ücret

arasındaki fark, diğer bir deyişle “vergi makası”, OECD ortalamasının oldukça üzerindedir. Kayıtdışı ekonomi ile kayıt altındaki ekonomi üzerindeki yüksek vergi yükünün birbirini bir sarmal halinde körüklediği kısır döngünün kırılması gerekmektedir.

Verginin kültürel söylemini oluşturan ana temalar olan demokrasi, adalet, eşitlik, vatandaşlık hakları ve görevleri, kamunun hesap verebilirliği hakkında vatandaş algıları

“Türkiye’de çözülmesi gereken en önemli sorun nedir?” sorusuna verilen yanıtlarda %58 ile işsizlik önde çıkarken, işsizliği %16 ile enflasyon ve %10 ile ekonomik istikrarsızlık/kriz takip etmektedir. Demokrasi ve fikir özgürlüğü, sağlık/sosyal güvenlik ve Avrupa Birliği ile ilişkiler gibi sorunları en önemli sorun olarak algılayanların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.

Ekonomik konulara verilen bu yüksek ağırlık, kendilerini ekonomik açıdan doğrudan etkileyen vergilerin vatandaşlar için önemli bir konu olmasını beraberinde getirmektedir. Gerçekten de, görüşülen vatandaşların önemli bir bölümünün Türkiye’deki vergi sisteminin kendilerini doğrudan etkileyen unsurları hakkında doğru bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, vatandaşların %46’sı gibi önemli bir bölümü Türkiye’de vergilerin çoğunun tüketim vergileri yoluyla toplandığını bilmektedir.

Ankete verilen yanıtlar, vatandaşların vergi ödemenin kendilerine ülke yönetiminde söz sahibi olma hakkı verdiği görüşüne kuvvetle katıldıklarını göstermektedir. Ancak, gerek genel olarak demokratik temsiliyet, gerek kamu hizmetlerinin kendisinin ihtiyaçlarını karşılaması, gerekse de kamu yönetiminin etkinliği, şeffaflığı, hesap sorulabilirliği ve yolsuzluğa açık olmaması gibi konularda vatandaş algıları çok olumsuzdur.

Türkiye’de demokrasinin işleyişinden memnuniyet, ortalamada 10 puan üzerinden 4.3 gibi düşük bir düzeydedir. Buna rağmen demokrasi ve fikir özgürlüğünü Türkiye’nin en önemli sorunu olarak görenlerin oranının %3’ler düzeyinde kalması, ancak vatandaşların siyasi sistemin kendilerini temsil etme ve arzu ettikleri kamu hizmetlerini üretebilme yeteneği olabileceğine inanç duymamaları ile açıklanabilir.

Temsiliyet bakımından vatandaşlar en çok muhtarların kendilerini temsil ettiğini düşünmekte (10 üzerinden 6 puan ile ilk sırada), Parlamento ise temsiliyet sıralamasında 10 üzerinden 3.3 puan ile son sırayı almaktadır.

Vatandaşlar Türkiye’de ortalamada 10 üzerinden 7 puan gibi yüksek bir düzeyde genel yolsuzluk olduğu algısına sahiptir.

Kamu hizmeti üreten kurumlara ne kadar güvenildiği ve bu kurumların verdikleri hizmetten ne kadar memnun olunduğu sorularına verilen yanıtlar ciddi ölçüde paralellik göstermekte ve genel olarak doğrudan ekonomik unsurları içeren hizmetlerde güven ve memnuniyet düşük çıkmaktadır.

Merkezi yönetim tarafından sağlanan hizmetler arasında sağlık hizmetlerinden memnuniyetin diğer hizmetlere göre öne çıktığı görülmekte, en düşük düzeyde memnuniyet duyulan kurumlar arasında ise birbirlerine yakın puanlarla belediye, mahkemeler ve vergi daireleri/maliye yer almaktadır.

Kamu yönetimine ve bu yönetimi oluşturan bir dizi kuruma duyulan güven ve bu kurumların sunduğu hizmetlerden memnuniyetin vatandaşların vergi ödeme konusundaki istekliliklerini ve uyumlarını doğrudan etkileyen önemli unsurlar olacağı aşikardır.

Türkiye'deki vergi sistemi ve uygulanışı konusunda vatandaş algı, tutum ve davranışları

Vergi denince vatandaşın ne anladığı sorusuna verilen cevaplar arasında %40 ile “ülkenin devletin kalkınması için yapılan zorunlu bir ödeme” öne çıkmakta, bu cevabı %30 ile “vatandaşlık görevi” tanımı izlemektedir. Buna karşın, toplamda %15’lik bir kesimin vergiyi negatif etkileri üzerinden tanımladığı görülmektedir. Bu grubun büyük bir bölümünün vergileri, fakirden alıp zengine vermenin bir yolu olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Vatandaşların %39’u gibi oldukça önemli bir bölümü de tüketimden alınan yüksek vergileri Türkiye’deki vergi sisteminin en önemli sorunu olarak görmektedir. Bu yanıtı, %23 ile gelir vergisinde yüksek kazananlardan yeterince yüksek vergi alınmaması ve %16 ile kayıtdışı ekonomiden vergi alınmaması izlemektedir.

Vatandaşların %24’ü vergilerin düzenli olarak toplanamamasının en önemli nedenleri olarak vergi sisteminin adil olmayışını, %22’si kayıt dışı ekonomiyi, %16’sı da vergilerin halka hizmet olarak dönmemesini göstermektedir.

Vergi sistemindeki adaletin göstergesi olarak vatandaşların %68’si “herkesten gücü ölçüsünce vergi toplanması”nı anlamaktadır. Vatandaşların Türkiye’deki vergi sisteminin adaleti için verdiği ortalama puan ise 10 üzerinden 3.15 olmaktadır.

Devletin vergi gelirlerini kamu hizmetine dönüştürmedeki verimliliğine verilen ortalama puan 10 üzerinden 3.63, bu konudaki şeffaflığa verilen ortalama puan ise 3.1’dir.

Vatandaşların yaklaşık %81’lik bir kesimi herkesin kendi payına düşen vergilerin tamamını ödemesi gerektiği düşüncesine inandığını beyan etmektedir. Ancak, “Türkiye’de

vergilerini düzenli ödeyenlerin büyük bir kısmının ellerinde vergi kaçırma imkanı olsaydı vergilerini ödemezlerdi” şeklindeki ifadeye de yaklaşık %75’lik bir kesimin katıldığı, dolayısıyla kişilerin başkalarının vergi sistemine uyumuna güvenmediği görülmektedir.

Vergi sistemi içerisinde denetimlerin ne düzeyde etkin olarak algılandığı ile ilgili sorulara verilen yanıtlardan, vatandaşların vergi denetimlerini etkili bulmadığı anlaşılmaktadır.

Vatandaşlar büyük şirket sahiplerinin, yüksek maaş alan özel sektör çalışanlarının ve doktorların ödemeleri gerekenden daha az vergi ödedikleri; buna karşılık memurlar, çiftçiler, emekliler ve işçilerin ise ödemeleri gerekenden daha fazla vergi ödedikleri algısına sahiptir.

Vatandaşların vergi sistemine gösterdiği uyumu (üzerine düşen vergiden kaçınmama eğilimini) ölçmeye yönelik sorulara verilen yanıtlardan, vergi sistemine kesinlikle uyum gösterme eğiliminde olan vatandaşların oranının yaklaşık %30 civarında olduğu gözlemlenmiştir. Bu oran, adil bulunmayan ve şeffaf, etkin ve hesap verebilir bir şekilde uygulandığı düşünülmeyen bugünkü vergi sistemi göz önüne alındığında, yüksek sayılabilecek bir rakamdır. Bu saptama, adil bir sistem getirecek ve şeffaf, etkin ve hesap verebilir bir şekilde uygulamaya konulacak bir vergi reformunun bulacağı destek bakımından aydınlatıcıdır.

Ödenen vergilerin hizmet olarak geri dönmesi konusundaki algı, tutum ve davranışlar

Vatandaşlar, kamu kurumlarından memnuniyet sorusuna verilen yanıtlara bir paralel biçimde, sağlık hizmetlerinden büyük ölçüde yararlanabildiğini beyan etmektedir. Yararlanma düzeyi bakımından sağlığı, sırasıyla, ülke savunması ve güvenliği ile altyapı hizmetleri ve eğitim izlemektedir. Devletin sunduğu kültür-sanat hizmetleri ile fakirlere yardım/sosyal hizmetlerinden ise oldukça az yararlanıldığı anlaşılmaktadır (kültür-sanat faaliyetlerinin genelde çok dar bir kesim tarafından izlenmesi ve fakirlere yardım hizmeti de niteliği gereği az sayıda insana ulaşması nedeniyle, bu iki hizmetten az yararlanıldığı algısı olağan gözükmektedir).

Vatandaşlara ödedikleri vergilerin hangi kamu hizmetlerine harcanmasını istedikleri sorulduğunda, eğitime %26, sağlığa %21, savunma ve güvenliğe %17, fakirlere yardım ve sosyal desteklere %15, altyapı harcamalarına %12 düzeylerinde pay ayrılmasını istedikleri görülmekte, en son sırayı ise %8.1 ile kültür-sanat hizmetleri almaktadır.

Görüşülen kişilere, vergi sisteminin ve toplanan vergilerle sunulan kamu hizmetlerinin şu an olduğu haliyle kaldığı ama zorla vergi alınmadığı bir durumda, gönüllü olarak gelirlerinin ne kadarını vergi olarak vermeye razı olacakları sorulduğunda, ortalama olarak gelirlerinin

%10.7'sini vermek isteyecekleri görülmüştür. Vergi sisteminin adil ve verimli olduğu, toplanan vergilerle yapılan harcamaların da kamu hizmetlerine görüşülen kişinin istediği şekilde dağıtıldığı durumda ise, ödenmeye razı olunacak vergi oranı ciddi bir artış göstererek %16 düzeyine çıkmaktadır. Bu ciddi orandaki artış, vatandaşların vergi sistemi ve kamu harcamalarında gerçekleştirilecek iyileştirmelerin maliyetine katlanmaya hazır olduğuna işaret etmektedir.

Vatandaşlar, asgari ücretin vergiden muaf tutulduğu, tarım gelirlerinden vergi alınmadığı ve çok yüksek düzeye ulaşmayan bir artan oranlı gelir vergi sistemi istiyorlar

Görüşme yapılan vatandaşların %82.8'i asgari ücretin vergiden muaf olmasını, %56.1'i de tarım gelirlerinden vergi alınmamasını istemektedir.

Vatandaşların %85'i sabit oranlı bir gelir vergisi sistemi yerine gelire göre artan oranda vergi toplanan bir vergi sistemini tercih etmektedir. Ayrıca, gelire göre artan oranda vergi toplanmasını isteyenlerin %72'sinin (ki bu rakam ankete katılanların %61'ine karşılık gelmektedir) en düşük vergi oranının %15 ve en yüksek vergi oranının %30 olduğu bir artan oranlı sistemi, en düşük vergi oranı yine %15 ama en yüksek oranı %45 olan artan oranlı sisteme tercih ettiği de anlaşılmaktadır. Tercih edilen gelir vergisi sistemi Türkiye'de şu an mevcut gelir vergisi sistemine oldukça benzer olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

Altig D., A.J. Auerbach, L. J. Kotlikoff, K. A. Smetters, and J. Walliser (2001), "Simulating Fundamental Tax Reform in the United States," *American Economic Review* 91, no. 3 (2001): 574-95.

Gale W., S. Houser, J. K. Scholz (1996), "Distributional Effects of Fundamental Tax Reform," in: Aaron H, and Gale W. (Eds.), *Economic Effects of Fundamental Tax Reform*, 281-315, Brookings Institution, Washington, DC.

Harberger, A. C. (1962), "The Incidence of the Corporation Income Tax," *Journal of Political Economy*, 70(3), 215-40.

OECD (2007), *Revenue Statistics 2007* (accessible through <http://www.oecd.org/publications>).

OECD (2008), *Taxing Wages 2007-2008* (accessible through <http://www.oecd.org/publications>).

Pechman, J.A., and B. A. Okner (1974), *Who Bears the Tax Burden?*, Brookings Institution, Washington DC.

Pınar, A. (2004), *Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kim Yararlanıyor? (Who Pays the Taxes and Who Benefits from Public Expenditures?)*, TESEV Yayınları, İstanbul.

Schneider, F. (2005), "Shadow economies around the world: what do we really know?", *European Journal of Political Economy*, Volume 21, pp. 598-642.

Zenginobuz Ü. (1998), "Some Estimates of the Welfare Cost of Taxes on Labor Income in Turkey," in: Bulutay T. (Ed.), *Impositions and Policies Related to the Turkish Labour Market*, State Institute of Statistics, Publication No. 2263, Ankara.

Zenginobuz Ü. (2005), *Türkiye İçin Büyüme Odaklı Bir Vergi Politikası (A Growth Oriented Tax Policy for Turkey)*, Report prepared for the Turkish Enlargement Business Council of the European Round Table of Industrialists.

Zenginobuz Ü., G. Özertan, İ. Sağlam ve F. Gökşen (2006), "Yurttaşların Cebinden Devletin Kasasına: Türkiye'de Kim Ne Kadar Vergi Ödüyor?", Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Raporu, ISS/EC 2006-18, İstanbul, Kasım 2006.

Zenginobuz, Ü., and E. Tokgöz (2010), *Trends in Tax Revenues and Rates in OECD Countries: A Comparative Assessment of the Turkish Tax System*, Boğaziçi University Resarch Paper, ISS/EC 2010-04, İstanbul, February 2010.

EK: Bölgelere göre Dağılım Hesapları

Toplam Tüketim Vergisi Yükünde Bölgesel Durum

Çalışmamız verilerine temel teşkil eden TÜİK Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinde kullanılan tüketici yaşam bölgeleri sınıflandırması (NUTS-1) Tablo 3.1’de verilmiştir.

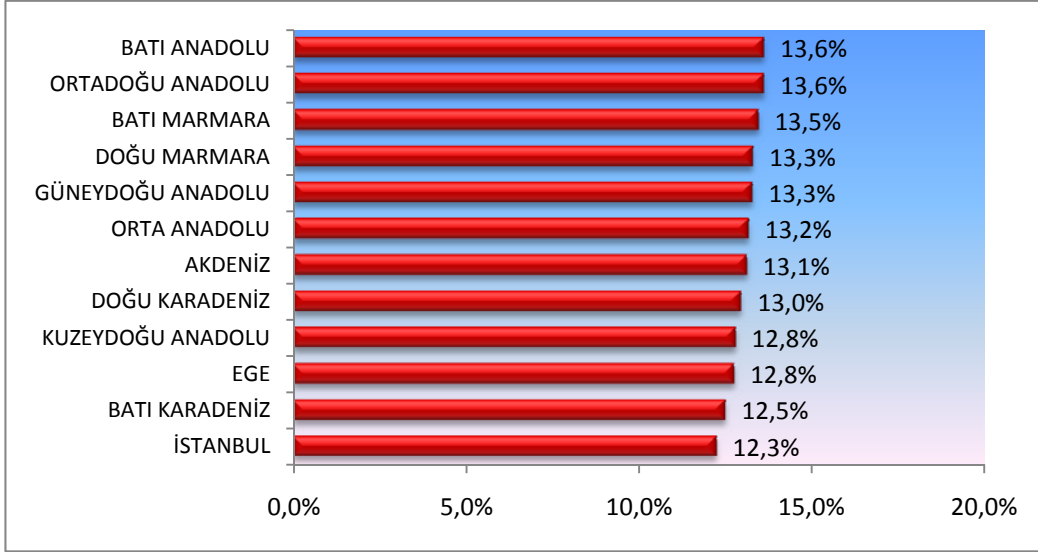
Tüketici Yaşam Bölgeleri (TÜİK sınıflandırması)

İSTANBUL:	İstanbul
BATI MARMARA:	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale
EGE:	İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
DOĞU MARMARA:	Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
BATI ANADOLU:	Ankara, Konya, Karaman
AKDENİZ:	Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
ORTA ANADOLU:	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat
BATI KARADENİZ:	Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
DOĞU KARADENİZ:	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
KUZEYDOĞU ANADOLU:	Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
ORTADOĞU ANADOLU:	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari
GÜNEYDOĞU ANADOLU:	Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

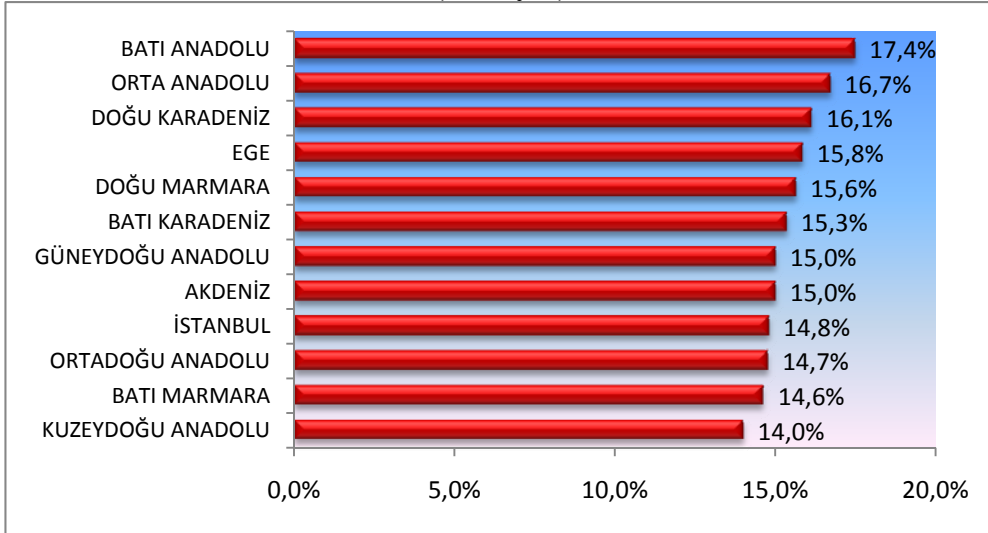
Hanehalklarının toplam tüketim vergisi yükleri TÜİK’in NUTS-1 istatistiki bölge seviyesinde incelendiğinde yıllar içerisinde (2003-2006) bölgeler arası vergi yüklerinin belli farklar içerdiği gözlemlenmekle birlikte bu farkların sistematik bir hal almadığı da görülebilir. Hiçbir bölgenin tüketim vergisi yükü sistematik olarak diğer bölgelere göre daha fazla ya da daha az değildir. Örneğin, 2003 ve 2004 yıllarında tüketim vergisi yükü en fazla olan Batı Anadolu Bölgesi 2005 ve 2006 yıllarında tüketim vergisi yükü bakımından sondan dördüncü sıradadır. Yine 2003 yılında sondan üçüncü sırada bulunan Ege Bölgesi’nin vergi yükü 2006 yılında birinci sırada, 2003 yılında vergi yükü üst sıralarda olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise 2006 yılında son sıradadır.

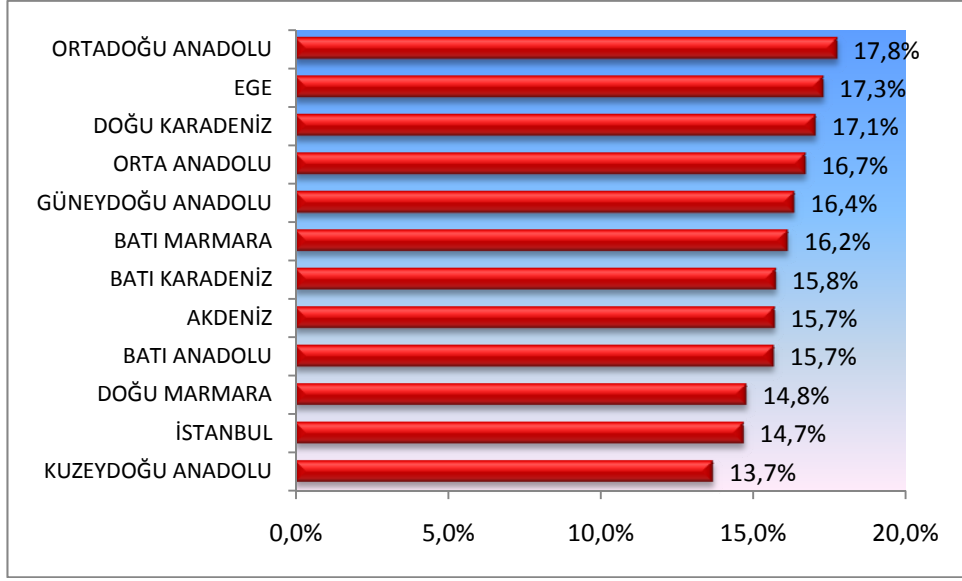
Hanehalklarının Toplam Tüketim Vergisi Yüğü
Bölgelere Göre
(2003 yılı)

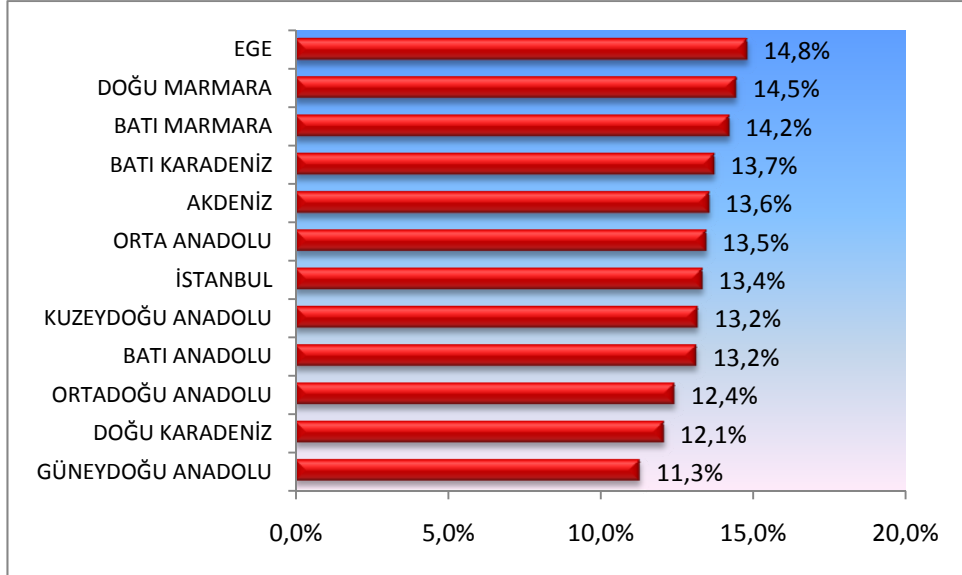
Hanehalklarının Toplam Tüketim Vergisi Yüğü
Bölgelere Göre
(2004 yılı)

Hanehalklarının Toplam Tüketim Vergisi Yüğü
Bölgelere Göre
(2005 yılı)

Hanehalklarının Toplam Tüketim Vergisi Yüğü
Bölgelere Göre
(2006 yılı)

Tüketim Vergilerinin Ana Harcama Kalemlerine Dağılımı

İstatistiki bölgelerde toplam tüketim vergisi yükünün ana harcama kalemlerine dağılımı incelendiğinde ise bölgeler arasında belli farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklara bölgeler arası harcama kalıpları arasındaki farklar sebep olmaktadır. Örneğin, gelişmişlik düzeyi yüksek Ege, Akdeniz, Batı ve Doğu Marmara, Batı Anadolu ve İstanbul bölgelerinde tüketim vergi yükünde “Ulaştırma” kalemi en yüksek payı oluşturmaktadır. Buna karşılık Batı ve Doğu Karadeniz ile Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde “Konut, Su, Elektrik, Gaz ve diğer Yakıtlar” kalemi en çok paya sahipken, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde “Gıda ve Alkolsüz İçecekler” kalemi 2003 ve 2006 yıllarında en çok vergi yükü payına sahip olmuştur.

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Akdeniz

AKDENİZ	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	12,6	11,7	9,9	11,1
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	12,4	11,5	9,3	11,0
	Giyim ve Ayakkabı	6,2	6,2	6,4	3,2
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	16,2	14,2	13,0	14,6
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	7,2	8,2	7,3	8,1
	Sağlık	2,0	2,1	0,9	1,0
	Ulaştırma	26,0	27,4	35,0	30,0
	Haberleşme	7,3	7,2	7,7	8,2
	Eğlence ve Kültür	1,9	2,2	2,1	2,8
	Eğitim Hizmetleri	0,8	0,8	1,0	1,0
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	3,4	3,7	3,3	3,6
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,1	4,7	4,1	5,6

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Batı Karadeniz

BATI KARADENİZ	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	15,9	13,2	11,5	12,4
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	11,8	12,2	10,7	12,0
	Giyim ve Ayakkabı	5,8	6,9	5,5	2,8
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	22,4	20,6	19,8	18,2
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	6,9	8,6	10,3	8,4
	Sağlık	1,5	1,4	1,1	1,2
	Ulaştırma	19,4	18,0	21,4	25,7
	Haberleşme	8,1	8,4	7,6	7,7
	Eğlence ve Kültür	1,5	2,2	2,4	2,0
	Eğitim Hizmetleri	0,7	0,6	0,9	1,1
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	2,3	3,6	3,2	3,0
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	3,6	4,2	5,6	5,5

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Doğu Karadeniz

DOĞU KARADENİZ	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	13,0	12,2	10,6	11,7
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	11,0	9,2	12,4	10,0
	Giyim ve Ayakkabı	7,1	7,5	5,6	2,8
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	21,9	22,8	14,9	16,9
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	7,5	8,9	7,4	7,8
	Sağlık	1,8	2,0	1,8	1,1
	Ulaştırma	18,0	17,7	27,3	29,5
	Haberleşme	8,1	8,8	8,4	8,1
	Eğlence ve Kültür	2,2	2,3	2,3	2,2
	Eğitim Hizmetleri	1,4	1,8	0,6	1,2
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	3,1	3,0	4,0	3,3
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,8	3,9	4,7	5,3

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Ege

EGE	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	12,6	10,4	9,0	9,2
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	13,2	14,4	11,1	11,4
	Giyim ve Ayakkabı	6,0	6,0	5,4	2,8
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	19,9	15,6	15,7	15,8
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	6,7	7,9	7,0	6,0
	Sağlık	1,9	1,5	0,8	1,2
	Ulaştırma	22,1	23,5	32,1	35,0
	Haberleşme	7,5	7,8	6,9	7,4
	Eğlence ve Kültür	2,0	3,0	2,9	2,8
	Eğitim Hizmetleri	0,7	1,1	0,7	1,0
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	3,8	4,5	3,8	3,7
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	3,7	4,3	4,4	3,8

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Kuzeydoğu Anadolu

KUZEYDOĞU ANADOLU	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	16,0	16,3	14,7	13,2
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	14,7	17,2	13,2	16,2
	Giyim ve Ayakkabı	5,8	9,9	8,2	3,7
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	22,8	20,6	20,1	23,7
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	9,3	8,4	7,1	9,8
	Sağlık	1,2	0,9	0,5	0,3
	Ulaştırma	13,5	11,1	16,2	12,9
	Haberleşme	8,1	8,0	8,5	8,7
	Eğlence ve Kültür	1,0	2,1	1,9	2,1
	Eğitim Hizmetleri	0,6	0,9	0,6	0,8
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	1,3	1,5	5,0	2,8
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	5,6	3,0	4,1	5,8

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Ortadoğu Anadolu

ORTADOĞU ANADOLU	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	14,1	15,3	18,2	16,8
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	11,9	12,6	13,4	11,8
	Giyim ve Ayakkabı	8,1	8,5	10,6	5,2
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	23,1	19,2	19,9	17,9
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	7,2	8,8	9,9	10,0
	Sağlık	1,2	1,4	0,9	1,5
	Ulaştırma	17,0	14,9	11,3	13,7
	Haberleşme	8,0	8,7	7,5	9,0
	Eğlence ve Kültür	2,0	1,6	1,4	1,8
	Eğitim Hizmetleri	0,5	0,7	0,4	0,8
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	2,9	3,0	3,2	4,6
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,0	5,3	3,5	6,8

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Batı Anadolu

BATI ANADOLU	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	10,7	10,2	9,3	9,3
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	11,6	12,7	10,1	11,0
	Giyim ve Ayakkabı	6,0	6,0	5,7	2,9
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	18,4	16,9	15,9	16,4
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	6,1	8,3	7,8	5,6
	Sağlık	2,0	1,9	0,9	1,0
	Ulaştırma	25,5	22,9	28,7	32,6
	Haberleşme	7,9	8,4	7,8	8,0
	Eğlence ve Kültür	2,5	3,0	3,6	2,6
	Eğitim Hizmetleri	0,9	1,1	1,6	1,6
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	4,1	4,0	3,6	4,4
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,4	4,5	4,9	4,6

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Batı Marmara

BATI MARMARA	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	11,9	11,6	10,1	10,2
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	13,6	14,2	13,9	13,9
	Giyim ve Ayakkabı	5,6	6,1	5,9	2,7
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	20,6	19,1	15,1	18,9
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	6,3	7,2	6,7	7,2
	Sağlık	2,7	1,7	1,0	1,1
	Ulaştırma	20,7	19,8	27,9	26,9
	Haberleşme	7,8	7,4	6,5	7,6
	Eğlence ve Kültür	1,8	2,6	2,2	2,1
	Eğitim Hizmetleri	0,8	0,8	1,1	0,8
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	4,5	4,1	4,5	4,6
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	3,6	5,3	5,1	4,2

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Doğu Marmara

DOĞU MARMARA	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	11,6	10,9	9,9	9,6
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	12,6	13,7	13,6	13,7
	Giyim ve Ayakkabı	5,9	7,0	5,8	2,8
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	17,0	16,3	16,1	17,5
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	7,1	8,3	8,0	5,9
	Sağlık	2,0	1,6	0,8	1,2
	Ulaştırma	24,5	20,3	25,3	28,5
	Haberleşme	7,5	8,7	7,6	8,1
	Eğlence ve Kültür	2,1	2,3	2,5	2,0
	Eğitim Hizmetleri	0,7	1,1	0,6	0,9
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	5,2	5,5	4,3	4,8
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,0	4,5	5,4	5,1

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Güneydoğu Anadolu

GÜNEYDOĞU ANADOLU	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	19,9	17,7	18,7	21,0
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	13,7	13,4	13,8	16,6
	Giyim ve Ayakkabı	7,9	8,5	9,9	4,4
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	19,1	19,3	16,9	20,3
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	6,3	7,4	9,4	7,5
	Sağlık	2,0	1,5	1,2	1,2
	Ulaştırma	14,9	13,4	11,3	13,0
	Haberleşme	7,2	7,5	7,3	8,1
	Eğlence ve Kültür	1,3	1,6	1,4	1,1
	Eğitim Hizmetleri	0,5	0,4	0,8	0,5
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	2,9	2,8	2,7	1,8
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,4	6,5	6,5	4,5

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – Orta Anadolu

ORTA ANADOLU	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	15,1	13,0	11,4	12,3
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	14,6	14,8	13,5	14,3
	Giyim ve Ayakkabı	6,1	7,1	6,6	3,0
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	23,6	23,0	17,6	19,6
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	6,2	8,7	8,9	7,2
	Sağlık	1,3	1,2	0,8	0,8
	Ulaştırma	18,5	13,9	23,7	24,9
	Haberleşme	7,7	7,9	7,3	7,5
	Eğlence ve Kültür	1,2	1,9	1,9	2,3
	Eğitim Hizmetleri	0,7	0,4	1,1	1,3
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	2,3	2,7	2,4	3,1
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	2,8	5,2	4,8	3,6

Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı – İstanbul

İSTANBUL	Tüketim Üzerindeki Vergilerin Dağılımı	2003	2004	2005	2006
	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	10,3	9,4	9,3	9,6
	Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün	9,4	10,5	11,5	10,1
	Giyim ve Ayakkabı	5,4	5,6	4,6	2,5
	Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar	18,1	16,6	15,9	16,1
	Mobilya, Ev aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri	5,6	6,1	6,2	6,1
	Sağlık	2,8	2,3	1,8	1,3
	Ulaştırma	26,3	26,6	28,8	31,4
	Haberleşme	8,7	8,6	8,0	8,0
	Eğlence ve Kültür	2,3	2,7	2,5	2,4
	Eğitim Hizmetleri	1,5	1,1	0,8	1,2
	Lokanta, Yemek Hizmetleri ve Oteller	5,5	6,1	6,6	6,2
	Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,0	4,4	4,0	5,1